

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені м. П. Драгоманова

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Ду Лян

УДК [378.015.31:78] : 159.923.2

ДИСЕРТАЦІЯ

**МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ
У ПОЗАНАВЧАЛЬНІЙ РОБОТІ ЯК УМОВА ЇХ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Ду Лян

Науковий керівник:
Карпенко Олена Георгіївна
доктор педагогічних наук,
професор

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Ду Лян. Музично-просвітницька діяльність студентів у позанавчальній роботі як умова їх самореалізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОН України, Київ, 2018.

Дисертація присвячена проблемі музично-просвітницької діяльності студентів університету як педагогічній умові самореалізації особистості.

Мета дослідження передбачала розробку й обґрунтування педагогічних умов, змісту, форм і методів музично-просвітницької діяльності студентів, які забезпечують їх успішну самореалізацію.

Наукова новизна засвідчує, що вперше: *обґрунтовано* зміст і структуру понять «музично-просвітницька діяльність», «самореалізація особистості» засобами музично-просвітницької діяльності; *розроблено* комплекс методик педагогічної діагностики щодо впливу музично-просвітницької діяльності на самореалізацію студентів; *розкрито* методичні основи впливу музично-просвітницької діяльності на самореалізацію студентів; *розроблено* й експериментально апробовано структурно-функціональну модель музично-просвітницької діяльності та виявлено засоби впливу на самореалізацію студентів; *визначено та обґрунтовано* критерії і показники та виявлено рівні ефективності музично-просвітницької діяльності як комплексу засобів впливу на самореалізацію особистості; *уточнено* складові виховного потенціалу музично-просвітницької діяльності студентів-музикантів як педагогічного феномена впливу на процес самореалізації особистості у позанавчальній виховній роботі; *подальшого розвитку* набули питання ролі і місця музично-просвітницької діяльності студентів-музикантів у виховному процесі університету, а також шляхи формування їх самореалізації.

Практичне значення результатів дослідження засвідчує реальну цінність розробленої і впровадженої науково-методичної програми на допомогу вчителям музики «Позаурочна музично-просвітницька діяльність учителя музики загальноосвітньої школи», запропоновано структурно-функціональну модель музично-просвітницької діяльності, що впливає на формування самореалізації студентів та дозволяє вирішити низку педагогічних завдань практичного плану, зокрема, окреслити педагогічні напрямки включення студентів у різні форми роботи; розроблено механізм позитивного впливу музично-просвітницької діяльності на розвиток у студентів творчого потенціалу, соціально-активної самореалізованої особистості, її соціального саморозвитку, естетичної культури, духовності і ціннісних орієнтацій; розроблено та апробовано методичні рекомендації «Самореалізація особистості студента в умовах музично-просвітницької діяльності» для організаторів соціально-виховної роботи з дітьми та молоддю.

У *першому розділі* дисертації представлено наукові підходи до тлумачення теоретичних засад до музично-просвітницької діяльності, самореалізації, виявлено зв'язок двох феноменів «освіта» і «просвіта». Перший феномен ми розглядаємо як здатність людини бути обізнаним, мати високий рівень культури і знань (за А.Сохор), під «музичною діяльністю» чи «музичною освітою» прийнято розуміти процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками, необхідними для музичної діяльності (за Д.Кабалевським, Л.Кожевніковою). Це дозволило визначити суть «*музичного виховання*», яке ми розкриваємо як цілеспрямований і систематичний розвиток музичної культури, музичних здібностей людини, виховання в ній емоційної чутливості до музики, розуміння і глибокого переживання її змісту.

Обґрунтовано суть поняття «*музично-просвітницька діяльність*» - це реалізація студентами у сфері вільного часу соціальних, культурних, естетичних функцій з врахуванням їхньої базової освіти з метою розширення,

поглиблення і доповнення знань в галузі музичного мистецтва, а також завдяки різноманітності педагогічних можливостей музичного мистецтва більш повно використовувати його для розвитку власного особистісного розвитку.

Зміст основного поняття дозволив виявити й розкрити *функції* музично-просвітницької діяльності у виховному процесі: 1) музично-просвітницька діяльність є засобом залучення студентів до музичної культури; 2) вона є одним із каналів самоосвіти, пізнання суті і технології використання музичного мистецтва; 3) сприяє поглибленому сприйняттю музичного мистецтва і закладає фундамент для майбутньої професії вчителя музики; 4) сприяє розвитку творчих здібностей студентів; 5) є засобом естетичного виховання; 6) є однією із форм людського спілкування і дозвілля; 7) допомагає студентам в оволодінні різними видами виховної діяльності, одночасно оволодіваючи засобами педагогічного впливу музики на особистість.

Розкрито педагогічний аспект музично-просвітницької діяльності у роботі із студентами факультетів мистецтв: сприяння розвитку різнобічних можливостей і реалізації потреб музичної культури; спрямованість на вибір партнерів та учасників у творчій взаємодії в різних соціально-виховних інституціях; добровільність участі студентів музичного профілю у музично-просвітницькій діяльності; впровадження різноманітних форм і змісту залежно від сфери і контингенту учасників виховного процесу.

Здійснено теоретичне обґрунтування суті поняття *«самореалізація особистості»*, яке ми розуміємо як: інтерес, самосприйняття, самопізнання, готовність прогнозувати власний розвиток, використання набутого досвіду. Самореалізація проявляється у різних формах: соціально-ціннісній, соціально-корисній, соціально-прийнятній та асоціальної чи антисоціальної (за А.Мудриком).

Самореалізація в психолого-педагогічній науці розглядається як *прагнення особистості реалізувати себе, як самовдосконалення духу і*

тіла, як мета духу, як призначення себе до «чогось», як «становлення» самим себе, як самоактуалізація особистості. Ми приймаємо визначення К.Хорні – як «повна реалізація істинних можливостей».

Визначено *структуру* поняття «самореалізація особистості»: ціннісно-сміслова самореалізація, діяльнісна самореалізація, самотійність в досягненні результату, оптимізм у прогнозуванні і сприйнятті навколишнього світу, зрілість особистості як результат розвитку, особистісну стійкість у різних педагогічних ситуаціях.

Виявлено *фактори*, що обумовлюють самореалізацію особистості: задоволення потреб у приналежності до групи, соціальний статус; самоповага, позитивна «Я-концепція»; самопізнання, власний досвід життєвих переживань; знаходження смислу свого життя; прагнення до задоволення когнітивних і естетичних потреб знань і умінь; успіхи в досягненні особистості в різних видах діяльності; здатність до самореалізації.

Розкрито *види прояву самореалізації*: *особистісний* – здатність до самотійності, свободи, творчості, демонстрація власних сутнісних сил, своєрідність засвоєного і реалізації діяльності; *другий – діяльнісний* характеризується самовираженням у різних видах виховної діяльності, які домінують у різних ситуаціях; *третій – соціальний* сприяє духовному зростанню завдяки прагненню до пізнання, прояву відповідальності, працьовитості, комунікативності, наполегливості, ініціативності, моральності.

Виокремлено *якості особистості*, яка самореалізується: активна життєва позиція особистості; постійне почуття спільності з соціумом і відсутність прояву ворожості в міжособистісних стосунках та власне самовизначення; емпатійне ставлення до іншої людини, уміння підтримати і стати на її бік; здатність до саморегуляції, самоорганізації; творчий прояв самотійності й уміння відстоювати свою позицію в різних ситуаціях; послідовність в досягненні цілей і прояв впевненості в собі; прагнення

індивіда розвиватися для більш складних видів діяльності; практична реалізація власних здібностей через ту чи іншу форму соціально-виховної діяльності; здатність ставити перед собою нові завдання і вирішувати їх новими способами; уміння управляти собою, своїми соціальними ролями і переконаннями; прагнення до незаперечної реалізації набутих знань, умінь і навичок.

Визначено *етапи прояву самореалізації*: а) самоконтроль, б) самопізнання, в) самовизначення, г) самореалізація.

Обґрунтовано суть авторського визначення поняття «музично-просвітницька діяльність» як умова «самореалізації особистості», як усвідомлене цілеспрямоване самостановлення студентом себе як суб'єкта у виховному процесі, яке проявляється у розвитку професійного самоусвідомлення, в постійному вдосконаленні виконавської і педагогічної майстерності, розвиненій здатності до саморегуляції, самовдосконалення в музично-просвітницькій діяльності, у творчих досягненнях.

У *другому розділі* окреслено основні параметри діагностування сформованості самореалізації студентів, розкрито критерії і показники сформованості самореалізації студентів в умовах музично-просвітницької діяльності: інформаційно-орієнтаційний, мотиваційно-ціннісний, операційно-практичний та рефлексивно-оцінювальний.

Визначені критерії та показники дозволили охарактеризувати *рівні сформованості самореалізації студентів: високий, середній, низький* та дозволили розподілити учасників за рівнем самореалізації. З метою перевірки можливостей і педагогічних умов формування самореалізації, визначено дві групи студентів: експериментальну і контрольну (відповідно 139 і 107 осіб).

Обумовлено необхідність моделювання педагогічного процесу, в якому закладено педагогічні умови, що потребувало від студента включення його в музично-просвітницьку діяльність. Структурно-функціональна модель відображає структурні змістові і складові.

Визначено педагогічні умови формування самореалізації студентів. *Перша умова* – сформованість і прояв знань, умінь та усвідомлення особливостей музично-просвітницької діяльності, яка сприяє поєднанню напрямів виховної роботи, її змістового наповнення, орієнтованого на розкриття можливостей самореалізації особистості. Реалізація цієї умови стала можливою завдяки поетапному розгортанню музично-просвітницької діяльності: використанню в роботі зі студентами факультативу «Я і музика», інформаційних дискусій, підготовка рефератів, демонстрація перших спроб у творчій роботі при створенні музично-літературної композиції.

Водночас розширенню знань про самореалізацію студентів сприяло створення Школи любителів музики, яка працювала за акторською програмою, включення студентів в індивідуальну роботу в творчих групах «Народники», «Лірики», «Трубадури» тощо. Все це в сукупності допомогло студентам визначитись у виборі виду позанавчальної виховної роботи та форм музично-просвітницької діяльності: зокрема, розробка завдань для практичної роботи з учнями закладів середньої освіти, пробний виступ перед студентами першого курсу «Моя позиція», участь в одному із тренінгів тощо.

Друга педагогічна умова – реалізація сформованої у студентів позитивної мотиваційно-ціннісної установки на усвідомлення можливої участі у музично-просвітницькій діяльності, на самореалізацію – потребувало формування у студентів стійкого інтересу, активізації самостійності і самопізнання, самоусвідомлення цілей діяльності та проектування індивідуального руху в роботі з експериментальною групою процесу самореалізації. Дієвими при цьому виявилися впровадження дискусій («Я і соціум», «Я і відпочинок»), ділових ігор («Куратор – організатор – ведучий»); реалізація програми «Дію і творю для інших», яка включає низку тем для лекцій-бесід («Музика і духовність як перспективне виховне завдання», «Естетичний аспект народної творчості», «Соціально-виховні технології у музичному вихованні молоді», «Музика і наше

світобачення»), а також низки інтерактивних проектів, створених студентами як майбутніми вчителями музики «Весела музична мандрівка» (для учнів початкових класів), «Світ етнічної музики» (для старшокласників); були проведені соціально-рольові ігри («Моє перше музичне заняття», «Вирішення нестандартних проблем»), змагальні ситуації та ситуації новизни («Виступ оглядача музичного світу», «Вчуся, пізнаю, оцінюю» тощо), а також включення студентів у реальну діяльність («Школа знавців музики» – для студентів 1–2 курсів), створення музикознавчого журналу, розважальні вечори як для студентів, так і для учнів, проведення вікторин тощо.

Означені форми роботи допомогли майбутнім учителям музики оволодівати методикою виховної роботи з різними віковими групами школярів, що стимулювало у самих студентів особистісні якості (ініціативність, відповідальність, організованість) та професійні уміння використовувати музично-просвітницьку діяльність як засіб виховного впливу.

Третя педагогічна умова – володіння комплексом форм і методів музично-просвітницької діяльності, механізмами реалізації функцій самореалізації у практичній діяльності – є найбільш продуктивною щодо впровадження операційно-практичного критерію.

Особливим успіхом за даної педагогічної умови у студентів 3–4 курсів користувалися комплексні форми музично-просвітницької роботи: «Природа і музика», «Музичний калейдоскоп», вечір «Музична загадка», соціальний проект «Час вибрав нас» тощо.

Доведено можливість формувати соціально значущу позицію студентів (шляхом *індивідуалізації* завдань): проведення в школі конкурсу, знавців музики розробки програми концерту, організація роботи мікрогруп за інтересами: створення проекту «Вечір однієї пісні», проведення круглого столу «Струни серця», «Музика не має кордонів», запроваджувались колективні форми роботи: вечір української музики «Перлини Дніпра»,

«Зірковий ринг», організація творчого конкурсу учнів ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ інтернатного типу з метою музично-освітнього діалогу тощо.

В сукупності третя педагогічна умова передбачала вплив педагогічних чинників музично-просвітницької діяльності на формування самореалізації студентів: вони пізнавали, навчались, розвивали власні здібності, самовдосконалювались, посилювали свою позицію як майбутнього педагога, оволодівали навичками працювати з різною аудиторією у виховному процесі.

Четверта педагогічна умова – формування позитивного ставлення студентів до музично-просвітницької діяльності та прояв ініціативності, самостійності, відповідальності і самоконтролю – сприяє засвоєнню способів організації власної дії, оцінці власного «Я», оцінці ставлення до музично-просвітницької діяльності і самокорекції. Найбільш повноцінно за даної умови формувалися показники рефлексивно-оцінювального критерію. Даний критерій пов'язаний з цілепокладанням та усвідомленням способів досягнення цілей, що особливо простежується у практичній роботі студентів (на заняттях у Школі знавців музики для студентів 2-3 курсів, в клубі вихідного дня для старшокласників), в активній участі на заняттях в діловій грі з опорою на особистісну і групову рефлексію, що підвищує самооцінку, стимулює впевненість у власних силах. При цьому ми залучали студентів до комплексної форми соціально значущого проекту «Вітер з України», що підтверджувало в якому кожен із учасників самостійно визначався з соціальною роллю, що засвідчувало сформованість у студентів самооцінки й організаційних умінь. За даної умови студенти включались у самостійну музично-просвітницьку діяльність (презентація результатів шкільного творчого гуртка, студії, проведення рекламно-інформаційної компанії з метою проведення з учнями фестивалю, конкурсу, творчого звіту Музичного клубу, що діє на факультеті тощо.

Встановлено, що завдяки використанню багатоаспектної музично-

просвітницької діяльності (за змістом, формами і методами) змінилася динаміка рівнів критеріїв самореалізації студентів. При цьому в експериментальній групі суттєво змінилась кількість студентів, яких після експерименту віднесено до високого рівня за показниками чотирьох критеріїв: за інформаційно-орієнтаційним – на +38,82% студентів, за мотиваційно-ціннісним – на +35,92%, за операційно-практичним – на +25,36% студентів, за рефлексивно-оцінювальним на +23,16%.

Водночас в експериментальній групі змінилися рівні сформованості самореалізації і на середньому, і на низькому рівнях. Кількісний аналіз засвідчив зменшення кількості студентів за рівнем самореалізації, в середньому в експериментальній групі від -1,87% до -18,8%.

Перевірка статистичної значущості отриманих результатів здійснювалась за допомогою коефіцієнта ефективності експериментальної методики ($Keф. = СП(поч.) / СП(кін.)$).

Впроваджена структурно-функціональна модель музично-просвітницької діяльності, яка сприяла самореалізації студентів і дозволила реалізувати педагогічні умови, методи і методики в практичній виховній діяльності.

Результати наукового дослідження дозволили підтвердити ефективність запропонованого алгоритму позанавчальної музично-просвітницької діяльності, спрямованої на формування самореалізації студентів. На основі результатів педагогічного експерименту розроблено низку програм, творчих завдань і тренінгів для роботи зі студентами – майбутніми вчителями музики як у вищій школі, та і в інших соціально-виховних інституціях.

Реальна ситуація вивчення означеної проблеми дозволяє говорити про необхідність розгортання *перспективних напрямів дослідження*, зокрема: удосконалення методів виховної роботи по формуванню самореалізації та самовиховання у процесі музично-просвітницької діяльності студентів; вивчення та розробка надійного інструментарію діагностики і методичного

забезпечення процесу музично-просвітницької діяльності; розробка механізму взаємодії закладів вищої освіти з іншими організаціями, установами, освітніми закладами у процесі музично-просвітницької діяльності у позанавчальний час.

Ключові слова: музично-просвітницька діяльність, самореалізація, самореалізація особистості, музичне виховання, позанавчальна діяльність, педагогічні умови, процес самореалізації в умовах музично-просвітницької діяльності.

Du Liang. The music education activity of the students in extracurricular work as a condition their self-realization. - Qualified scientific paper in manuscript form.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences in the specialization of 13.00.07 – theory and methods of education. – Drahomanov National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the issue of university students music education activities as the educational condition for person's self-realization.

The objective of the research is to develop and to substantiate the educational conditions, content, forms and methods of music education students activities that ensure successful students self-realization.

For the first time, the scientific novelty of the dissertation demonstrates: the content and structure of the “music education activity” and “person's self-realization” concepts means of music education activities *were rationalized*; a complex of educational diagnostics methods concerning the influence of music education for the students self-realization *were substantiated*; methodical bases of influence of music education activity for students self-realization *were investigated*; the structural-functional model of music education activities *was developed*, experimentally tested and identified a means of influence for the students self-

realization; the criteria and indicators *were determined* and *proved*, and the levels of effectiveness of music education activities as a complex of influence means for person's self-realization *were revealed*; the components of educational potential of students-musicians in music education activities as the educational phenomenon of influence for person's self-realization process in extracurricular educational work *are specified*; the role and place of students-musicians in music education activities in university educational process as a course of students self-realization forming *were further developed*.

The research results demonstrate the practical significance. The scientific value is confirmed by the developed and implemented scientific and methodological program for music teachers: "Secondary School Music Teacher in Extracurricular Music Education Activities". The structural-functional model of music education activities that affects the formation of students' self-realizations is suggested. This model helps to solve a lot of educational tasks in practical approach. For example, to determine the education directions for involving the students in different forms of activities, to develop the mechanism of positive influence of music education for the students creative potential, active social personal self-fulfilment and social self-development, forming the aesthetic culture, spirituality and value orientations. The methodological recommendations "The Student Self-realization in the Music Education Activity" for the managers in social and education work with children and youth are developed and tested.

The first section of the dissertation presents scientific approaches for the interpretation of music education activities through theoretical foundation, self-realization and connection between two phenomena "education" and "awareness". We consider that the first phenomenon is a person's ability to be aware, to have a high culture level and strong knowledge (according to A.Sokhor), the "music career" or "music education" is commonly understood as a process of mastering the knowledge and skills required in music activity (D.Kabalevsky, L.Kozhevnikova). We believe that the essence of "music education" is a purposeful and systematic development of music culture and music abilities, raising the human emotional

sensitivity to music, deep understanding and feeling the music content.

It was substantiated an essence of the “music education activities” concept as the students self-realization in leisure, social, cultural, aesthetic features including students basic education to broad, deep and supplement the knowledge in the music field, and develop the educational opportunities to use the music art in personal development.

The content of the basic concept allowed to reveal the functions of music education activities in the educational process: 1) music education activity is a means of the students involving into music culture; 2) it is one channel of self-education and understanding the essence and technology of music art; 3) it helps in-depth perception of music art and it forms the foundation for the future professional development of music teacher; 4) it promotes the development of students creative abilities; 5) it is a means of aesthetic education; 6) it is one form of human communication and leisure; 7) it helps students in mastering various types of educational activities, and at the same time, it promotes the positive pedagogical impact on the individuals.

The pedagogical aspect of music education activities of arts faculties students *is revealed*: this aspect refers to assistance in development of versatile possibilities and realization of musical culture needs; it is aimed at orientation the partners choice and participants in creative interaction in various social-educational institutions; the voluntary students participation in music education activities; introduction of various forms of music education activities depending on the contingent of participants and area of educational process.

The theoretical concept of “*person’s self-realization*” is substantiated. We consider that person’s self-realization is interest, self-perception, self-knowledge, readiness to predict personal development, usage of the acquired experience. Self-realization presents itself in different forms: social value, socially useful, socially expected and asocial or antisocial (according to the opinion of A.Mudrik).

Self-realization in psychological and pedagogical science is seen *as the desire of the individual to realize himself, as self-improvement of the spirit and body, as a*

personal challenge, as the appointment of himself to “something”, as “to be myself”, as self-actualization of the individual. We accept the definition of C. Horney - “self-realization is a full realization of true opportunities.”

The *structure* of the concept of “*person’s self-realization*” is defined. It includes value-semantic self-realization, self-realization activity, independence in achieving the result, optimism in prediction and perception of the surrounding world, maturity of the individual as a result of self-development, personal stability in various pedagogical situations.

The *factors* which determine the person’s self-realization are found. They are satisfaction of needs for belonging to a group, social status; self-esteem, positive “self-concept”; self-knowledge, personal life experiences; finding the meaning of life; the desire to meet the cognitive and aesthetic needs of knowledge and skills; personal successes in different kinds of activities; ability to self-fulfillment.

The *types of manifestation of self-realization* are revealed. The first is *personal* - ability to independence, freedom, creativity, demonstration of personal essential forces, peculiarity of the learned and realization in activity; the second one - *activ* is characterized by self-expression in various types of educational activities that dominates in different situations; the third - *social* contributes to spiritual growth through the pursuit of knowledge, the manifestation of responsibility, diligence, communication, perseverance, leadership, morality.

The *personal qualities* of individual in process of self-realization are singled out: an active life position; a strong community with society and the lack of hostility in relationships; self-determination; empathic attitude towards another person, ability to support another person; ability to self-regulation, self-organization; creative manifestation of autonomy and ability to defend personal opinion in life situations; consistency in achieving goals and self-confidence; the personal desire for self-development in realization more complex tasks; practical realization of personal abilities through social-educational activity; the ability to put new tasks and achieve the results; the self-managed ability in new social roles; the desire for realization of acquired knowledge, skills and abilities.

The *stages of manifestation of person's self-realization* are defined: a) self-control, b) self-knowledge, c) self-determination, d) self-realization.

The author substantiates the essence of the author's concept definition "music education activity" as a condition for "*person's self-realization*". The person's self-realization is conscious self-determination of student as a subject of the educational process. The student as a subject of educational process manifests himself in the professional self-awareness development, in continuous improvement of executive and pedagogical skills, in self-regulation, in music education self-improvement, in creative achievements.

The *second section* outlines the main parameters of diagnosing the formation of students self-realization, reveals the criteria and indicators of the formation of students self-realization in the context of music education activities. The criteria are: information orientation, motivational-value, operational-practical and reflexive-evaluation.

The determined criteria and indicators allowed to characterize *the levels of students self-realization: high, medium, low* and allowed to distribute participants by the level of self-realization. In order to test the possibilities and pedagogical conditions for the formation of self-realization, two groups of students had been identified: experimental and control (respectively 139 and 107 persons).

It was determined the necessity of modeling the pedagogical process that laid the pedagogical conditions of students self-realization. It required the student should be included in the music education activities. Structural-functional model reflects the structural content and components.

The pedagogical conditions of students self-realization formation are determined. *The first condition* is the formation and manifestation of knowledge, skills and awareness for music education activity that promotes the combination of educational work and its content focused on the possibilities for person's self-realization. Realization of this condition became possible due to the phased development of music education activities: class as an elective "Music and Me", information debates, writing the students abstracts, the creation of musical and

literary compositions.

At the same time, the expansion of knowledge about student self-realization was facilitated by the creation of the Music Lovers School which was organized under the author's program; including students in individual work of the creative groups “Populists”, “Lyrics”, “Troubadours”, etc. It helped students to determine the type of extracurricular educational work and to form the music education activities. In particular, it was the creation of tasks for practical work with pupils of secondary schools; a trial speech “My Position” to the students of the first year; participation in the trainings, etc.

The second pedagogical condition is the realization of the positive motivation-value system established by the students for the awareness of the possible participation in the music education activities and self-realization. It needed to form the students' steady interest, the activation of personal independence and self-knowledge, self-awareness of the activity goals and the design of the individual self-realization movement in experimental group working.

It was very effective to introduce the discussions (“Society and Me”, “My Free Time”), business games (“Tutor - Manager – Host”); implementation of the program “Action for Others” that includes a list of topics for lectures and discussions (“Music and Spirituality as a Perspective Educational Task”, “Aesthetic Aspect of Folk Art”, “Social-Educational Technologies in Music Education Youth Activity”, “Music and Worldview”), as well as a series of interactive projects created by students as future music teachers “Merry Musical Travel” (for elementary school pupils), “World of Ethnic Music” (for senior pupils); socially-role-playing games (“My First Music Lesson”, “Solving Non-standard Problems”), competitive situations and novelty situations (“The Performance of the Music World Observer”, “I Study, I Know, I Appreciate”, etc.), as well as the students inclusion in real activities (“School of Music Experts” - for 1-2 years students), the creation of a musicology magazine, entertaining meeting for students and pupils of schools, conducting quizzes, etc.

These forms of work helped future music teachers to master the methodology

of educational work with different age groups of schoolchildren. It stimulated the development of students' personal qualities (initiative, responsibility, organization) and professional skills to use musical education as a means of educational influence.

The third pedagogical condition – ability to master the musical education forms and methods, mechanisms of self-realization in practice. It is the most productive in the implementation of operational and practical criteria.

In process of realization of this pedagogical condition the most successful and popular among the 3rd and 4th year students were comprehensive forms of musical education: “Nature and Music”, “Music Kaleidoscope”, meeting “Musical Mystery”, social project “Time to Make a Choice”, etc.

It was proved the possibility to form students socially meaningful position (through individualization of tasks): the organizing school music competition between pupils music experts, the creation the concert program with pupils, the organization of mutual interests activity in small groups: the creation the project “Evening of the Song”, the round table “Strings of the Heart”, “Music without Frontiers”. The collective forms of work were introduced: the meeting devoted to Ukrainian music “Pearls of the Dnipro”, “Star Ring”, the organization of the art contest for boarding school students which aimed the music and education communication.

As a result of the implementation of the third pedagogical condition expected the influence of pedagogical factors of music education activities for the students' self-realization forming: the students learned, studied, developed abilities, self-developed, and strengthened their future teacher position, mastering skills to work with different audiences during educational process.

The fourth pedagogical condition - the formation of students positive attitude towards musical education and the manifestation of initiative, autonomy, responsibility and self-control. It is promotes person's self-managment, assess person's self-indification; assess the attitude to music education activities and self-correction. As a result the indexes of reflexivity and evaluation criterion are formed the most fully. This criterion is related to goal-setting and awareness of goals

achievement which is especially traced in the practical students work (classes in the School of Music Experts for 2-3 year students, the Day Off Club for senior pupils), in active participation in classes in the business game relying on personal and group reflection that increases students self-esteem and stimulates self-confidence.

At the same time, we attracted students to the comprehensive form of a socially significant project “The Wind from Ukraine” that confirmed the self-identity of each participant in new social role. The formation of self-esteem and organizational skills among students were tested. Under this condition, students were included in independent music education activities (presentation the achievements of the School Art Club, studio, conducting advertising and information company in order to held the festival, competition, report of the art faculty Music Club, etc.).

It has been established that due to the use of multiaspected music education activities (in content, forms and methods), the dynamics of students self-realization criteria levels has changed. At the same time, in the experimental group, the number of students significantly changed after the experiment to a high level in terms of four criteria: according to the information orientation + 38,82%, motivational-value + 35,92%, operational-practical + 25,36%.

At the same time, in the experimental group, the levels of self-realization became both moderate and low. A quantitative analysis showed a decrease in the number of students self-actualization levels, on average in the experimental group from -1,87% till -18,8%.

The verification of the statistical significance of the experimental results was carried out using the efficiency coefficient of the experimental method.

The structural and functional model of music education activities was introduced. This model contributed the students’ self-realization and allowed to implement pedagogical conditions, methods and techniques in practical educational activities.

The results of scientific research allowed to confirm the effectiveness of the proposed algorithm for extracurricular music education activities which aimed the formation of students’ self-realization. As a result of pedagogical experiment a list of

programs, creative tasks and trainings for students – the future music teachers of education schools and different social-educational institutions were developed.

The real situation of research allows us to speak about the necessity of further studying of *the perspective directions of scientific research*, in particular: improvement the methods of educational work for the person's self-realization and self-education forming in the process of students music education activities; studying and developing reliable diagnostics tools and methodological support for the process of musical education; development of the mechanism of interaction of higher education institutions with other organizations in the process of music education activities in extracurricular time.

Keywords: music education activity, self-realization, person's self-realization, musical education, extracurricular work, pedagogical conditions, process of self-realization in conditions of music education activity.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Ду Лян Самореалізація особистості студента в умовах музично-просвітницької діяльності: методичні рекомендації для організаторів соціально-виховної роботи з дітьми та молоддю / За заг. ред. О.Карпенко. Київ : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2018. 87 с.

2. Ду Лян. Музично-просвітницька діяльність як складова позанавчальної виховної роботи із студентами університету. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Випуск 22 : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова. 2017. С. 47-55.

3. Ду Лян Самореалізація особистості студента у процесі позанавчальної музично-просвітницької діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Випуск 23: збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова. 2017. С. 25-30.

4. Ду Лян, Карпенко О. Г. Засоби мистецтва як соціально-педагогічні чинники естетичного виховання у вищій школі. *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / ред. кол. В. В. Кузьменко та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. Вип. 31. С. 10-16.

Статті в зарубіжних і наукометричних виданнях

5. Du Liang, Karpenko O. G. Musically-elucidative activity as a part of self-realization of the personality [Музично-просвітницька діяльність як складова самореалізації особистості]. *Intellectual Archive*. Toronto : Shiny Word Corp., Canada, 2016. Volume 5. No. 3 (May-June). PP. 103–109.

6. Du Liang, Karpenko O. G. Some aspects of musically-elucidative activity with students in the conditions of higher educational establishment [Деякі аспекти музично-просвітницької діяльності із студентами в умовах вищого навчального закладу]. *Economics, management, law: realities and perspectives* : Collection of scientific articles. *Psychology. Pedagogy and Education*. Paris: Les Editions L'Originale, France, 2017. PP. 448-451.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКТОРА ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА САМОРЕАЛІЗАЦІЮ СТУДЕНТІВ	12
1.1. Музично-просвітницька діяльність як педагогічна проблема у структурі виховної роботи у закладах вищої освіти.....	12
1.2. Зміст і структура самореалізації особистості у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності.....	31
1.3. Музично-просвітницька діяльність студентів у позанавчальній діяльності як педагогічний чинник впливу на самореалізацію особистості	49
Висновки до першого розділу.....	66
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ І МЕТОДІВ МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПОЗАНАВЧАЛЬНІЙ РОБОТІ ЯК УМОВИ ЇХ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ	71
2.1. Діагностика рівнів самореалізації студентів у процесі позанавчальної діяльності та алгоритми її формування.....	71
2.2. Педагогічні умови, форми і методики формування самореалізації студентів у позанавчальній музично-просвітницької діяльності ...	98
2.3. Оцінка ефективності дії складових структурно-функціональної моделі музично-просвітницької діяльності, що впливає на рівні самореалізації студентів	126
Висновки до другого розділу	150
ВИСНОВКИ.....	153
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	161
ДОДАТКИ.....	187

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена вимогами, які ставить суспільство до сучасної вищої освіти як до фактора реалізації особистісного потенціалу студента. Сучасна стратегія вищої освіти орієнтована на гуманістичну парадигму, утверджує сучасного студента як суб'єкта власного розвитку, готового до пошуків особистісних ідеалів, проектування власного духовного світу. Вирішення цього завдання у педагогічній освіті пов'язане з необхідністю створення педагогічних умов для особистісної самореалізації студента.

Потреба в самореалізації в студентському віці є надзвичайно актуальною, тому важливим є те, щоб студент міг мати задоволення й успіх в діяльності, актуалізувати свої здібності, отримати позитивну увагу від інших людей.

У даному контексті діяльність майбутніх фахівців, котрі мають музичну підготовку, набуває особливого значення постає необхідність у переоцінці і переосмисленні професійних і соціальних функцій таких фахівців. Зміст діяльності педагога, яка базується на основі музичної, педагогічної і методичної підготовки, на практиці тісно пов'язана з завданнями музичного просвітництва. В даному контексті значна роль належить позанавчальній діяльності студентів, які орієнтовані на те, що уже під час навчання у вищій школі є необхідність залучати ровесників, дітей та молодь до пізнання високохудожніх зразків музичного мистецтва.

Зміст сучасної музично-просвітницької освіти в університеті необхідно спрямовувати на формування у студентів глибоких соціальних, моральних, педагогічних поглядів і переконань. Безперечно, в останні роки підготовка спеціалістів потребує якісних змін у плані формування у них установки на майбутню виховну діяльність, загострюючи при цьому її соціальний аспект, посилюючи просвітницьку

роль у різних сферах діяльності. Саме просвітницька діяльність потребує не лише застосування різноманітних засобів, вирішення просвітницьких завдань, але й організацію і проведення позанавчальних форм роботи музично-просвітницького характеру (конкурси, лекції-концерти, музичні вікторини, музичні змагання, фестивалі тощо).

В той же час сучасна соціальна й освітня дійсність постійно потребує виховання і розвитку у молодого покоління якостей ініціативного і самостійного суб'єкта, утвердження нових цінностей: самоосвіти, саморозвитку, самореалізації, які стають основою для особистісного і соціального становлення.

На жаль, досить часто природне прагнення сучасних студентів до ситуації успіху в навчанні, до гідної самореалізації згідно з індивідуальними можливостями, інтересами, прагненнями «заторможуються» неефективними педагогічними технологіями, що призводить до відчуження студентів від деяких аспектів освітнього процесу.

У зв'язку з цим постають питання: Чи орієнтована система музично-педагогічної освіти на підготовку спеціалістів до музично-просвітницької діяльності? Аналіз реальної практики свідчить про те, що відповіді на це питання, без сумніву, є неоднозначними. Особливо це стосується того, наскільки продумана система включення студентів у позанавчальну, зокрема, музично-просвітницьку діяльність, в якій студент може самореалізовуватись найбільш повноцінно.

Позанавчальна музично-просвітницька діяльність бере на себе всі основні функції й обов'язки, як стимулюють самореалізацію, водночас активізує духовні, соціально-культурні витоки, традиції, що лежать в основі життєдільності молодої людини. Окрім того, позанавчальна сфера музично-просвітницької діяльності сприяє формуванню моральних і майбутніх професійних костей особистості, виступає джерелом

стимулятором пізнавальної й творчої активності. Саме багатогранність позанавчальної діяльності студентів має можливість ініціювати формування їх самореалізації.

Вивчення феномена самореалізації особистості можна віднести до проблеми, яка включається до переліку наукових інтересів представників різних галузей наук: філософії, педагогіки, психології, соціальної педагогіки тощо.

Проблема самореалізації носить міждисциплінарний характер і розкривається вченими стосовно особистісної (І. Краснощок, А. Ковальова та ін.) та творчої самореалізації (Н. Борисова, М.Ватковська, Р.Ворович, А.Лісниченко та ін.), як прояв соціального становлення, соціальної активності особистості, її саморозвитку (Б.Асаф'єв, В.Сухомлинський та ін.), при характеристиці інституцій і чинників, які сприяють самореалізації (О.Баришева, Г.Гандзілевська, М.Галєєва, О.Могалюк та ін.). У педагогічній науці питання забезпечення особистісного зростання розглядається через створення відповідних психолого-педагогічних умов для самореалізації (К.Абдульханова-Славська, Є.Вахромов, Л.Кожевнікова, Д.Леонт'єв, А.Макаренко та ін.), зокрема у процесі позанавчальної роботи (О. Бялик, А.Калініченко, І.Карпова, Н.Маринець, Г.Овчаренко, І.Палагіна та ін.).

Вивченню загальнотеоретичних питань музично-педагогічної діяльності присвятили свої праці Л.Буєва, А.Ковальчук, Г.Падалка, М.Садова та ін. Музично-просвітницьку діяльність, як соціально-культурне та педагогічне явище, досліджували Ф.Зайнулліна, Л.Ліхицька, Г.Падалка, А.Рижанова, О.Пальцева, Н.Самохіна, О.Теплова, А.Чумак та ін.

Серед сучасних наукових досліджень позанавчальної музично-просвітницької роботи вчителя музики можна назвати праці І.Аушевої, Т.Євсєвої, Ю.Лисенко, Е.Скуратової, В.Саприкіна, О.Рудницької та ін.

Соціально-виховний

аспект позанавчальної музично-просвітницької діяльності відображено у

дослідженнях С.Гацука, Ю.Нагорного, К.Сергєєва, А.Фатова та ін.

Загалом питання становлення та самореалізації студентів, вивчення можливостей їх участі у різних формах музично-педагогічної діяльності задля особистісного та професійного росту не нові в педагогічній науці. Проте актуальним залишається пошук нових підходів до збагачення змісту, форм і методів позанавчальної музично-просвітницької діяльності майбутніх учителів музики в контексті сприяння їх самореалізації.

Окрім того, аналіз теорії та практики організації музично-просвітницької діяльності, як однієї із важливих педагогічних умов самореалізації майбутніх вчителів музики, свідчить про низку *суперечностей* об'єктивного й суб'єктивного характеру, які ускладнюють цей процес. Зокрема, між:

- необхідністю педагогізації музично-просвітницької діяльності в позанавчальному виховному процесі та відсутністю реальної функціональної моделі музично-просвітницької діяльності студентів в умовах інформаційно-просвітницького простору;

- значним соціально-виховним потенціалом музично-просвітницької діяльності, що сприяє саморозвитку особистості, та недостатньою розробкою теоретико-методичних основ її використання в соціально-виховному процесі вищої школи;

- необхідністю і можливістю вирішення педагогічних завдань самореалізації студента та недостатньою розробленістю змістово-процесуальних аспектів позанавчальної виховної роботи зі студентами в контексті музично-просвітницької діяльності.

Отже, актуальність означеної проблеми, потреби теорії і практики в науковій і практичній реалізації педагогічних основ музично-просвітницької діяльності як умови забезпечення самореалізації особистості зумовили визначення теми дисертаційного дослідження: ***«Музично-просвітницька діяльність студентів у позанавчальній роботі як умова їх самореалізації»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами,

грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова і є складовою комплексного наукового напрямку «Теорія і технології підготовки студентів до соціально-виховної роботи».

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 8 грудня 2015 р.).

Об'єкт дослідження – самореалізація студентів у процесі позанавчальної музично-просвітницької діяльності.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи музично-просвітницької діяльності студентів у позанавчальній роботі як умови їх самореалізації.

Мета дослідження – розробити і теоретично обґрунтувати педагогічні умови, зміст, форми та методи музично-просвітницької діяльності студентів у позанавчальній роботі, що забезпечують ефективність їх самореалізації.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання дослідження**:

1. Розкрити зміст педагогічних феноменів «самореалізація особистості», «музично-просвітницька діяльність», «музично-просвітницька діяльність як умова самореалізації особистості» та прояв їх особливостей у позанавчальній роботі.

2. Виявити сутність і науково обґрунтувати теоретичні засади музично-просвітницької діяльності у позанавчальній виховній роботі та її вплив на самореалізацію особистості студента.

3. Обґрунтувати структурно-функціональну модель музично-просвітницької діяльності, її складові та визначити критерії, показники та виявити рівні самореалізації особистості.

4. Виявити й охарактеризувати педагогічні умови, форми і методи музично-просвітницької діяльності та довести ефективність їх впливу на самореалізацію студентів.

Для реалізації поставлених завдань використовувався комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз наукових джерел, теоретичне узагальнення для виявлення специфіки музично-просвітницької діяльності, яка відображає багатоаспектність даного феномена; порівняння, синтез, узагальнення різних наукових підходів з метою визначення змісту понять «музично-просвітницька діяльність», «самореалізація особистості», «засоби самореалізації» тощо; моделювання з метою розробки і забезпечення структури музично-просвітницької діяльності як педагогічної умови, яка сприяє самореалізації, окреслення педагогічних умов музично-просвітницької діяльності у позанавчальній роботі; *емпіричні – діагностичні* (педагогічне спостереження, опитування, тестування), що дозволили виявити реальний стан організації музично-просвітницької діяльності студентів, *прогностичні* (самооцінка, експертна оцінка) з метою визначення показників і рівнів самореалізації студентів в умовах музично-просвітницької діяльності; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний, контрольний) для діагностування та перевірки ефективності дії складових структурно-функціональної моделі музично-просвітницької діяльності і виявлення їх якісного впливу на рівень самореалізації студентів; *методи математичної статистики* для виявлення значущості отриманих результатів.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що:

- *вперше теоретично обґрунтовано* зміст і структуру понять «самореалізація студента», «музично-просвітницька діяльність студента», «музично-просвітницька діяльність як умова самореалізації особистості»; *розкрито* напрями, зміст, функції та особливості виховного впливу музично-просвітницької діяльності на самореалізацію студентів; *розроблено* структурно-функціональну модель музично-просвітницької діяльності, її складові та змістове наповнення; *визначено* критерії, показники і рівні

самореалізації студентів у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності;

- *уточнено* методи і методики музично-просвітницької діяльності як феномена педагогічного впливу на самореалізацію студентів;

- *подальшого розвитку* набули питання ролі і місця музично-просвітницької діяльності студентів-музикантів у виховному процесі університету, а також умови їх самореалізації.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що: розроблено методичні рекомендації «Самореалізація особистості студента в умовах музично-просвітницької діяльності» та впроваджено програму на допомогу вчителю-музиканту «Позаурочна музично-просвітницька діяльність»; впроваджено у практику структурно-функціональну модель музично-просвітницької діяльності, що впливає на самореалізацію студентів; розроблено та апробовано комплекс методик педагогічної діагностики ефективності музично-просвітницької діяльності у розвитку творчого потенціалу студентів, соціального саморозвитку, духовності і ціннісних орієнтацій.

Матеріали дослідження можуть бути використані фахівцями вищої школи при підготовці навчальних спецкурсів з проблем виховання для студентів музичних спеціальностей, майбутніх вчителів-музикантів ЗНЗ; спеціалістами соціально-педагогічної сфери під час проектування соціально-виховних і розважальних заходів для студентів різних спеціальностей; вчителями музики у процесі планування позаурочної музично-просвітницької діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах різного типу; вихователями – в інших соціально-виховних інституціях у роботі з дітьми та молоддю.

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка №07-10/1365 від 12.12.2017 р.), Національного університету «Чернігівський

колегіум» імені Т.Г.Шевченка (довідка №14-31 від 24.02.2018 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 24/03 від 14.02.2018 р.), Херсонського державного університету (довідка №01-31/131 від 31.01.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті «Засоби мистецтва як соціально-педагогічні чинники естетичного виховання у вищій школі» (у співавторстві з О.Карпенко) авторським є аналіз алгоритму формування самореалізації студентів у позанавчальний час в умовах просвітницької діяльності; у статті «Музично-просвітницька діяльність як складова самореалізації особистості» (у співавторстві з О.Карпенко) авторською є характеристика особливостей музично-просвітницької діяльності, визначення її складових та розкриття співіснування самореалізації в умовах музично-просвітницької діяльності; у статті «Деякі аспекти музично-просвітницької діяльності із студентами в умовах вищого навчального закладу» (у співавторстві з О.Карпенко) авторським є подання комплексу форм і методів музично-просвітницької діяльності, механізмів реалізації функцій самореалізації у практичній діяльності в умовах вищого навчального закладу.

Апробація **матеріалів дисертації.** Основні положення дослідження знайшли відображення в доповідях та виступах на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* «Шості Сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 25.11.2015), «Сьомі Сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 14.12.2016), «Восьмі Сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 6.12.2017), «Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри» (Київ, 16.11.2017); *щорічних* науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова – «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету»

(2016-2018 рр.).

Результати дисертаційної роботи обговорювалися та отримали схвалення на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2016–2018 н.р.).

Публікації. Основний зміст і результати дисертаційного дослідження відображено у 6 публікаціях автора. Серед них: 1 методичні рекомендації, 3 статті (2 у співавторстві) у наукових фахових виданнях України, 2 статті у зарубіжних виданнях (у співавторстві). Загальний обсяг особистого доробку становить 6,1 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів і висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел (243 найменування, 20 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації становить 207 сторінок, з них 160 сторінок основного тексту (6,6 авт.арк.). Робота містить 18 таблиць і 2 рисунки, 13 додатків на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ
РОЗВИТКУ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ
В УМОВАХ МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Важливим аспектом професійної діяльності педагога-музиканта є пропаганда загальнолюдських цінностей музичної культури через їх популяризацію. Пропаганда музики у всі часи представляла моральну суть діяльності кожного педагога-музиканта, будучи реальним вираженням його відповідальності перед суспільством.

Причому, на думку С.Дмитренко, музично-просвітницька діяльність педагога, що має потужний особистісний, ціннісний культурологічний потенціал, набуває особливої значущості саме в контексті розвитку позанавчальної освіти [61]. Це пояснюється тим, що позанавчальна діяльність як соціально-педагогічна система покликана надавати широкий спектр різноманітних послуг, задовольняти індивідуальні освітні потреби дітей, молоді, що постійно змінюються, забезпечувати свободи вибору видів, форм діяльності за інтересами, неформальне спілкування в умовах дозвілля, а також створювати умови для особистісного розвитку кожної молодої людини.

1.1. Музично-просвітницька діяльність як педагогічна проблема у структурі виховної роботи у вищому навчальному закладі

Музично-просвітницька діяльність, покликана поширювати знання про музику у вільній формі, доступними, демократичними способами і розрахована на широке коло людей з різним рівнем музичної підготовки, може сприяти рішенню низки соціокультурних і музично-освітніх проблем, таких, як: падіння рівня загальної музикальної культури, скорочення годин

на музичні дисципліни в школах і ЗНЗ, зниження цінності і престижу музичного знання.

Звертаючись до аналізу музично-просвітницької діяльності, необхідно зупинитися на розумінні терміну «освіта» в науковій літературі, яка веде своє походження від церковнославянського слова «освідчую», тобто «осяваю світлом» знання.

У науковій літературі термін «освіта» розглядається у двох аспектах. Передусім, як культурно-ідеологічний і філософський рух громадської думки, такий, що охопив низку країн у XVII - XVIII ст.

З іншого боку під «освітою» розуміється культурна діяльність, яка передбачає поширення знань, об'єднань і культур в суспільстві. Також освітою називають систему освітніх установ і заходів. Слово «освічений» трактується як обізнаний, такий, що має високий рівень культури, знань [189].

У словнику сучасної української мови «обізнаність» розглядається як здатність розуміти, правильно мислити, як ясність свідомості. У зв'язку з таким тлумаченням просвітницька діяльність, починаючи з XIX століття, мала на увазі виховання юнацтва і поширення наук, ліквідацію неписьменності, серед бідних шарів населення, моральну освіту, що відповідає обов'язкам кожної групи [189].

В.Даль писав, що просвітити кого-небудь, означає дарувати світло розумове, наукове і моральне, навчити істинам, добру, утворити розум і серце. Звідси, освічена людина означає «досконала, освічена, така, що читає, з поняттями про істину, доблесть, борг, тоді як просвітником є людина, що наставляла в істинах, прояснила і просвітництву» [55, с.328].

На перших порах свого розвитку просвітницька діяльність передбачала поширення книг, підручників, читання лекцій. Просвітники, таким чином, ставали виразниками ідей, інтересів свого часу, зі своїми поглядами, переконаннями, своєю позицією. Історичним прикладом

просвітницької діяльності є школи при монастирях, С.Русова, Г.Сковорода, І.Франко, Л.Українка, коли вони поширювали освіту і культуру, організовували школи, літературні вечори, читали пізнавальні лекції для простих людей.

Звернення до наукової літератури підтверджує вище представлену точку зору. Зокрема, А.Дістервег під істинною освітою розуміє процес розвитку «прагнучого до світла розуму» і серця. У своїй статті, «За яких умов вивчення книг сприяє прагненню до розумової освіти?», А.Дістервег підкреслив значущість уваги до тих галузей знань, які залишилися не зрозумілі або вимагають особливого вивчення, значущість записів власних думок, а також важливість передачі своїх думок, вражень іншим людям [59, с.79-102].

У ході нашого дослідження викликало інтерес розуміння суті поняття «просвіта». Так, І.Витані, в якості тотожного духовній культурі в її суб'єктивному розумінні і просвіти, що розглядає єдність, і перетворення людиною самої себе [38, с.114-115]. Учений підкреслює, що просвіта, відображаючи суть духовної культури, виступає в єдності з комунікацією, де комунікація спрямована на перетворення і передачу, сприйняття і прийняття, вплив і дію, використання об'єктивного і проявляється як відношення людини до людини. У своєму дослідженні І.Витані встановлює зв'язок між поняттями «духовна культура - освіта - просвіта – комунікація», де освіта виявляється стрижневою.

Аналіз теорії освіти І.Витані підвів нас до розуміння процесу просвіти як формування духовної культури особистості, через просвіту, самоосвіту, спілкування особи. У зв'язку з цим було зроблено припущення, що побудова процесу залучення студентів до музично-просвітницької діяльності як умови їх музично-особистісного розвитку повинна ґрунтуватися на наступних позиціях: розширення кола музичних знань, самостійне поповнення

музичного досвіду за допомогою включення в музичну діяльність і музичну комунікацію (процес музичного спілкування).

Далі слід зазначити, що просвіта може торкатися будь-яких галузей знань і згідно зі способами людської діяльності. Зазвичай виділяють політичну, соціальну, економічну, юридичну, екологічну, музичну просвіту тощо. Серед форм і методів просвітницької діяльності найбільш поширеними виявляються: лекції (лекторії) і семінари, клуби, музеї і центри, конференції і публікації, екскурсії, бесіди і читання вголос тощо. Просвітницьку діяльність, яка стосується видів мистецтва традиційно, прийнято об'єднувати під загальним поняттям «культурно-просвітницька діяльність».

Згідно з твердженням дослідника А.Пригожина, культурно-просвітницька діяльність розвивалась як практична за призначенням, пізнавальна за своїм змістом і об'єднує усі види мистецтва і методи педагогіки, звернені до розуму і почуттів людини [151, с.14].

Частиною культурно-просвітницької діяльності є також діяльність музично-просвітницька, спрямована на поширення інформації, як про музику, так і поширення самої музики.

Для розуміння специфічних сторін музично-просвітницької діяльності сьогодні необхідно уявити розвиток уявлень про неї в ретроспективному аналізі. Звертаючись до історії музичного просвітництва, можна відмітити його нерозривний зв'язок з історією музичного виховання й освіти.

Своїм корінням музичне просвітництво сягає в глибоке минуле, коли залучення до музики підрастаючого покоління носило культовий характер (служіння богам, поклоніння предкам, побутові обряди тощо). В античному світі, в середні віки, в епоху відродження музика виступала своєрідним середовищем виховання душі, морального й естетичного виховання, гармонійного розвитку особистості, необхідною ланкою формування

людини [190, с.756]. Проте музичне виховання було прерогативою лише деяких категорій населення.

Перелом у розумінні і призначенні музичної освіти став помітним у ХІХ столітті, обумовивши тенденцію до музичного залучення різних соціальних груп населення, що цікавляться музикою. З цим пов'язаний розквіт музично-просвітницької діяльності, який припав на кінець ХІХ-початок ХХ століття, а особливо - на 30-ті роки ХХ століття. З цього часу музично-просвітницька діяльність стала розглядатися як основна не лише в роботі вчителя-музиканта, але і музиканта-виконавця. Своє віддзеркалення, як в практичному, так і в теоретичному плані, музично-просвітницька діяльність знайшла в працях Н.Борисової [26], Л.Кожевникової [99], О.Мельник [127], І.Полякова [157], Є.Чугунової [210], В.Шацької [213] та ін.

Після революційних подій 1917 року музикально-просвітницька діяльність поступово стає невід'ємною частиною виховної роботи кожної культурної установи. Музично-просвітницька діяльність поступово займає провідні позиції в середньо-спеціальних музичних навчальних закладах, музичних і загальноосвітніх школах.

Подібна тенденція простежується в музичному просвітництві в різних містах, де відкриті народні школи, школи і курси загальної музичної освіти, народні консерваторії, які стають вогнищами музикально-просвітницької діяльності, переслідуючи при цьому мету щодо надання можливості усім бажаючим навчитися розуміти музику в усіх її проявах і стати музично грамотними. Одночасно ставилося завдання – допомогти людям, що збираються працювати над поширенням музичної культури і що не знають музики, навчитися вести цю роботу.

Серед форм залучення людей до музичного мистецтва особливо популярні були лекції-концерти, зустрічі з відомими музикантами, клуби любителів музики, метою яких було не лише залучення до «живого і багатого

світу музики» (Б.Асаф'єв [9]), але і донесення, змісту і відтінків музичних творів, виховання грамотних слухачів.

Особливі зміни в розумінні музичної освіти в Радянському Союзі відбулися в 20-30-ті рр. ХХ століття. Так, ідея загальної освіти поширилася на ряд дисциплін художньо-естетичного циклу. У загальноосвітню школу всюди стали вводити урок музики, метою якого, окрім навчання дітей нотній грамоті і мистецтву хорового співу, стала передача знань про великих композиторів і виконавців. Відповідно до цього в педагогічній науці загострюється інтерес до проблеми загальної музичної освіти, до структури уроку музики і його змісту. У зв'язку з цим акцент з ідеї музичної освіти перемістився на музичну просвіту і виховання, в рамках яких її (музичну просвіту) і розглядають.

Слід відзначити, що під музичною освітою прийнято розуміти процес оволодіння знаннями, уміннями і навичками, необхідними для музичної діяльності (Б.Асаф'єв [9], Д.Кабалевський [85], Л.Кожевников [99], В.Міщенко [133], О.Середюк [181], А.Сохор [190] та ін.). А.Сохор відзначає, що основний шлях здобуття музичної освіти - це підготовка під керівництвом педагога, найчастіше в навчальному закладі. При цьому, як свідчить практика, музична освіта відображає органічну єдність музичного виховання і музичного навчання, при якому педагог не лише залучає тих, що навчаються до музикальних знань, умінь і навичок, але і формує їх особистість – світопереконавання, естетичні і етичні ідеали, волю, характер.

У музичній освіті розрізняють загальне і спеціальне, де загальне спрямоване на передачу такого обсягу знань, умінь і навичок, які знадобляться для участі в любительській музичній діяльності або тільки для сприйняття музики.

Музиканти-педагоги (Л.Арчажнікова [7], О.Кузнецова [94], Г.Падалка [148] та ін.) разом з необхідністю загальної музичної освіти підкреслюють його унікальність. Загальна музична освіта розглядається як привілей

цивілізованого суспільства, держави, а музична письменність як невід'ємна риса освіченої людини.

На думку Д.Кабалевського будь-яка форма спілкування з музичним мистецтвом, будь то концерт в музичній залі, спів, або слухання платівки, вчить сприймати музику, думати про неї. При цьому під музичним вихованням він розуміє не стільки навчання саме по собі, скільки вплив через музику на весь духовний світ студентів, передусім, на їх моральність [85, с.12]. Таким чином, музичне виховання розуміється як виховання особистості людини засобами музики.

Водночас О.Апраксіна під музичним вихованням розуміє цілеспрямований і систематичний розвиток музичної культури, музичних здібностей людини, виховання в ній емоційної чуйності до музики, розуміння і глибокого переживання її змісту [4].

У свою чергу І.Гадалова підкреслює, що музична освіта, покликана формувати духовні і моральні якості особистості, розумові здібності, музичну культуру і в цілому сприяти музичному розвитку людини на основі залучення до музикального мистецтва, придбаває якості музичної освіти. При цьому, музичну освіту можна визначити як музичне виховання або освіта в широкому розумінні [43, с.34-51].

Проте проблема визначення понять музичної освіти, виховання і просвіти у рамках масового залучення підростаючого покоління до музичного мистецтва досі суперечлива. Досить часто ці поняття розглядаються як тотожні. При цьому музична просвіта визначається з різних точок зору :

- у рамках масового музичного виховання як діяльність, направлену на популяризацію музичної культури серед широких мас;
- у рамках музичної освіти, як обов'язкову діяльність музикантів-професіоналів будь-якої спеціальності.

Особливий внесок у теоретичну розробку проблеми музично-просвітницької діяльності вніс учений-музикознавець Б.Асаф'єв [9]. Зупинимось на аналізі основних положень його теорії музичної освіти населення, які лягли в основу дослідно-експериментальної роботи нашого дослідження.

Науковець розглядає низку питань, пов'язаних з масовою просвітницькою роботою і музичною освітою, у рамках основної теми його дослідницької діяльності (обґрунтування інтонаційної специфіки музичного мистецтва) і, в першу чергу, його розділу, присвяченого закономірностям музичного сприйняття і вихованню музичного слуху [9].

Основну мету масової музично-просвітницької роботи Б.Асаф'єв вбачає у вихованні музичної свідомості й усвідомленого сприйняття «серйозної» музики (слухової свідомості). Науковець підкреслює, що вдумливого слухача створює не кількісне збільшення музики в житті, а й поява у слухача так званого «інстинкту виконавця», який сприятиме активному її сприйняттю. При цьому особиста участь у виконанні робить людину співучасником, носієм і втілювачем чийось творчих задумів, «викликає інстинкт виконавця», розвиває розуміння музики яка тече від «живого відчуття і безпосереднього відчуття», відмічає Б.Асаф'єв [9, с.150]. Відвідування ж концертів, пише В. Асаф'єв, повинне стати «живою потребою» таких людей.

Автор справедливо відзначає, що співучасть у відтворенні, як і участь в різноманітних видах музичної діяльності дозволяє зсередини відчутти матеріал, яким оперує музикант, «уявне відчуття течією музики зовні», що у свою чергу сприяє якісно швидкому росту музичної свідомості і сприйнятливості. Науковець зазначає, що розуміння музики повинне виходити не від слухового аналізу засобів музичної виразності, а від живого відчуття і безпосереднього «відчуття» [9, с. 18].

Зазначене твердження свідчить про те, що музична обізнаність (як володіння знанням) не робить людину всебічним суб'єктом музичної культури, а повинна знаходити віддзеркалення в різноманітних видах соціальної активності особистості, що сприятиме формуванню музичного усвідомлення, стало основним принципом нашої дослідно-експериментальної роботи.

З наведеного аналізу думок Б.Асаф'єва, з усією очевидністю слід відзначити, що тільки залучення студентів до масових форм музичної роботи сприятиме формуванню їх музичної активності, музичного інтересу і потреби в музичній комунікації, отже, сприятиме їх музично-особистісному розвитку і самореалізації.

Звичайно, що залучення студентів до музично-просвітницької діяльності повинно проходити за двома основними напрямками: залучення до слухання музики через відвідування концертних залів філармонії, театрів та залучення до виконання через участь в клубах любителів музики, в художній самодіяльності тощо.

Сьогодні в педагогічній науці інтерес до музичної просвіти і до діяльності в ній особливо загострився. Проблема музично-просвітницької діяльності не раз ставала об'єктом досліджень в останні десятиріччя (Я.Ісаєвич [83], Л.Кожевнікова [99], Н.Пасічник [151] та ін.). У їхніх працях розглядаються проблеми якісної реорганізації загальної музичної освіти молоді, перегляду всієї системи музично-просвітницької діяльності як пріоритетною, доцільною для масового музичного виховання підростаючого покоління.

Пріоритет музично-просвітницької діяльності став не випадковим тому, що нею захоплюються досить різні соціальні і вікові групи людей, вона має розгалужену структуру (від концертних залів до клубів за інтересами), містить різноманітність форм і засобів залучення людей до музики.

Так, наприклад, Л.Рапацька, визначаючи музичну просвіту як систему загальної музичної освіти людей, розкриває її напрями, серед яких: художня

самодіяльність, гуртки, уроки музики в школі, музичні заняття у вищій школі, філармонічний «музичний абонемент» [166].

Проте наукові дослідження, присвячені музично-просвітницькій діяльності, у своїй більшості стосуються діяльності майбутніх учителів музики, формування у них умінь і навичок просвітницької роботи (О.Коробко [102], В.Подрезов [155], О.Середюк [181], І.Яківчук [221] та ін.).

Розглядаючи особливості музично-освітньої діяльності учителя музики на сучасному етапі, Л.Кожевнікова зазначає, що разом з виховною функцією учитель виконує функцію просвітника. Автор підкреслює, що музично-освітня робота учителя є різновидом його професійно-педагогічної діяльності, «саме у цілісному процесі учбової діяльності створюються найбільш сприятливі умови для цілеспрямованого і планомірного виховання слухачів» [99, с.18].

Говорячи про навчання майбутніх музикантів-педагогів, дослідники сподіваються, що основним завданням залучення до музично-просвітницької діяльності повинне стати навчання слову про музику, оскільки уміння сказати просто про складний може базуватися на дуже глибокому усвідомленні, розумінні цього складного, здатності виділяти з нього найістотніше і нехтувати другорядним.

Доцільно відзначити роботу В.Лисенко, яка розглянула проблему музично-просвітницької діяльності в практиці позакласної роботи учителів початкових класів і поставила питання про необхідність формування у майбутніх учителів музично-просвітницьких умінь. «Сформувати музично-просвітницькі уміння, - пише автор, - означає навчити студентів вирішувати музично-просвітницькі завдання, до яких відносяться завдання прогнозування і цілепокладання, планування, практичного рішення, виконання, аналізу» [115, с. 9].

Виходячи з цього судження, Л.Кожевнікова [99], у свою чергу, сформулювала визначення музично-просвітницької діяльності, яка

розглядається «як процес свідомої, активної й цілеспрямованої взаємодії між просвітником як суб'єктом просвітництва й аудиторією як об'єктом просвітництва, котрий зумовлюється самостійною позицією індивіда у виборі музичних цінностей й спрямований на поширення музично-естетичних знань з метою активізації духовного розвитку особистості» [99].

При цьому просвітницькі інтереси мають дві сторони прояву: 1) інтерес до отримання знань для наступної передачі їх іншим, прояв себе, самовираження; 2) інтерес до роботи з людьми, до спілкування в колективі, до організаторської діяльності, до взаємодопомоги, бажання принести користь [99].

Актуалізація цих двох сторін у процесі залучення до музично-просвітницької діяльності дозволить активізувати такі функції музичної свідомості студентів, як комунікативна, пізнавальна, регулятивна, що надалі сприятиме їх формуванню.

О.Мельник, розуміючи під музично-просвітницькою діяльністю процес залучення до музичної культури, підкреслює, що зміст і завдання музично-просвітницької діяльності визначаються епохою і станом культури, в якій живе людина, рівнем естетичного розвитку і естетичними потребами народу, запитами їх інтересів. При цьому основою музично-просвітницької діяльності є інтереси людини. Звідси дослідник виділяє провідні принципи музично-просвітницької діяльності, де ведучими стають принципи гуманізму і демократичності [127].

Погоджуючись з дослідником, ми підкреслюємо, що відмінною рисою музичної освіти від будь-якої іншої форми залучення до музичного мистецтва, є добровільність, бажання та інтерес до тієї або іншої музичної діяльності, або музичне спілкування людини у філармонічних залах і театрі, або участь в музичному заході, музичних клубах тощо.

Слід зазначити, що важливим в розумінні суті музично-просвітницької діяльності для нас є розгляд її у зв'язку з агітаційною, пропагандистською

діяльністю. Підтвердження цієї думки ми знаходимо в працях А.Макаренка [121], В.Сухомлинського [194], В.Шацької [213] та ін. Музично-пропагандистська діяльність, на їх думку, здійснюється за допомогою різних шляхів і форм, від активного включення дітей у гуртки художньої самодіяльності до залучення їх до роботи музичних лекторіїв.

Ми підтримуємо точку зору названих учених і розглядаємо музично-пропагандистську діяльність як частину музично-просвітницької.

У дисертаційному дослідженні Г.Падалки відмічено, що саме пропаганда музичного мистецтва, спрямована на те, щоб «переконати», «змусити повірити», звільнити від різного роду упереджень може допомогти у формуванні слухацької молодіжної аудиторії сьогодні [148].

Проблема залучення молоді до зразків високої музики актуальна на будь-якому етапі розвитку суспільства. Незважаючи на «доступність» музичного мистецтва сьогодні, інтерес до нього можна охарактеризувати як інертний, або як споживацький. Причина в тому, на нашу думку, прихована в таких протиріччях, як: достатня кількість високо організованих музикантів, з одного боку, і відсутність просвітницької спрямованості їх діяльності (В.Вербець [36], В.Дряпіка [63], Н.Серьогін [183] та ін.); з іншого відсутність бажання і потреби в підвищенні своєї музичної культури (Н.Міщенко [133], Є.Плеханова [153], Г.Яківчук [221] та ін.); відсутність спадковості між музичною освітою і музичним середовищем, супроводжує людину в повсякденному житті (І.Карпова [94], О.Кузнєцова [94]. та ін.); достатність музично-освітніх закладів, наявність уроків музики в школі, курсів про музичну культуру у загальноосвітніх навчальних закладах, з одного боку, і музична необізнаність молоді та інших категорій населення, з іншого.

Ще один негативний чинник сьогоднішнього дня у молодіжному середовищі – сприймання музичного мистецтва як розваги. В сучасній освіті практикується насиченість музичними заходами розважального характеру, такими як музичні КВН, змагання, бали, конкурси, на кшталт популярних

телевізійних шоу, надають музичній культурі відтінок розважальної поверховості, ЗНЗдять її до рівня поп-культури або надають тон «фону», який супроводжує життя.

Проте слід зазначити, що в сучасному ЗНЗ недостатньо дисциплін, які орієнтують студентів на музично-просвітницьку діяльність. Ряд курсів, покликаних музично виховувати молоду людину, обмежений системою передачі знань про музику, композиторів і виконавців. Аналіз музичних творів, а особливо їх виконання рідко стає частиною тих курсів, які передбачені у ЗНЗ в основі музично-освітніх стандартів.

При цьому практика останніх років показує, що теоретичне засвоєння музики переважає над практичним її оволодінням, що значно знижує рівень музичних знань, потреб, інтересів молоді до музичного мистецтва. Рідкісним стає не лише виконання музики, як, наприклад, спів хором, але і знайомство з музикою в «живому виконанні». Відвідування філармоній, зустрічі з музикантами, музичні вечори, усе це, разом з участю в музичному виконанні, на наш погляд, може сприяти музично-особистісному зростанню студентів.

Про це ж свідчать дані проведеного соціологічного дослідження випускників Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка (2015-2016 н.р.).

Так, лише п'ята частина усіх опитаних студентів (20%) бере участь у художній самодіяльності, більше половини (55,4%) не беруть участі взагалі; менше третини студентів відвідують мистецькі майданчики, студії, клуби міста і бувають включені в різні культурно-масові заходи. При цьому студенти підкреслюють недостатність у них музичної освіти. Адже ці форми залучення сприятимуть пробудженню інтересу до музичного мистецтва, задоволення естетичної і пізнавальної потреби, узагальнення і отримання нових знань про музику різних жанрів і напрямів, формуванню суджень про музику різних жанрів, і, головне, включеності в активну музичну діяльність, що сприятиме музично-особистісному розвитку

студентів вищої школи.

У зв'язку з цим у дослідженні визначено пріоритетні напрямки музично-просвітницької діяльності: школа музичного мистецтва, клубна робота, тематичні свята. Вибір цих напрямів обумовлюється спрямованістю процесу залучення до музично-просвітницької діяльності на наступні цілі: пропаганда музики, комунікація, соціальна активність. Зупинимось на аналізі означених складових.

Активне сприйняття музики, що становить основу музично-особового розвитку, може здійснюватися лише завдяки включенню в різні види музичної діяльності. При цьому студент виступає не пасивним слухачем, а активним співучасником діяльності: експертом, критиком.

При цьому головною умовою забезпечення діяльнісного початку музично-просвітницької діяльності є її організація і здійснення як можливості для студента і слухачів, по-перше, набуття та реалізація музичного досвіду; по-друге, необхідність проявити себе як суб'єкта музичного дійства і музичної діяльності; по-третє, стати суб'єктом отримання музичних емоцій і прояву музичних вражень в процесі виконання і слухання музики.

Друга основа музично-просвітницької діяльності - принцип пропаганди музичного мистецтва, який ґрунтується на необхідності створення ситуації спеціального музично-художнього спілкування студентів.

Згідно з твердженням І.Єрошенков [72], В.Саприкіна [178], В.Швирки [214] пропаганда музичного мистецтва відрізняється від інших форм комунікації конкретно-соціальним характером аудиторій, основною ознакою якої є нерозривність актів впливу художньої продукції і її публічного сприйняття і безпосередня форма їх взаємодії з різними слухачами.

Автори підкреслюють, що внутрішні механізми пропаганди мистецтва представлені глибинними психічними процесами сприйняття, уявлення, відчуття, які формуються на особистісному рівні в результаті дії зовнішнього

середовища і породжують процес віддзеркалення, яке характеризує музичну свідомість.

Таким чином, пропаганда музичного мистецтва стає умовою для реалізації певних потреб індивіда, передусім, потреби в музично-художньому сприйнятті і потреби в соціальності.

Формування музично-художніх установок пов'язане, на наш погляд, з віддзеркаленням відношення видів музичної діяльності до музичних творів, музичних професій і музичним дисциплін. Музично-художні установки, що формуються в ситуації пропаганди музичного мистецтва, підкреслюють здатність суб'єкта актуалізувати соціальну спрямованість музично-художньої діяльності, забезпечувати реалізацію найважливіших функцій музичної свідомості - комунікативну, оцінну, узагальнюючу.

При цьому передача музичної атмосфери зали слухачів та зустріч з «живим» мистецтвом і професійним виконанням, створює ситуацію паралельної творчості, співучасті в музичній події.

Звідси впливає і третій принцип музично-просвітницької діяльності - комунікативність, як механізм пізнання музичного мистецтва в процесі розгортання діалогу про музику, передачі і засвоєння музичної інформації, в процесі сприйняття змісту музики і музичного виконання й емоцій.

Ця думка обґрунтовує важливість філармонічного абонементу для студентів у формі концертів (опосередкована комунікація) і музикального фольклорного свята (пряма комунікація), де до комунікативних можливостей музики додаються комунікативні особливості фольклору.

До речі дослідники А.Калініченко [87], І.Лебедик [111], В.Швирка [214] стверджують, що служби є найбільш раннім і поширеним засобом комунікації завдяки доступному способу поширення етичних та естетичних ідей, де музика виступає засобом комунікації.

Водночас І.Кобозєва [96] підкреслює роль музично-просвітницької творчості як універсального досконалого способу спілкування між людьми.

Дослідники означеної проблеми виділяють функціональні особливості масових форм роботи, які сприяють і комунікації: біфункціональність, або утилітарність (обумовленість практичною призначеністю); поліелементність (поєднання музичних, словесних та ін. елементів в одній формі); колективність (зовнішня і внутрішня суть створення музичних творів, їх виконання і передача від покоління до покоління); варіативність (незавершеність, відкритість музичних форм для кожного учасника); традиційність (проявляється у музичних стереотипах); естетичність (глибина змісту, виразності народного мелосу); познавальність (віддзеркалення особливостей явищ реального життя, в узагальненому історичному знанні, світоглядних і психологічних особливостей, зрозумілому характері картин життя, подій історії, образів героїв); емоційність.

Представлені аргументи дозволяють стверджувати, що функціональні особливості різних форм мистецтва відображають доцільність його використання в освітньо-виховному середовищі.

Педагогічний аспект використання музично-просвітницької діяльності засвідчує неможливе включення студентів в громадське життя без їх соціальної активності. Інтерес до громадського життя, пише М.Шилова, не лише стимулює активне ставлення до життя колективу, але й попереджує появу душевної порожнечі, що з'являється в результаті байдужого ставлення до навколишнього життя [217, с. 54-73]. Соціальність в музичному сенсі проявляється в зануренні студентів в музичне життя, у створенні ситуації причетності до музичних подій.

Сьогодні система позашкільної освіти в Україні перебуває в процесі реформування, яке здійснюється відповідно до Закону України «Про освіту» (2017 р.) [79] та Указу президента «Про Національну

стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» [201], що спонукає не лише до підвищення якості освіти, але й на розвиток виховної системи, орієнтованої на формування особистісних якостей молоді, на підвищення їх мобільності і розвитку творчих якостей. У цьому плані доцільно і важливо розглядати музично-просвітницьку діяльність в контексті особливостей виховної діяльності студентів як педагогічної умови їх самореалізації.

Звернення до проблеми музично-просвітницької діяльності дозволяє достатньо точно визначити орієнтири сучасної музично-просвітницької діяльності, яка дозволяє закріпити та сформувати соціальний досвід, який передається в особливих формах – само детермінованої діяльності дітей і молоді в умовах так званого вільного часу. Тому в нашому дослідженні, яке базується на низці опублікованих праць, зроблена спроба розглядати заявлену проблему позицій соціального виховання особистості, здатності самопізнавати, самовизначитися, самовдосконалюватися завдяки осмисленню природи самореалізації, як інтегральної характеристики «самості».

В музично-просвітницькій діяльності сьогодні досить виразно проявляються суперечності, а іноді і хворобливі процеси популяризації світоглядних процесів, розвитку національної самосвідомості. З одного боку, це посилює соціально виправданий характер музично-просвітницької діяльності, а з другого – це набуває певного політичного характеру (за принципом: ми повинні пропагувати лише національну музику), що іноді створює суть і напрями музично-просвітницької діяльності.

Простежуються певні суперечності між об'єктивною потребою використовувати багатогранну силу музичного мистецтва і культури і реальними рівнями розв'язання даного завдання. Все це в сукупності обумовлює доцільність виявити об'єктивні можливості музично-

просвітницьких цілей, напрямів, ресурсів. Виховних факторів, механізмів вирішення педагогічних проблем розвитку і саморозвитку особистості.

Слід зазначити, що аналіз наукової і науково-методичної літератури та практичної роботи у ЗНЗ дозволяють говорити, що в межах соціального виховання музично-просвітницька діяльність дозволяє утверджувати можливість вирішення різноаспектних проблем. Зокрема, це стосується:

- визначення напрямів творчої самореалізації особистості;
- визначення соціально-виховних цілей (формування життєвих перспектив, інформаційно-комунікативної культури, музично-естетичної культури, умінь і навичок самоорганізації, духовний спосіб життя, розвиток соціальної активності;
- визначення форм і особливостей діяльності соціально-виховних інституцій (клуби, розважальні центри, спеціалізовані мистецькі школи, мистецькі об'єднання за місцем проживання, факультативи, творчі групи волонтерів, позанавчальні виховні заклади тощо);
- виявлення педагогічних факторів виховного впливу музичної культури на різні вікові групи (організація дозвіллевої діяльності, добродійна діяльність, позанавчальна діяльність, створення відповідних соціально-педагогічних умов для самореалізації особистості, індивідуалізація особистості виховання особистості) участь у самодіяльних групах, інформаційно-просвітницька діяльність.

Зазначене вище дозволяє окреслити основні методичні підходи у процесі розв'язання окреслених завдань:

- соціокультурний (В.Дряпіка [63], Г.Падалка [148], Н.Ширяєва [218], Є.Скуратова [185]);
- соціально-виховний (Н.Болдирєв [24], А.Капська [91], Л.Масол [126], А.Сохор [199]);

- середовищний (М.Боритко [28], Є.Гуськова [54], Н.Калашнікова [86]).

Поєднання означених підходів дає змогу органічно визначити шляхи вирішення цих завдань, основним із яких ми вважаємо включення студентів третіх курсів у реальну практичну діяльність. Для цього, на думку Л.Кожевнікової, необхідно визначити:

- перспективні лінії діяльності, пов'язані із цілепокладанням;
- предметну її сторону, тобто її тематичну спрямованість;
- суб'єктивну характерність, яка визначається спрямованістю й вільною вибірковістю діяльності;
- особистісно-ціннісний смисл, що відображає перетворюючий характер музично-просвітницької діяльності [99, с.43]

Дані ознаки досить переконливо відображають найбільш важливу особливість музично-просвітницької діяльності – можливість перетворення умов для саморозвитку і ми не можемо не погодитись з тим, що музично-просвітницька діяльність є своєрідним мистецтвом розповсюдження, передачі знань про музику, виховання людини засобами музики. На нашу думку, більш достовірною і переконливою є позиція Л.Кожевнікової [99], яка доводить, що музичне просвітництво є видом педагогічної діяльності і відображає специфіку професійної роботи майбутнього вчителя.

Спираючись на сьгоднішні реалії стосовно ролі педагогів-музикантів, на жаль, доводиться сказати, що в нинішніх умовах, коли намітилась криза, у розумінні високих мистецьких цінностей, все гостріше усвідомлюється необхідність повернення одвічних традицій українського народу: надбання і поширення музичного просвітництва, що має знайти своє відображення в сучасних концепціях підготовки педагога. При цьому необхідно врахувати такі домінуючі фактори розвитку освіти:

- посилити загальнокультурну й гуманістичну спрямованість музичної освіти, її універсализацію;
- подальша інтеграція музичної освіти в суспільство, об'єктивне підвищення її соціальної потреби, соціальних функцій, професійної мобільності.

Як стверджує відомий музикознавець А.Сохор, під функцією музичного твору можна зрозуміти реальний результат всієї системи його впливу на людину (агатаційно-пропагандистську, просвітницьку, розважальну, пізнавальну, естетичну, виховну та ін.) [190, с.90]. Серед усіх педагогічних впливів музики на людину ми вважаємо за доцільне зазначити виховну та розвиваючу, оскільки завдяки своїм пізнавальним та емоційним можливостям вона служить формуванню духовного світу людини, посилює її самоцінність, сприяє саморозвитку і стимулює самореалізацію. Тому активне ставлення студента до себе і до музично-просвітницької діяльності має бути усвідомлене з точки зору специфіки соціальної, педагогічної та культурної діяльності. Це пояснюється тим, що вплив музики на особистість (її мораль, свідомість, почуття, поведінку) обумовлений взаємозв'язком мистецтва і «я», мистецтва і моралі як форм суспільної свідомості і духовно практичної діяльності особистості [94, с.1].

Вивчення процесу музично-просвітницької діяльності студентів відкриває можливості для пошуку шляхів, форм і методик та педагогічних умов для самореалізації кожного студента як майбутнього професіонала педагога-музиканта.

Таким чином, аналіз наукових джерел дозволяє нам з стверджувати, що процес залучення студентів до музично-просвітницької діяльності як умови їх музично-особистісного розвитку повинен проходити за умови врахування таких чинників: включення в інформаційну і художньо-естетичну діяльність, як можливості музичної комунікації, освіти і самоосвіти; особиста

участь студента у виконавській і слухацькій діяльності шляхом включення в активні форми залучення до музичного мистецтва (від відвідування концертів і участі в музичній самодіяльності до фольклорного святкування); широке включення студентів у позанавчальну діяльність, побудовану на принципах особистої зацікавленості і добровільної участі кожного.

Означені цілі музично-просвітницької діяльності і її складові дозволяють висловити думку, що цей вид діяльності є надзвичайно багатограним педагогічним процесом як у змістовому плані, так і в окреслених цілях та силі емоційного впливу засобами мистецтва на особистість студента, здатного у свою чергу впливати на іншу людину чи групу людей. Цей факт підтверджує силу незаперечну роль у педагогічному впливі на самореалізації кожної особистості, котра активно включається в реалізацію програм музично-просвітницької діяльності.

1.2. Зміст і структура самореалізації особистості у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності

Важливим фактором, що стимулює створення умов для всебічної самореалізації особистості є положення декларації прав людини прийнятої ООН, що обумовлює принципом розвитку особистості в Україні при створенні адекватних психолого-педагогічних факторів.

Ідея самореалізації особистості притаманна філософським, психологічним і педагогічним напрямам, не зважаючи на відмінності у кожного із них, їй притаманні характерні особливості. Ця думка підтверджується тим, що в кожному із напрямів по-своєму проявляється розвиненість інтелектуальної, чуттєвої і вольової сфери людини з врахуванням особливостей кожного із них.

Складність вивчення самореалізації полягає в тому, що за самореалізацією не можна спостерігати безпосередньо і об'єктивно, а

можна спостерігати лише за її ефектом і результатом. Окрім того, самореалізацію загалом не можна виміряти через її високу суб'єктивність, тому самореалізацію А.Маслоу пов'язує з самоактуалізацією, акт якої можна побачити в дії, в результаті зусиль людини [125].

Осмислення проблем самореалізації потребує, перш за все, розкриття її суті і тлумачення в різних науках. Тому під поняттям «самореалізація» ми розуміємо духовно-практичну діяльність, спрямовану на розкриття сутності людини, її потенціалу, пошук смислу в житті [125]. Зокрема В.Франкл доводить що у кожного є своє покликання і своя місія в житті, кожен повинен виносити у своїй душі конкретне призначення, яке потребує своєї реалізації. Отже, завдання кожного єдине, як єдині й особливі можливості його існування [203, с.38].

Можливостей реалізувати себе є досить чимало за будь-яких умов – сприятливих чи несприятливих і не лише людина сама вирішує: сформується вона як особистість, чи не сформується, перетворити все краще в собі в дійсність чи так і залишиться лише потенціалом.

Питання про самореалізацію особистості як прояву і зміни себе, виконання свого призначення розглядалося Ф.Беклнели, Г.Гегелем та ін. [203]. Реалізуючи себе, особистість реалізує свій життєвий план, життєву програму свої цілі (І.Кон [100], А.Мудрик [184]). Тому самореалізація, яку ми розуміємо як прагнення людини до самовдосконалення, спрямована не лише на реалізацію своїх сил і можливостей, але й на постійне зростання своїх можливостей, на поліпшення якості своїх можливостей, своєї діяльності, в основі якої лежать вищі людські цінності. При цьому, наголошує А.Мудрик, самореалізація може проявлятися в різноманітних формах: соціально-цінній, соціально-корисній, соціально-прийнятній, соціально-корисній, а також асоціальною та антисоціальною [184, с.24].

Самореалізація проявляється поступово: спочатку – інтерес, самосприйняття, потім самопізнання, сприйняття себе як об'єктом, так і суб'єктом розвитку – готовність прогнозувати власний розвиток і самореалізація – як використання набутого потенціалу. Означене твердження дозволяє нам погодитись з позицією А.Маслоу, який самореалізацію називає самопізнанням (пізнанням себе), сприйняттям і усвідомленням себе як синтезуючого центру. На думку автора, людина має бути незалежною і відповідальною за зроблений вибір [125].

Розкриваючи ідею самореалізації особистості як ідею розвитку особистості, слід у першу чергу спиратися на джерела і положення філософів. Так, у теорії Платона підкреслюється, що початком самореалізації має бути хороша ідея, яка спрямовує розум людини від низького до високого [125]. У свою чергу, Сократ пропагував ідею «Пізнай самого себе», в якій закладена основна думка щодо самореалізації особистості [125]. Інші філософи, зокрема Арістотель, вбачає самореалізацію як здатність особистості сприймати навколишній світ й участь у ньому.

Означені тлумачення засвідчують, що самореалізація особистості є умовою власного існування і водночас умовою життя суспільства. Подібна думка простежується в положеннях філософів XIX-XX століття [61], в яких особливо акцентується увага на високій відповідальності людини за самовдосконалення внутрішнього світу, самоствердження власного «Я».

Слід відзначити, що філософські ідеї об'єднуються навколо одного положення, яке вміщує вимоги й установки на самореалізацію в індивідуальному особистісному світі, що в результаті проектується на суспільний устрій.

Якщо ж вести мову про вузівську освіту, то головною функцією є створення всіх можливих умов для розкриття багатогранного

особистісного потенціалу студентів, їх здібностей і орієнтації на самореалізацію. Можна сказати, що за таких умов вища школа повинна навчити молоду людину творити себе, знаходити унікальний смисл власного існування, водночас допомогти їй у розкритті особистісного і професійного потенціалу.

Цілком зрозуміло, що ідеї самореалізації, особистісного зростання не з'явилися самі по собі, а є результатом глибоких установок, які відображають цілком визначений підхід до людини і її розвитку.

Дослідження питання самореалізації позиціонують активні діяльнісні засади, індивідуальний внутрішній потенціал особистісного досвіду а ресурси розвитку людини. Проблема самореалізації особистості до цього часу в педагогіці багато в чому є новаторською проблемою. Сьогодні розглядаються різні підходи до врахування особистісних якостей в соціально-виховній діяльності: від вивчення механізмів особистісної активності, розгляду людини як природного фактору розвитку суспільства, духовного життя, людини як самоцілі суспільного розвитку до створення концепції людини. У цьому разі теорія самореалізації може претендувати бути стрижнем цілісної концепції людини, а джерело самореалізації, засоби самореалізації, її спрямованість виступають як основні аспекти самореалізації.

Поняття «самореалізація особистості» інтерпретується як прагнення особистості реалізувати, здійснити те, що для неї є важливим атрибутом. При цьому «само» відображає наявність як певної приставка «самості», так і «самостійну» реалізацію цієї «самості» [118].

Слід зазначити, що в науковій літературі не виявлено достовірної інформації, щодо авторства «самореалізації», хоча ідея самореалізації особистості через самовдосконалення має свої коріння у філософських положеннях. Саме філософські праці дозволяють стверджувати, що:

- вчення про самореалізацію сягає ідей Арістотеля, який наголошував, що цілі, до яких прагне людина бувають двох видів: метою може бути дія людини як така, або ж результатом як реалізації суті дій;

- древньоіндійська і древньокитайська філософія про самореалізацію пов'язується із самовдосконаленням духу і тіла;

- Ф.Бекон, Л.Фейербах акцентують на призначенні людини в реалізації життєвої мети як призначення себе до «чогось»;

- Г.Гегель учення про самореалізацію пов'язував з ідеєю становлення «самими собою для себе»;

- А.Маслоу, К.Роджерс та ін. – з самоактуалізацією особистості.

Значно ширше трактує самореалізацію Л.Коган, котрий вважає, що головним критерієм всебічного розвитку особистості слід вважати «вільну реалізацію особистості», без всебічного розвитку особистості неможлива справжня самореалізація, але і всебічний розвиток втрачає можливість власної самореалізації, можливість вміння того, що ним в собі розвинено [98, с.50]. Органічним продовженням думки Л.Когана є твердження, які є складовими структури особистості, тобто розвитком діяльності перетворювальної: комунікативної, пізнавальної, оцінювальної, художньої [98, с.307].

Спираючись на твердження Л.Когана, можна висловити думку про те, що самореалізація віддзеркалює процес розвитку особистості, її психологію, свідомість під впливом загальних умов соціально-виховного середовища. Причому сам процес самореалізації проявляється як сукупність суспільно-значущих цінностей в їх індивідуально-особистісному прояві.

Вагомою є думка А.Маслоу, який вважає, що вершиною розвитку людини є потреба в самореалізації. Проте, досягнути цю вершину може незначна кількість індивідумів [125].

Психологи даний феномен розглядають як «реалізацію» можливостей і здібностей, співтворчості з іншими людьми, соціумом (Є.Вахромов [33]); на думку С.Кудінова [108], самореалізація відображає «сукупність інструментально - стильових прагнень і мотиваційно-смыслових характеристик, що забезпечують готовність прагнень і готовність до самовираження особистості в різних сферах життєдіяльності.

Привертає увагу позиція С.Рубінштейна, котрий вважає, що особистість сама вибудовує «життєвий шлях», при цьому відстоює унікальну індивідуальність, свідомо утверджує особистісну позицію в суспільстві, вступає в міжособистні стосунки. Весь механізм реалізації своїх потенцій людина може здійснювати на креативному рівні, проявляючи універсальність, оригінальність, та індивідуальність [170, с.416].

Посилення інтересу вітчизняної науки до самореалізації особистості як до педагогічної проблеми можна простежити у зв'язку з появою низки наукових досліджень (О.Баришева [16], М.Ватковська [32], Г.Гандзілевська [45], В.Гупаловська [54], Л.Кожевнікова [99], І.Краснощок [106] та ін.). При цьому доречно підкреслити, що в їх дослідженнях певною мірою відображається розуміння поняття «самореалізація», розкриті свого часу К.Хорні [217] – як повна реалізація істинних можливостей; К.Роджерсом [169] – як прагнення людини до найбільш повного прояву і розвитку своїх можливостей і здібностей; А.Маслоу [135] – як прагнення людини стати тим, чим вона може стати.

Вітчизняний дослідник даної проблеми А.Ковальова робить акцент на тому, що самореалізація – це своєрідне за власною ініціативою втілення людиною своїх творчих можливостей у житті. При цьому, автор, аналізуючи питання розвитку та становлення самореалізації, визначає такі етапи:

- усвідомлення людиною своєї сутності, своїх потенційних можливостей, прав та обов'язків, мотивів свого усвідомленого «Я»;
- визначення життєвої мети та програми її досягнення; побудова моделі діяльності;
- діяльність та її самооцінка;
- порівняльна характеристика самооцінки та оцінки діяльності і свого статусу;
- формулювання висновків при перспективі свого «Я»;
- внесення коректив [97, с.33].

Незаперечним є факт, підтверджений реальною практикою, що самореалізація, в першу чергу, пов'язана з метою діяльності, обумовлена потребами, мотивами, засобами і результатами діяльності. Якщо ж розглядати діяльність як умову формування самореалізації, то в ній чітко простежується складові:

- визначення мети;
- мотивація;
- планування діяльності;
- здійснення діяльності;
- корекція результатів;
- порівняння отриманих результатів;
- оцінка результатів діяльності.

Проте слід підкреслити, що серед всіх зазначених складових, діяльності, які забезпечують самореалізацію, найбільш сильною складовою самореалізації є мотивація. Як зазначає дослідник мотивації Х.Хекхаузен [204], для більшості людей важливим є мотив досягнення, який співвідноситься з повною частиною їхньої професійної діяльності, а для декого – ще є і тими видами діяльності, якими він займається у вільний час. Окрім того, у самореалізації невід'ємною складовою є потреба, яка, згідно А.Маслоу [125], є вищою потребою, зокрема, в

самоактуалізації, самореалізації, саморозвитку, реалізації своїх потенцій і здібностей, самореалізації.

Це дозволяє говорити, що поняття «самореалізація особистості» має свою структуру:

- потребу особистості (ціннісно-смилова самореалізація);
- діяльнісну самореалізацію (опосередковане розгортання здібностей людини);
- самостійність індивідуальності (як об'єктивний і суб'єктивний результат діяльності особистості);
- оптимізм у мисленні і почуттєвому сприйнятті людиною навколишнього світу;
- зрілість людини як результат позитивного розвитку;
- особистісну стійкість у контакті з соціумом (здатність вийти із непередбачених ситуацій).

Особливістю потреби в самореалізації в умовах музично-просвітницької діяльності є те, що її задоволення ніколи не може бути повним, оскільки воно може бути повним лише в різноаспектній діяльності, а вона завжди має процесуальний характер. Отже, задоволення однієї потреби веде до необхідності іншої і появи потреб в самореалізації на більш високому рівні.

Важливість звернення до музично-просвітницької діяльності обумовлена тим, що у змістовому плані вона є специфічною основою професійної діяльності, як сфери самореалізації майбутнього вчителя музики. Тому можна вести мову про готовність індивіда до самореалізації у процесі діяльності.

Виходячи із зазначених положень відомих психологів, можна окреслити фактори, які обумовлюють самореалізацію: задоволення потреб у приналежності до групи, соціальний статус; самоповага, позитивна «Я-концепція»; самопізнання, свій досвід життєвих

переживань; знаходження смислу свого життя; прагнення до задоволення когнітивних і естетичних потреб знань і умінь; успіхи в досягненні особистості в різних видах діяльності; здатність до самореалізації.

Аналіз наукової літератури з даної проблеми дозволив виокремити властивості і якості особистості, яка самореалізується, основними із яких, на нашу думку, є:

- активна життєва позиція особистості;
- постійне почуття спільності з соціумом і відсутність прояву ворожості в міжособистісних стосунках та власне самовизначення;
- емпатійне ставлення до іншої людини, уміння підтримати і стати на її бік;
- здатність до саморегуляції, самоорганізації;
- творчий прояв самостійності й уміння відстоювати свою позицію в різних ситуаціях;
- послідовність в досягненні цілей і прояв впевненості в собі;
- прагнення індивіда розвиватися до більш складних видів діяльності;
- практична реалізація власних здібностей через ту чи іншу форму соціальної діяльності;
- здатність ставити перед собою нові завдання і вирішувати їх новими способами;
- уміння управляти собою, своїми соціальними ролями і переконаннями;
- прагнення до незаперечної реалізації набутих знань, умінь і навичок.

Отже, самореалізація студента, яка відображена в зрілості його особистості, перебуває у безпосередній залежності від якості розвитку даного індивіда і його соціальної інтегрованості. До того ж, варто додати, що самореалізація кожної молодої людини є також педагогічною

спроможністю того виховного простору, в якому відбувається її розвиток. Це дозволяє стверджувати, що самореалізація особистості є одночасно як показником результату особистісного розвитку. За таких умов самореалізація особистості носить індивідуальний характер з притаманною їй унікальністю, неповторністю і своєрідністю. Причому актуалізація власних можливостей, які відображають результат процесу саморозвитку, стає базовою умовою становлення соціальної зрілості особистості для її подальшої успішної життєдіяльності.

Загалом можна сказати, що самореалізація як процес реалізації себе – це реалізація самого себе в житті і щоденній діяльності, пошук і ствердження свого особливого шляху в цьому світі, своїх цінностей і сенсу свого існування в кожний момент свого життя [14, с.78]. З цього можна зробити певний висновок: самореалізація можлива лише тоді, коли у молодій людині є сильний мотив, що спонукає до особистісного розвитку і зростання. Цю думку уточнює К.Абдульханова-Славська: самореалізація – це певна стадія розвитку зрілої особистості, результат особистісного зростання і розвитку, процес доручення до культури, постійного підвищення рівня своїх знань й активної реалізації себе в житті [1, с.15].

Як вважають науковці (А.Лісніченко [114], Н.Пасічник [151], М.Садова [174], І.Чхеайло [212] та ін.), базовими умовами самореалізації особистості є визначення форм самореалізації: зовнішньої і внутрішньої. При цьому спрямована на самовираження індивіда в різних сферах життєдіяльності: професії, творчості, спорті, мистецтві, навчанні, громадській діяльності тощо; внутрішня форма забезпечує самовдосконалення людини у фізичному, інтелектуальному, естетичному, моральному і духовному аспектах. А тому серед видів прояву самореалізації особистості можна виокремити такі: діяльнісна, соціальна, особистісна.

Соціальна самореалізація сприяє духовному зростанню людини, забезпечуючи на початку розвиток особистісного потенціалу: відповідальність, прагнення до пізнання, комунікативності, працьовитості, наполегливості, ініціативності, ерудиції, креативності, моральності [212, с.39].

Діяльнісна самореалізація студента характеризується самовираженням у різних видах діяльності і водночас забезпечує високий рівень прояву професійної компетентності. При цьому особистісно розвивальну функцію виконує та діяльність, яка визначає характер основних соціально-моральних і професійно-значущих новоутворень особистості, хоча під час навчання у вищому навчальному закладі простежується, то тривале, то тимчасове домінування того чи іншого виду діяльності.

Привертає увагу той факт, що вчені в першу чергу звертаються до особистісної функції, визначаючи її суть як універсальну здатність особистості до прояву, розкриття і опредмечення своїх сутнісних сил: самостійність, свободу, творчість, які мають індивідуальну міру прояву в успішній і якісній своєрідності засвоєння і реалізація діяльності [68, с.27].

Доречно зазначити, що смисл життя кожної людини полягає в досягненні найбільш повної самореалізації, що засвідчує необхідність максимально можливої користі, яку вона може принести самій собі, своїм близьким, суспільству, в якому вона живе, людській цивілізації загалом, користі завдяки своїм індивідуальним здібностям, знанням, умінням, навичкам, моральним і світоглядним пріоритетам.

Зарубіжні й вітчизняні вчені (М.Бикова [175], М.Ватковська [32], С.Дмитренко [61], Л.Коган [98], М.Садова [173], Л.Цурікова [206] та ін.) розглядають аспект феномена «самореалізація» людини як позитивне, творче явище, що має творчий напрямок. Це дозволяє висловити думку,

що портрет особистості, яка само реалізується, незалежно від вікових особливостей, повинен базуватися на трьох основних положеннях:

- по-перше, самореалізація особистості є характерологічною якістю і доступна кожній людині;
- по-друге, самореалізація є по суті певним середовищем, вихованням і самовихованням, які створюють характер такого розвитку особистості і такий статус, які влаштовують як саму особистість, так і суспільство в цілому;
- по-третє, самореалізація як досягнення певного стану душі задовольняє індивіда в потребі отримувати нею відчуття щастя.

Таке сприйняття портрета особистості дозволяє визначити загальні характеристики самого процесу самореалізації, серед яких можна назвати такі:

- 1) самореалізація індивіда як особистості відбувається лише у соціумі, що його оточує; самореалізація починається як тільки людина об'єктивно оцінює свої здібності, починає проявляти їх у процесі своєї діяльності;
- 2) самореалізація для самої особистості є важливою стороною людського щастя і є по суті смыслом життя; людина стає зрілою особистістю, що є свідченням її позитивного розвитку;
- 3) самореалізація людини передбачає суспільну значущість її життєвих цілей і відповідних потреб, а також способів поведінки і засобів досягнення цілей і завдань;
- 4) для успішної самореалізації особистості необхідно створювати відповідні умови: самостійність, свободу в досягненні своїх домагань, достатній простір для творчого самоствердження.

В основу розуміння процесу самореалізації особистості можна покласти положення Д.Леонт'єва [112], який довів, що механізмом самореалізації є активне включення індивіда у процес діяльності,

представленої у формі особистісного смислу. Тому самореалізація загалом у працях вчених розглядається як вільна діяльність, самодіяльність особистості, в якій проявляється її певна автономність від соціального середовища. Причому спонукають особистість до самореалізації, її внутрішні мотиви, потреби, прагнення. Рушійною силою, на думку Е.Бобрової, є потреба людини в самореалізації. Самореалізація, яка сприймається як прагнення людини до удосконалення, спрямована не лише на реалізацію нею своїх сил і можливостей, але й на постійне зростання своїх можливостей, на поліпшення якості своєї діяльності, в основі якої лежать людські цінності [22, с.26].

Як засвідчують висновки дослідження і, зокрема, А.Бобрової, послідовно проявляються якості на різних етапах: а) самоконтроль – етап появи в особистості усвідомленого само сприйняття; б) самопізнання – етап пізнання себе, як об'єктом, і як суб'єктом процесу розвитку; самовизначення – оволодіння здібностями самостійно ідентифікувати результати процесу власного розвитку; самореалізація – практичне використання накопиченого власного творчого потенціалу [22, с.29].

Самореалізація особистості в діяльності, безперечно, пов'язана з її спрямованістю, з системою цінностей. Враховуючи вище визначені характеристики самореалізації особистості студента з музичною освітою, можна сказати, що засадами процесу його самореалізації в музично-просвітницькій діяльності лежать основні принципи:

- творчої спрямованості, який передбачає надання студенту повної свободи в музично-просвітницькій діяльності (вибір тематики. Форм роботи, інтерпретації музичних творів, пошуки засобів і прийомів презентації теми);
- особистісної спрямованості який орієнтує студентів на створення ціннісного ставлення до музично-просвітницької діяльності, що забезпечує стимулювання його особистісної

активності і прагнення до постійного саморозвитку, максимальну підтримку студентів у складних ситуаціях, саморегуляцію свого психологічного стану під час музично-просвітницької діяльності;

- професійно-педагогічної спрямованості, який дозволяє розглядати чому музично-просвітницька діяльність у позанавчальній роботі сприймається через призму майбутньої професійної діяльності [22, с.20].

Слід зазначити, що більшість дослідників пов'язують процес самореалізації особистості в діяльності з розвитком певних якостей в даній діяльності, зокрема, розглядаючи процес самореалізації майбутнього вчителя музики, підкреслюється, що студент включає усвідомлення себе активним суб'єктом музично-просвітницького середовища (професійне самоусвідомлення), уміння оцінити себе (професійна рефлексія) і корегувати розвиток власних професійних професійних якостей і умінь (професійна саморегуляція) [22, с.19].

Враховуючи такі теоретико-методологічні підходи до самореалізації, ми зробили спробу розкрити суть самореалізації студента в умовах музично-просвітницької діяльності, яку ми розуміємо як *усвідомлене цілеспрямоване самостановлення студентом себе як суб'єкта музично-просвітницької діяльності у виховному процесі, яке проявляється у розвитку професійного самоусвідомлення, постійному вдосконаленні виконавської і педагогічній майстерності, розвиненій здатності до саморегуляції, самовдосконалення в музично-просвітницькій діяльності, у творчих досягненнях.*

Таким чином, важливим параметром у тлумаченні феномена «самореалізація» є процес розкриття індивідом своєї індивідуальності, здібностей, обдарованості, творчих сил в одній із найбільш близькій йому соціально-значущій діяльності, що безпосередньо чи опосередковано

пов'язана зі всебічним розвитком конкретної особистості. Це, безперечно, характеризує самореалізацію людини як явище складне і багатогранне, яке знаходить своє відображення в низці сучасних досліджень, пов'язане з вихованням сучасної студентської молоді. При цьому слід відзначити, що основними сферами самореалізації особистості студента, де він реалізується і виховує інших, можна назвати: освітню сферу (загальноосвітні навчальні заклади, в тому числі спеціальні); виробничу (форми музично-просвітницької діяльності обумовлюються умовами праці, номенклатурою професій); дозвілєво-рекреаційну (дозвілєві інституції, бібліотечні заклади, туристично-екскурсійні установи; клуби, клуби за місцем проживання) тощо.

Означене вище спонукає нас говорити про необхідність підготовки студентів до самореалізації, оскільки в період навчання домінуюча діяльність студентської молоді в цей період перестає бути залежною і стає на третьому-четвертому курсах спеціально-орієнтованою, що обумовлює формування бази трудової, професійної діяльності, а в якості професійної виховної діяльності. Саме в цей період відбувається активне формування індивідуального напрямку і стилю діяльності [3]. Окрім того на перший план починає висуватися прагнення до оволодіння глибокими вміннями, які є більш значущими для майбутньої професійної діяльності. Це спонукає студента шукати і здобувати знання, необхідні не лише для співу чи гри на інструменті, а й для широкого використання в інших сферах життєдіяльності, де кожен може самореалізуватись і самостверджуватись.

Нам імпонує думка про те, що самореалізація є певним прагненням до самовдосконалення, що є однією із вищих потреб особистості, спрямованою не лише на реалізацію своїх сил і здібностей, але й на постійне зростання можливостей, на підвищення

якості своєї діяльності, в основі якої лежать вищі загальнолюдські цінності.

Для розгортання нашого дослідження важливим є розуміння самореалізації як практичного аспекту діяльності, маються на увазі вчинки і дії, спрямовані на досягнення особистісно значущих цілей та виконання власного життєвого плану. Особливості такої діяльності полягають, по-перше, у тому, що кожен її акт має завершуватись певним конкретним зафіксованим результатом; по-друге, особливістю діяльності, орієнтованої на розвиток самореалізації, те, що наявний об'єкт, на який спрямована діяльність і суб'єкт цієї діяльності співпадають. І по-третє, особливістю є те, що домінуючим виступає об'єкт як джерело активності і може зробити бажане сам, без підтримки і допомоги іншим.

При цьому не можна обійти і таку думку, що самореалізація – це свідомо здійснена суб'єктом діяльність з метою аналізу життєвої ситуації, виявлення наявних проблем і ресурсів для їх розв'язання, постановки перед собою цілей і вибору стратегій їх досягнення, прогнозування аналізу майбутнього досвіду практичної діяльності по реалізації своїх життєвих планів та їх корекції. Якщо коротко, то можна погодитись з твердженням з К.Абдульханово-Славською про те, що самореалізація можлива лише тоді, коли самопізнання своїх здібностей уже завершено, повністю сформовано образ «Я» та особистісна готовність забезпечувати всю сукупність зовнішніх умов самореалізації [1, с.15].

Спираючись на наукові пошуки багатьох дослідників [16;45;32;86 та ін.], можна говорити про їх пріоритетні позиції в особистісно-орієнтованих освітніх концепціях, які відображають, перш за все, такі особистісні функції, що дозволяють людині бути особистістю і самореалізовуватись. Зокрема. Л.Булатова визначає в такому випадку

сутність функції самореалізовуватись як «універсальну здібність особистості до виявлення, розкриття і опредмечення своїх сутнісних сил. Це особистісне утворення, що включає такі складові, як самостійність, свободу і творчість, які мають індивідуальну міру прояву, що відображається в успішній і якісній своєрідності і реалізації діяльності» [30, с.37].

Важливою і переконливою є думка В.Сластьоніна про те, що самореалізація виступає сферою застосування індивідуально-творчих можливостей особистості, що має безпосередній вихід у нашому випадку, на проблему самореалізації в музично-просвітницькій діяльності [1, с.247].

Готовність до самореалізації в діяльності розглядається, як якість особистості [68;97], як стан особистості перед початком діяльності [140;151], як наявність певних здібностей [111;197;202].

Загалом готовність до певного виду реалізації дії, ми розглядаємо як вмотивований комплекс якостей, знань, практичних умінь, навичок, станів і ставлень, необхідних для ставлення соціально значущих цілей, результатів. Безперечно, наповнення категорії «готовність» конкретним змістом визначається тим видом діяльності., оволодіння яким виступає метою підготовки [128, с.48]. Для нашого дослідження важливим є те, що готовність до самореалізації можна розглядати і якість особистості, яка вміщує такі критерійи, які необхідні для здійснення діяльності. Але більш органічно і конкретно вписується в наше дослідження думка Б.Паригіна. що це внутрішня установка на конкретний вид діяльності і бажання та здатність до її здійснення. Автор акцентує увагу на таких складових:

- установка на потреби включення до діяльності;
- здатність до максимального включення до діяльності;
- установка на подолання стереотипів;

- уміння вибирати чи виробляти нові установки згідно з нестандартною ситуацією;
- внутрішня готовність взяти на себе відповідальність за самостійне прийняте рішення;
- готовність до екстремальних умов стресової ситуації;
- здатність витримати випробування стресом [149].

Як найбільш важливими вимогами до підготовки спеціалістів у сфері позанавчальної музично-просвітницької діяльності ми вважаємо за доцільне назвати такі:

- максимальне включення студентів у музично-просвітницьку діяльність;
- формування установки на самореалізацію в музично-просвітницькій діяльності;
- активізація процесу саморозвитку особистості студента як процесу поступових змін психологічних властивостей і статусу особистості, пов'язаних із зміною її потреб, вибору, самовизначення смислу діяльності й оволодіння професійними функціями і ролями, створення себе як професіонала;
- створення відповідного середовища позанавчальної діяльності, в якому має враховуватись специфіка майбутньої професії.

Дане твердження доводить, що готовність до самореалізації у виховному процесі – це стійка характеристика розвитку студентів, яка відображає сукупність якостей і властивостей, необхідних і достатніх для розкриття сутнісних сил і опредмечування потенціалу особистості [149, с.64].

1.3. Музично-просвітницька діяльність студентів у позанавчальній діяльності як педагогічний чинник впливу на самореалізацію особистості

Соціальне замовлення, висловлене в законах 2000-2015 роках, орієнтує сучасну освіту на підготовку соціально-активної, свідомої, творчої особистості. У зв'язку з цим постала потреба в тому, щоб освітні пріоритети були співвіднесені з соціальним і духовно-моральним вихованням. У Законі України «Про вищу освіту» (2016 р.) наголошується на необхідності забезпечення самовизначення особистості, створення умов для її самореалізації, «якомога повнішого розкриття природних здібностей конкретного індивіда» [80].

Розвитку соціальної і культурної компетентності особистості, її самовизначенню і самореалізації в соціумі, формуванню особистості як громадянина буде, без сумніву, сприяти підвищенню соціального статусу всього процесу виховання в системі вищої освіти України.

У зв'язку з цим посилюється необхідність пошуку нових механізмів виховання, спроможних ініціювати процес розвитку особистості студента, сприяти розквіту і реалізації її позитивного потенціалу. З нашої точки зору, соціальне, естетичне виховання і музично-просвітницька діяльність якраз і є тими напрямками, які у складних і суперечливих умовах розвитку українського суспільства можуть сприяти виконанню соціального замовлення – формуванню соціально активної, творчої особистості, котра володіє високим рівнем культури, духовно-ціннісних орієнтацій.

Сьогодні, на нашу думку, склалися об'єктивні передумови для інтеграції соціального й музичного виховання. Тому у вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах досить активно використовується поняття «соціально-естетичний розвиток», «музично-просвітницька активність», «соціально-естетичні цінності», «соціально-просвітницька функція» музики як феномена мистецтва.

Інтеграція соціального і музичного виховання в межах педагогічного процесу поєднує дві парадигми особистісного розвитку: з одного боку, соціальне виховання спрямоване на забезпечення найбільш повного впливу на особистість системи суспільних норм, відносин, суспільної моралі; з другого боку, саме музично-просвітницька діяльність забезпечує збагачення сприйняття почуттів, здійснює емоційну регуляцію особистості, завдяки чому і відбувається засвоєння загальнолюдських ідеалів, системи ціннісних норм. Емоційні переживання, естетична трансформація соціальних норм і цінностей сприяє тому, що вони стають надбанням особистості. Посилення емоційного джерела в людині гармонізує її відносини з суспільством, сприяє зміні мотиваційного ставлення особистості до самої себе, до інших людей, до дійсності, сприяє закріпленню позитивного соціального досвіду, перетворенню знань суспільних норм у переконання.

Із сказаного вище можна зробити певний висновок: організації і створенню умов для самореалізації студентської молоді сьогодні має приділятися особлива увага. В умовах вищої школи дана проблема набуває особливої актуальності, оскільки період навчання у ЗНЗ є надзвичайно важливим етапом самореалізації особистості, коли закладаються основи таких загальнолюдських, громадянських, професійних якостей студентської молоді, які будуть визначати її подальшу життєдіяльність, саморозвиток, самореалізацію. У зв'язку з цим музично-просвітницька діяльність у вищій школі має бути спрямованою на розвиток у студентів етичного й естетичного ставлення до навколишньої дійсності, на формування естетичного судження і смаку, що дає змогу пізнавати красу суспільних ідеалів; на активізацію творчих здібностей молоді для виконання творчої, соціально значущої діяльності.

Відомо, що вихованню культури високих суспільних почуттів, становленню духовного світу особистості покликане допомогти мистецтво, яке, впливаючи на внутрішній світ людини, його самопізнання за допомогою

специфічних засобів, допомагає подолати внутрішню дисгармонію, сприйняти загальнолюдські цінності. Музичне мистецтво, таким чином, виступаючи посередником між суспільством і людиною, сприяє перетворенню цінностей суспільства в систему цінностей особистості, завдяки чому і здійснюється її самореалізація.

Помітний внесок у вивчення даної проблеми внесли і психологи, зокрема: І.Бех [20], Л.Виготський [36], В.Моляко [134], В.Мяленко [139], М.Садова [173] та ін. У працях науковців (В.Арюткін [8], А.Борисова [27], С.Оленич [143] та ін.) підкреслюється необхідність збагачення соціального досвіду особистості, формування її світогляду і життєвого орієнтиру, творчого ставлення до своєї діяльності, прилучення до культурних цінностей суспільства. Відомі психологи – Л.Виготський [42], І.Волженцова [39], В.Гупаловська [54], О.Леонт'єв [113] та інші – у своїх дослідженнях відзначають важливість розвитку емоційної сфери людини, що є обов'язковою умовою становлення її особистості.

Музично-просвітницька діяльність як дійовий механізм формування особистості розглядається у працях В.Воротніков [41], О.Дедюхіна [56], С.Дмитренко [61], С.Олійник [144], О.Семашка [179], які вбачають у цій проблемі великі інтеграційні можливості, оскільки вона своїми засобами здатна вирішувати завдання різних напрямів виховання.

Вивченню особливостей засобів мистецтва їх ролі у процесі навчання і виховання присвячені праці Р.Ворович [40], В.Дряпіки [63], Г.Падалко [148], О.Теплова [198], Г.Шевченко [215], Н.Ширяєва [218] та ін.

Здійснений нами аналіз різних наукових джерел з проблеми організації самореалізації студентів в умовах закладів вищої освіти засобами музично-просвітницької діяльності дозволив виявити її недостатню розробленість, оскільки простежується досить помітна кількість публікацій, які присвячені розгляду явища окремих аспектів даної проблеми. На сьогодні залишається не виявленою суть самого поняття «музично-просвітницька діяльність», її

зміст та особливості здійснення в умовах вищої школи і, зокрема, у ЗНЗ педагогічного профілю. Водночас потребують наукового вирішення такі аспекти проблеми, як виявлення педагогічних можливостей засобів музично – просвітницької діяльності соціальному розвитку, вивчення особливостей її впливу на студентську молодь, виявлення низки соціально-педагогічних умов, що здатні забезпечити ефективність процесу музично-просвітницької діяльності студентів за спеціальностями.

Відсутність чіткого розуміння теорії музично-просвітницької діяльності в системі ЗНЗ, необхідність уточнення і розширення категоріального апарату та теоретичного осмислення методів і методик саморозвитку і самореалізації у ЗНЗ педагогічного профілю висувають у число актуальних дослідних проблем сучасної теорії і методики виховання науково-практичне дослідження проблеми самореалізації як однієї із важливих і необхідних проблем у педагогічній науці вищої школи.

Соціальне виховання молоді базується на методологічних засадах Державної національної програми «Освіта» та Указу Президента «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», в яких по суті закладено бачення розвитку та становлення громадянина нової держави XXI століття і в яких наголошується, що людина має визначитись як особистість і найвища цінність суспільства, яке сприяє створенню умови для задоволення її освітніх, професійних потреб і розвитку даних природою здібностей, а також для виховання високої моральності і гуманістичної спрямованості особистості [57; 201].

Визначення таких стратегічних завдань та пошуки шляхів їх вирішення потребує виявити такі напрями роботи у вищій школі та технології їх втілення, які б сприяли актуалізації інтересів студентів до різних аспектів їх життєдіяльності. Особливе місце при цьому посідає самореалізація у процесі якого значущу роль відіграють різні засоби мистецтва і зокрема музично-просвітницька діяльність.

Проте виявлення особливостей і змісту процесу самореалізації, які мають стати невід'ємною частиною музично-просвітницької діяльності, потребувало розкриття суті даного критерію як значущого педагогічного процесу у ЗНЗ.

Вивчення реальної ситуації щодо самореалізації особистості дозволяє з певністю стверджувати, що однією із актуальних проблем, що стоять сьогодні перед педагогічною наукою, є підготовка молоді до активної життєдіяльності у суспільстві та виконанню соціально корисної діяльності. Актуальність даної проблеми і її постановка пов'язані з формуванням готовності студентів до професійного, соціального і особистісного самовизначення, засвоєнням у період навчання широкого блоку соціальних і професійних цінностей та проявом особистісно значущих ціннісних орієнтацій, надзвичайно важливими серед яких є духовність, патріотизм, гуманізм.

Перехідний період у житті суспільства і порушення традиційних форм та напрямків виховання створили на певний час ситуацію «духовного вакууму» у змісті виховання молодого покоління.

Безперечно, що цей вакуум поступово зруйнувався, оскільки потреба вирішення проблеми формування соціально значущих якостей молоді, цінностей особистості, її соціальної активності поставила на порядок денний педагогічної науки пошуку нових підходів, теорій, способів, адекватних сучасній соціокультурній ситуації. Практика засвідчує, що виховання студентської молоді засобами мистецтва і є одним із напрямків, який дозволяє у даній ситуації розвитку й оновлення суті вищої школи сприяти розвитку духовно – ціннісних орієнтацій особистості, її соціальної активності, відродженню у молодіжному середовищі естетичної культури, моральності.

Проте аналіз наукової літератури, проведення дослідницької роботи дозволило виявити, що у вищій школі соціальне виховання, самореалізація

студентів засобами мистецтва останнім часом практично ведеться або там, де є мистецькі спеціальності чи мистецькі курси, або там, де є ініціатори і любителі музичного мистецтва. Безперечно, що цей процес відбувається в межах виховних концепцій виховної роботи ЗНЗ. Якщо ж говорити про комплексний підхід до вирішення даної проблеми, то ця робота перебуває поки що на початковій стадії. Тому ми вважаємо за доцільне запропонувати своє бачення даної проблеми і шляхи її вирішення.

Виходячи із завдань нашого дослідження, перш за все необхідно зупинитися на понятті «музично-просвітницька діяльність», оскільки воно потребує деякого уточнення. Адже ще й сьогодні означений термін використовується не так часто, як він цього заслуговує з боку педагогів. В основному функціонують терміни «музичне виховання» і «просвітницька діяльність» як два самостійних види виховання, хоча у працях окремих вчених простежується думка про їх взаємозв'язок. Варто зазначити, що сьогодні з'явилася соціально - педагогічні умови для інтеграції цих двох понять у змісті педагогічного процесу. До речі, останнім часом у науці неодноразово зустрічаються приклади поєднання соціального і культурного в єдине стійке словосполучення. Зокрема, Г.Селевко ще у 90-роках ХХ ст. зробив спробу застосовувати це поняття. У своїх працях [179] він вивчає традиційне співвідношення: художник–твір–мистецтво–публіка як соціосистема. Автор звертає увагу на те, що мистецтво викликає у суб'єкта установку на включення в систему суспільних відносин і здійснює його соціалізацію, вдосконалюючи при цьому весь духовний світ людини.

Проектування процесу самореалізації особистості має за свою мету створення оптимальних умов для формування і розвитку особистісних потреб молоді. У свою чергу, музично-просвітницька діяльність є важливим критерієм у структурі соціально-естетичної культури особистості. Вона відображає ставлення людини до мистецтва, естетичних граней природи, праці, діяльності, до інших людей і базується на формах естетичної

активності людини і потреб музично-творчої діяльності у повсякденній праці, галузі мистецтва тощо.

Соціально-культурна поведінка розглядається як «різного роду дії людей з метою оволодіння естетичними цінностями, як лінія поведінки у зв'язку з мистецтвом і з приводу мистецтва» [175, с.47]. Саме музичне мистецтво є зовнішнім, дієво-практичним відображенням культури суб'єкта.

У цьому плані протягом кількох десятиріч досить помітну роль, як соціально-естетична функція, відіграла література і музичне мистецтво. Це визначено багатьма вітчизняними вченими [9;99;142;151;156;181;198]. На думку вчених, одним із етапів введення молоді у світ мистецтва слід назвати пізнання його соціальної функції. Соціальне у даному разі має значення морально-естетичного, емоційного впливу мистецтва, який вміщує духовно-перетворюючий потенціал.

Немає сумніву в тому, що будь-який із видів мистецтва (кіномистецтво, архітектурне, театральне) є по суті багатогранною скарбницею соціально-значущою скарбницею, яка вміщує тему, образ, відображення матеріального і духовного, що дозволяє говорити про поєднання соціального й мистецького [120;133;150;221].

Як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі накопичено чималий досвід і з проблем соціального, і з проблем музичного виховання молоді. Вивчення й аналіз наукових джерел дозволили нам виявити різні підходи до цих проблем як на теоретичному, так і на практичному рівні. До речі, сьогодні йде досить активний пошук теорій, адекватних сучасним цивілізаційним змінам.

Розкрито сутність соціального виховання, його змісту, методики соціально-виховної роботи у позанавчальній діяльності, чому присвячено чимало досліджень [41;50;62;63;88;102;119;150;158]. Терміни «соціальне виховання», «самореалізація», які стали популярними у перші роки радянської влади відродився вдруге в 90-ті роки ХХ ст., в період

переосмислення змісту виховання як соціального феномена.

Виходячи з цього, можна говорити, що соціальне виховання (як категорія соціальної педагогіки) є видовим поняттям такої категорії, як виховання. З одного боку, його можна розглядати як частину виховання, а з другого – як комплексний вид виховання.

За таких підходів у науковій літературі простежується неоднозначність щодо розуміння даного поняття та його тлумачення. Про це свідчать праці Н.Боритко [28], Р.Дзвінка [58], А. Капської [91], А. Мудрика [136], С.Горбенко [154] та ін.

У плані філософського і соціального підходів до виховання дана проблема привернула увагу таких вчених, як С.Карпенчук [92], Н.Міщенко [133], І.Карпова [94], Н.Маринець [123], Г.Шевченко [215] та ін. У їхніх працях простежується тенденція виявлення впливу соціуму, соціальних аспектів життя на становлення молоді, а також філософське обґрунтування взаємозалежності суспільних змін і розвитку особистості.

Огляд педагогічних джерел з даної проблеми дозволяє нам розглядати соціальне виховання в широкому і вузькому розумінні. В широкому розумінні його можна розглядати як вплив виховання на особистість в цілому; у вузькому розумінні науковці розглядають соціальне виховання як цілеспрямовану діяльність по формуванню системи поглядів, переконань, соціально значущих якостей особистості, соціального ставлення до суспільства, органів державної влади, правопорядку. Воно сприймається і як соціальний аспект усіх видів виховання, і як спосіб досягнення морального виховання і соціальної поведінки. у нашому дослідженні ми спираємось на деякі положення щодо визначення поняття «соціальне виховання», а також підходи О.Баришев [16], І. Беха [20], Н.Боритко [29], О.Лучаснінов [119], А.Мудрика [136] та ін. При цьому в загальному аспекті ядром соціального виховання і самореалізації визначається життєва активність, гуманістична спрямованість, культурно-національна цінність [20].

Безперечно, сформованість такого багатогранного «я» в умовах вищої школи можливе при забезпеченні, перш за все, переходу від закритої мовно-ідеологічної методології виховання до сучасної методології, яка базується на принципах плюралізму наукових підходів і методик, відкритості й толерантності стосовно нових ідей життєдіяльності молоді, діалогових форм виховання [20]. Таке розуміння виховання студентської молоді наближає до суті поняття «соціальне виховання», «самореалізація» і «музично-просвітницька діяльність», які передбачають комплексний характер діяльності всіх суб'єктів виховного процесу.

Зважаючи на складові виховання як соціального явища (наявність, як мінімум, двох індивідів, суб'єктів-об'єктів виховання; дій, вчинків та методів, прийомів і засобів виховного впливу) [37], можна говорити про утворення стійких соціальних відносин, що підтверджує, що виховання є соціальним явищем [143]. А це, у свою чергу, дозволяє зробити певні узагальнення щодо змісту музично-культурного виховання, згідно з яким необхідні: орієнтація студента на гуманістичні смисложиттєві цінності; визнання загальнолюдських цінностей і моралі; формування національної самосвідомості, внутрішньої свободи; стимулювання до цілеспрямованості, саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації.

Таке розуміння соціального виховання засвідчує його зв'язок з процесом соціалізації і самореалізації, які здійснюються у певних соціальних умовах. Широке тлумачення «соціалізації» (А.Капської [91], І.Кона [100], Н.Міщенко [133], С.Оленич [143], Н.Пасічник [151] та ін.) пройшло кількарізкову трансформацію: зв'язок з розвитком природи людини; суспільства як суб'єкт взаємодії, що впливає на людину; людина активний суб'єкт соціалізації; людина як суб'єкт впливає на середовище, видозмінює його; прояв соціалізації індивіда через систему зв'язків у діяльності; це своєрідне соціально-педагогічне явище.

Означені характеристики соціального виховання, безперечно,

найбільш повноцінно проявляються в різних видах діяльності, серед яких музично-просвітницька посідає особливе місце. Оскільки вона сприяє розширенню і збагаченню у студентів етичних, естетичних і загальнолюдських цінностей.

В умовах руйнування ціннісних орієнтації, поспішного перегляду культурного досвіду людства одного з первинних, життєво важливих завдань стає завдання збереження загальнолюдських і національних художніх цінностей. При цьому цінності музичної культури стають реальними фактами культури людини лише тоді, коли вони активно освоюються і переживаються аудиторією, інтерпретуються, стають максимально пристосованими для успішного засвоєння і відтворення. У цих процесах помітною є роль освіти, пропаганди кращих зразків музичного мистецтва, наділяють людей певним запасом знань, умінням розуміти музику і насолоджуватися нею.

На відміну від пропагандистської – музично-просвітницька діяльність передбачає формування самостійної позиції слухацької аудиторії у виборі музично-ціннісних орієнтацій. Музично-просвітницька діяльність є особливою дією в умовах позанавчальної виховної роботи, зокрема, з молодшими школярами, які мають обмежений досвід спілкування з музичним мистецтвом, недостатній рівень художньо-естетичної освіченості і мають можливість якомога раніше засвоювати «ази» музичної освіти, музичної культури. При цьому позанавчальна робота розширює варіативну складову загальної музичної освіти, забезпечує розвиток особистісного музично-культурного потенціалу студентів засобами музики в умовах їх вільного часу, формує індивідуальні здібності освоєння культурних цінностей, відтворення і примноження їх в самостійній діяльності, поведінці, спілкуванні.

Очевидно, що провідною метою позанавчальної роботи залишається ідеал культурно-розвиненої особистості, здатної засвоювати і відтворювати

цінності музичної культури, тому вона не може розглядатися поза сферою просвітницької діяльності педагога у формуванні особистісної культури вихованця.

Ідеал духовно-розвиненої особистості залишався актуальним для музичної освіти і освіти упродовж тривалого періоду часу. Як справедливо помічає С.Глебова, ідеї просвітництва актуалізуються в умовах перехідних етапів розвитку суспільства і впливу прогресу на соціальне, економічне, культурне життя держави, тим самим, випереджаючи практику виховання і освіти, що склалася [49, с.23]. Це пояснюється значним посиленням в перехідний період потреби в гуманізації суспільства, в зміні педагогічного ідеалу, пошуку шляхів виховання активної ініціативної особи, здатної до продуктивної діяльності [49, с.66].

Вже в епоху Просвітництва, коли ідеї виховання опинилися в центрі громадської думки, отримала розвиток тенденція взаємозв'язку і взаємопроникнення освіти і просвіти. Разом з принципами гуманізму, раціоналізму, демократизму, проголошуваними у свій час основоположниками освіти Вольтером, Д.Дідро, Ж.Руссо, Г.Гельвецієм та ін., в суспільній свідомості суть проосвіти розглядалася «як система заходів, спрямованих на перетворення суспільства мирним шляхом, через поширення наукових знань, розвиток освіти» [71, с.61].

У другій половині ХІХ століття в працях відомих педагогів того часу [34] проходила думка про необхідність створення структури, паралельної шкільній освіті, досить вільної від бюрократичного втручання і непривілейованих класів суспільства. Зокрема, В.Вахтьоров, кажучи про необхідність позашкільної освіти, підкреслював: «Одна лише школа вселить в людині поняття про грамоту, але не розвине здатності критично відноситися до прочитаного і до навколишньої дійсності» [34, с.233].

Виявилася соціальна необхідність у створенні освітніх установ, які виконували компенсаторні функції, сприяють самореалізації людини,

«відкривали народу шлях до самоосвіти і розвитку» [34, с.233]. Це, по суті, і зумовило зародження позашкільної освіти, під яким свого часу В.Чарнолуський розумів «сукупність численних і різноманітних способів утворення дорослого населення» [207, с.18], а О.Пальцева мала на увазі під цим терміном «освітню роботу, зазвичай загальноосвітнього (не професійного) характеру» [150, с.25].

На основі аналізу історичної літератури нами було встановлено, що спостерігалось активне поширення просвітянських ідей на усі сфери суспільної свідомості, у тому числі і мистецтво.

Водночас досить виразно простежувалось прагнення діячів музичного мистецтва (М.Березная [19], О.Рудницька [171], В.Строков [193] та ін.), що бачили також значний потенціал виховних можливостей музики і прагнули зробити музичне професійне мистецтво доступним для народу. Отже, уже на перших кроках становлення позанавчальної музичної освіти намітилися такі специфічні риси взаємодії і взаємопроникнення цих двох феноменів, які актуальні і нині, а саме:

- позанавчальна музична освіта у вказаний період в основному характеризується як просвітницька діяльність громадських організацій і приватних осіб, спрямована на поширення музично-культурних цінностей і та задоволення освітніх запитів населення;

- в структурі позашкільної музичної освіти формуються такі елементи, як приватні музичні школи, студії, курси, клуби, в діяльності яких чітко простежувалась просвітницька спрямованість;

- вищезазначені умови і форми організації позашкільної музичної освіти служать підґрунтям для залучення до музики багатьох тисяч людей різного віку, виступаючи важливим джерелом поширення музичних знань і естетичної культури серед широких соціальних верств суспільства.

Отже, позашкільна освіта вже в середині XIX ст. і початку XX, реалізуючи принцип позанавчальної роботи, прагнуло виконувати

компенсуючі, сприяючі самореалізації людини функції.

Нині пріоритетність музично-просвітницької діяльності установ набуває особливої актуальності оскільки простежується падіння інтересу сучасних дітей до цінностей музичної культури. Тому нині природним обов'язком таких установ і школи є пропаганда мистецтва серед населення, виконання просвітницької місії, вони мають можливість залучати учнів до особистісно значущих музично-культурних цінностей, потреба в яких не задовольняється загальною освітою. Важливо відзначити, що музично-просвітницька діяльність педагогічного працівника має різномасштабну спрямованість, оскільки він має можливість організувати освіту як усередині класу (на учбовому занятті), усередині школи, так і за межами установи, в районі, місті.

Ідучи за логікою наших досліджень, практики та міркувань, виникає необхідність розглядати музично-просвітницьку діяльність як педагогічний процес, дидактичну основу якого включає такі елементи: наявність цілей і завдань, зміст, принципи і методи, засоби і форми діяльності.

У науковій літературі проблема музично-просвітницької діяльності педагога-музиканта знаходить віддзеркалення в дослідженнях В.Воротнікова [41], С.Дмиренка [61], Л.Кожевнікової [94], В.Саприкіна [178], Н.Серьогіна [183] та ін.). Науковцями зроблено спробу розглянути різні аспекти цієї проблеми. Зокрема, на думку Б.Асаф'єва, який велику увагу, що приділяло значенню пропаганди музичного мистецтва, педагог повинен бачити завдання освіти в прагненні «не нав'язувати музику, а переконувати нею, не розважати, а радувати». При цьому він особливо підкреслює дієвий вплив на дію аудиторії на рівень творчості і виконання : «..пора зайнятися проблемою підготовки тямущих, культурних слухачів, яких не так уже й багато, але і від інтелектуального рівня яких залежить прогрес нашої музики. Як би не був високо розвинений і й освічений виконавець, він мимоволі понизить якість свого мистецтва, якщо запити аудиторії не будуть підвищуватимуться» [9,

с.138].

Науковець вбачав великі можливості освіти в різних організаційних формах позанавчальної діяльності: як у створенні «класів слухання музики», організації бесід, концертів-лекторіїв, так і в діяльності народних хорів і оркестрів, з до того ж пріоритетом творчої активності учасників в процесі виконання музики. Б.Асаф'єв писав, що «необхідно щоб то не було прагнути викликати той або інший вид участі у виконуваному творі, тобто переводити статичне поглинання музики у свідоме засвоєння (зовсім не у формі професійно-технічного рівня).. це і є шлях до самодіяльності» [9, с.11].

Значний внесок в теорію музично-просвітницької діяльності вніс Д.Кабалевський [84]. Узагальнивши власний багатий практичний досвід, він обґрунтував завдання просвітницької роботи, визначив її типи і форми. Цілеспрямований розвиток масової музичної просвіти стає у Д.Кабалевського одному з найбільш актуальних завдань естетичного виховання. У ряді робіт [84;85] він звертає особливу увагу на те, що плани роботи по музично-естетичному вихованню в школах зазвичай обмежуються лекціями на тему «Як слухати і розуміти музику». Але лекції самі по собі не можуть навчити слухати і розуміти музику. Композитор вважає їх частиною однієї системи, однією з ланок багатьох інших засобів залучення дітей до музичного мистецтва.

Розглядаючи суть музично-просвітницької діяльності у вузі, школі, необхідно звернутися до ряду досліджень, що збагачують теоретичні уявлення про підготовку учителя музики загальноосвітньої школи. Так, І.Аушева, звертаючись до розробки методики формування просвітницької спрямованості навчального процесу на музично-педагогічному факультеті педвузу, конкретизує поняття просвітницької діяльності як діяльності тучителя загальноосвітньої школи, пов'язаної із завданнями реальної соціокультурної обстановки, що полягає в цілеспрямованому залученні широкої слухацької аудиторії до сучасної музичної культури і здійснюваною

в єдності учбової і позанавчальної діяльності у формі спілкування при необхідному рівні музично-виконавської і мовної культури учителя [10, с.8].

Вивчаючи суть позаурочної музично-просвітницької діяльності учителя музики загальноосвітньої школи, Г.Овчаренко розглядає цей вид роботи як процес, доповнює шкільні уроки музики, допускає узгодженість з програмою по музиці і врахування усіх вимог, що пред'являються до шкільного уроку музики [142].

На думку ряду авторів (С.Дмитренко [61], І.Єрошенко [72], Н.Серьогін [183], Є.Плеханова [153] та ін.), музично-просвітницька діяльність вважається діяльністю особливого роду, самостійною галуззю музичного мистецтва, що є, і вимагає наявності таких елементів музичної культури особи як музичні знання, уміння і навички, інтереси, смаки, ідеали; виконавська культура; готовність пропагувати музичне мистецтво.

Привертає увагу те, що, визначаючи поняття музично-просвітницької діяльності педагога, автори акцентують свою увагу на трьох важливих її аспектах: особистісному, діяльнісному і музично-комунікативному. Музично-просвітницька діяльність бачиться дослідниками таким поняттям, що відображає соціально-значуще прагнення педагога до практичної діяльності з метою обміну інформацією і розширенню власної музичної культури.

Причому на думку Н.Серьогіна [183] у процесі музично-просвітницької діяльності створюється, реалізується, збагачується, трансформується, оновлюється культурно-творчий потенціал людини. Специфіка цього процесу - в самодіяльній організації, в можливості збереження і розвитку позитивних тенденцій саморозвитку особистості.

Узагальнюючи вивчений матеріал, ми виробили наступне визначення *музично-просвітницької діяльності студента в умовах позанавчальної діяльності – як реалізація у сфері вільного часу різних професійних функцій, спираючись на базову вузівську освіту, розширення, поглиблення і доповнення*

у слухачів знань в галузі музичного мистецтва, формування потреби у спілкуванні з цим видом мистецтва і, завдяки різноманіттю можливостей музичного мистецтва, більш повно використовувати його для продуктивного розвитку особистісного музично-культурного мистецтва.

Аналізуючи цілі, фактори впливу музично-просвітницької діяльності, доцільно розглянути цільові орієнтири музично-просвітницької діяльності. Ми розділяємо точку зору Н.Самохіна [176] про те, що метою такої діяльності педагога повинна стати передача студентам широких знань про музичне мистецтво, формування навичок слухання музики, виховання художнього смаку, емоційній чутливості, потреби у спілкуванні з музикою, що загалом і сприяє музично-культурному розвитку особистості.

Визначені цілі і завдання музично-просвітницької діяльності дозволили окреслити її *функції* в умовах позанавчальної діяльності:

1) музично-просвітницька діяльність студента виступає засобом залучення особи до музичної культури як минулого, так і сьогодення;

2) вона є одним з каналів музичної самоосвіти, досягнення суті і технології музичного мистецтва, які можуть стати основою професіоналізму;

3) музично-просвітницька діяльність сприяє поглибленому сприйняттю музичного мистецтва і закладає фундамент для подальшої професійної музичної освіти;

4) музично-просвітницька діяльність сприяє розвитку творчих здібностей студентів і слухачів в цілому і музичних здібностей зокрема. Ця функція особливо активно реалізується у сфері практичної художньої творчості (гуртки, школи, студії, оркестри, гурти);

5) музично-професійна діяльність сприяє формуванню майбутнього педагога-музиканта, оскільки результатом практичної художньої творчості нерідко є оволодіння тим або іншим музичним інструментом, технікою і майстерністю гри на ньому;

б) вона є засобом естетичного виховання студентів і слухачів,

формування музичного смаку;

7) музично-просвітницька діяльність – є однією із форм людського спілкування і дозвілля, в процесі якого вирішуються усі завдання виховання і соціалізації людини, об'єднання колективу учасників даного процесу.

Успішна організація позанавчальної роботи щодо залучення слухачів до загальнолюдських і музичних цінностей музичної культури залежить від чіткого визначення вихідних позицій, тобто *принципів музично-просвітницької діяльності* як носія музичної освіти.

Під принципами ми розуміємо засадницькі ідеї, вимоги, від дотримання яких значною мірою залежить ефективність будь-якого виду діяльності. При цьому різні науковці розглядають принципи музично-просвітницької діяльності в різних варіантах:

- принцип діалектичної єдності і взаємозв'язку загального і особливого, який проявляється в обліку педагогом вікових і індивідуальних особливостей учнів, у використанні загальнолюдських і національних цінностей в процесі відбору змісту музично-просвітницької діяльності [82];

- принцип активної співтворчості, що будить в кожному художника і що послідовно розвиває інтерес до музики, потреба в спілкуванні з нею;

- принцип самоорганізації і самовиховання у процесі творчої діяльності (Н.Каньос [90], І.Краснощук [106]).

Отже, музично-просвітницька діяльність базується на взаємодії і взаємопроникненні таких принципів, як методологічних (гуманізму, демократизму, зв'язку з практикою), дидактичних (систематичності і цілісності, усвідомленості, активності) і творчих (принцип свободи вибору виду діяльності за інтересом).

Окрім того, особливістю музично-просвітницької діяльності в студентів є багатопланове оволодіння витворів мистецтва. Це пов'язано з тим, що і студенти і слухачі сприймають, переживають і оцінюють твори мистецтва з позиції глядача, критика, виконавця, режисера, така діяльність

може здійснюватися як для учнів, так і при участі студійців і гуртківців. Тим самим, діти освоюють специфіку діалогічних стосунків в художній культурі.

Дослідники визначають різні форми такої взаємодії, до яких можна віднести: різноманітні видовищно-музикознавські покази синтетичного зразка, де викорисовуються література - живопис - поезія - музика - сценографія;

- театральні-сценічні покази з елементами поєднання музики, хореографії, акторської майстерності;

- формування навичок музикознавської роботи в учнів загальноосвітньої школи (розробка музичних презентацій, створення «біографій» пісні чи музичного твору, підготовка статті в місцевому виданні, практика тематичних рефератів, що в сукупності одночасно) розвиває їх навички красномовства, дослідницькі можливості, бібліографічні орієнтири [10;19;35;45;62;84;123;130].

На підставі цього можна зробити висновок, що музично-просвітницька діяльність у позанавчальній виховній роботі дає можливість організувати неформальний освітній процес, де пріоритет віддається, передусім, передачі досвіду творчості, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу, досвіду спілкування шляхом його формування студентами й учасниками виховного процесу в школі, клубі, студії, гуртку.

Отже, на підставі вищезазначеного можна виділити основні риси, які відображають *специфіку музично-просвітницької діяльності* в умовах позанавчальної діяльності.

1. Прагнення студентів до різнобічного прояву своїх задатків, потенційних можливостей, які іноді залишаються нереалізованими, оскільки навчальна або трудова діяльність не завжди спрямовані розвивати інтереси. Це пояснюється тим. Що чи «окремій людині, чи цілому соціальному прошарку властиві види діяльності, реалізація яких можлива лише у сфері

дозвілля» [160, с.56]. І, як підкреслює Л.Пушкіна, найбільший ефект в задоволенні таких потреб дасть діяльність у вільний час, що дозволяє вибирати заняття відповідно до власних інтересів [160].

Таким чином, ми бачимо, що свобода вибору у позанавчальній виховній роботі призводить до того, які практично повністю зняті причини, що перешкоджають активному пізнанню цінностей музичної культури, їх засвоєнню і залученню, розвитку творчого відношення до явищ мистецтва.

2. Різномасштабна спрямованість музично-просвітницької діяльності студента призводить до того, що він не має права вибирати партнерів по спілкуванню, віддавати перевагу всім, хто вчиться, і будувати процес взаємодії з різним типом партнерів в певному, залежно від віку та готовності учасників до такого спілкування. Адже музично-просвітницька діяльність часто здійснюватися і в незнайомому раніше дитячому колективі (наприклад, лекції-концерти, лекторії, організовані дитячими бібліотеками, на які запрошуються діти із різних загальноосвітніх шкіл). У цих умовах взаємодія студента з групою чи кожною дитиною окремо допускає такий стиль спілкування, що постійно змінюється, або варіативний, комбінований, творчий. Відправним моментом тут має бути розуміння студентом своєрідності особи учнів, їх здібностей і можливостей на усіх етапах діяльності і в різних формах роботи.

3. Принциповою особливістю музичної освіти у позанавчальній діяльності є добровільність участі студентів у ній. Адже саме у позанавчальній роботі розширюється знання основ музичної культури саме зацікавленими людьми, що задовольняють свої духовні інтереси і готові удосконалювати себе як особистість.

Це, безперечно, психологічно полегшує процес саме освіти, посилює суб'єктивні чинники його організації. Але це ставить і досить складні завдання відбору його змісту і форм з урахуванням інтересу, що реально проявляються, і потреб учасників виховного процесу.

4. На відміну від класичної музичної освіти в позанавчальній виховній діяльності здійснюється на межі державних і громадських організацій, характеризується різноманіттям змісту і форм педагогічної дії.

Взаємозв'язок музичної освіти і музично-просвітницької діяльності, виявлений в практичному аспекті, знаходять своє втілення в сучасній організації позанавчальної роботи, потребах студентів, і враховує потенціал їх вільного часу. На основі безпосередньої творчо-практичної, творчої загальнокультурної діяльності студенти органічно входять у світ музичної культури, допомагаючи стати повноправними її членами, такої культури, яка в комплексному вираженні спонукає студентів прагнути до саморозвитку і самореалізації.

Висновки до першого розділу

Загострення протиріч між об'єктивними потребами суспільства і самореалізуючою особистістю та недостатньою розробленістю методичного і технологічного забезпечення вирішення даної проблеми потребує визначення педагогічних умов формування готовності студентів до самореалізації в освітньому просторі.

У контексті нашого дослідження ми вели мову про мотиви самореалізації у виховній діяльності студентів і потреби прояву творчості в ній. До того ж суб'єктивні фактори проявляються вже в перші роки практичної діяльності. Тому ми можемо говорити про готовність до самореалізації, як до своєрідного багатофакторного феномена, як про професійну творчу підготовку. Адже провідною діяльністю для студентів вважається професійна діяльність, яка по-своєму потребує соціальної зрілості, самостійної дорослості, визначення, смислу і стимулювання життя тощо. Засвоєні в навчанні знання й уміння, навички виступають уже не в якості предмета навчальної

діяльності, а в якості професійної навчальної діяльності, спрямованої на інших.

У свою чергу, самореалізація студентів як виду діяльності набуває певного соціального значення, забезпечуючи студентам суб'єктивні позиції в соціальному становленні. Ми свідомо акцентуємо увагу на суб'єктивності позиції студентів, яка засвідчує, що у процесі розвитку відносно стабільності систем людини, вона базується на універсальних, загальнолюдських цінностях і забезпечує уміння знаходити рівновагу між іншими цінностями та вимогами соціальної ролі у різних сферах життєдіяльності людини.

Ми вважаємо, що *до структури самореалізації можна віднести такі критерії:*

- самопізнання, самоусвідомлення засвоєних знань;
- мотиваційно-ціннісний критерій (відображає мотиви особистості, яка само реалізується, усвідомлення студентом самореалізації, як однієї із домінуючих цінностей особистості;
- рефлексивно-ціннісний критерій, що включає творчі здібності, творче ставлення особистості до себе, до своєї просвітницької діяльності;
- діяльнісно-практичний критерій включає досвід саморозвитку, самовдосконалення самореалізації як результату виховної дії студента.

Визначені критерії та виявлення рівня їх сформованості дозволяють шляхом діагностики визначати рівень самореалізації студентів під час позанавчального виховного процесу у вищій школі.

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ І МЕТОДІВ МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПОЗАНАВЧАЛЬНІЙ РОБОТІ ЯК УМОВИ ЇХ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

2.1. Діагностика рівня самореалізації студентів у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності

У першому розділі розглянуто обґрунтування феноменів «самореалізація студентів» і «музично-просвітницька діяльність» у позанавчальній діяльності. Проведений теоретичний аналіз дозволив виявити, що організація музично-просвітницької діяльності і формування самореалізації у процесі позанавчальної виховної роботи будуть більш ефективними при здійсненні практичних дій студентів у різних виховних формах соціально й особистісно-орієнтованого плану.

З метою перевірки прогнозованих педагогічних умов, форм, методів і методик вдосконалення музично-просвітницької діяльності, які впливають на рівень самореалізації, нами було проведено експериментальне дослідження.

Вибір і склад експериментальної та контрольної груп обумовлені однорідними вимогами до майбутнього вчителя музики. Контрольна група представлена студентами другого курсу, які навчалися за державним галузевим стандартом даної спеціальності, оскільки студенти даного курсу уже адаптувалися до процесу навчання, мотивували свій вибір і навіть проявляли відповідні знання і навички відповідно до вимог навчального плану і галузевого стандарту.

Експериментальна група і контрольна група включали студентів, котрі виявили бажання брати участь у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності з метою формування самореалізації та проявляли бажання брати участь у різних формах даної діяльності.

На початку констатувального експерименту були окреслені завдання:

- розкрити і науково обґрунтувати зміст музично-просвітницької діяльності та виявити її педагогічні чинники, що впливають на самореалізацію студентів;
- визначити структуру і функції самореалізації як складові педагогічних умов позанавчальної діяльності;
- виявити рівень володіння студентами знаннями про самореалізацію мотиви і рівень готовності для її здійснення у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності;
- розробити і впровадити ефективні форми і методи формування самореалізації студентів;
- узагальнити результати, отримані під час експериментальної роботи на основі порівняння даних контрольного та формувального експериментів;
- оцінити ефективність комплексу педагогічних умов, форм і методик музично-просвітницької діяльності у процесі формування готовності студентів до самореалізації.

Особливість експерименту полягала в тому, що студенти експериментальної і контрольної груп активно включалися у деякі види діяльності, але при цьому для студентів експериментальної групи додатково використовувались спеціально створені педагогічні умови, запропоновані автором.

Для вирішення поставлених завдань, згідно з етапами лонгтюдного експерименту (протягом трьох років – 2, 3 і 4 курси) було вивчено нормативні документи (державний стандарт, навчальний план, програми), було використано низку методів з метою отримання ефективних результатів бесіди, анкетування, педагогів і студентів, метод експертних оцінок, педагогічне спостереження, аналіз, самоаналіз та самооцінка,

тестування, вивчення й аналіз творчих завдань (ситуацій), інтерв'ювання для виявлення вихідного рівня розвитку самореалізації.

Забезпеченню дослідницької роботи, отриманню оперативної інформації про розвиток самореалізації у процесі позанавчальної музично-просвітницької діяльності послужила спеціальна розроблена система діагностики, структуру і зміст якої ми виклали відповідно до логіки розгортання дослідження.

Проблематика і логіка проведення дослідження потребували визначення критеріїв і показників сформованості у студентів самореалізації у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності та виявлення вихідного рівня поінформованості і знання про самореалізацію у студентів.

- наявність знань про самореалізацію як особливий вид діяльності особистості;
- володіння комплексом знань і умінь в контексті позанавчальної виховної діяльності;
- сформованість методичних умінь, необхідних для планування й організації музично-просвітницької діяльності;
- володіння арсеналом форм і методів, пов'язаних з музично-просвітницькою діяльністю, які є ефективними для формування самореалізації особистості.

На перше місце серед критеріїв, що визначають можливість самореалізації ми поставили *інформаційно-орієнтаційний критерій*, який дозволяє «занурювати» студента у світ нових знань про музично-просвітницьку діяльність і отримати інформацію про багатоаспектні форми цієї діяльності, які сприяють формуванню певних особистісних властивостей. На другому місці ми визначили *позитивну мотивацію до самореалізації* і до музично-просвітницької діяльності, що дозволяє студентові активізувати стійкий інтерес до особистісного розвитку.

Не менш важливим показником сформованості у студентів готовності до самореалізації є *знання й володіння методичною основою музично-просвітницької діяльності*, що дозволяє їм у перспективі реалізовувати план особистісного розвитку й творчого самовдосконалення. Уміння саморозвиватися неможливе без показників рефлексивно-оцінювального критерію *без самооцінки і чіткого ставлення студентів до власної діяльності і власного рівня самореалізації*, причому рефлексивні уміння формуються лише в практичній діяльності.

Перед початком констатувального експерименту з метою пошуку методик щодо удосконалення підготовки студентів до самореалізації в умовах музично-просвітницької діяльності було проведено опитування 44 педагогів різних вузів України (додаток А). Відповіді респондентів даної групи зазначили близькі позиції щодо до вирішення проблем використання музично-просвітницької діяльності як умови розвитку самореалізації студентів. В основному респонденти досить чітко зазначали доцільність і специфіку музично-просвітницької діяльності студентів та можливість широкого використання різноманітних форм такої діяльності – 32 особи (72,12%), можливість розширення сфери життєдіяльності студентів, мається на увазі реалізація їхніх потреб та інтересів, відзначили 41 особа (93,18%); на можливість у студентів збагачувати досвід самовдосконалення і самореалізації вказує 39 респондентів (88,6%).

Незаперечним є факт, що важливість і необхідність спеціального формування самореалізації особистості студентів мистецьких факультетів підкреслюється всіма респондентами, хоча акцент вони роблять на реалізації цієї можливості в основному у рамках аудиторних занять. Лише 11 осіб (25%) наголошують на необхідності активного включення студентів до реалізації набутих знань у позанавчальній діяльності в межах різних соціально-освітніх і виховних інституцій. До речі, частина педагогів звертає увагу на відсутність програмно-методичного

забезпечення даного напрямку роботи у вищій школі, що, у свою чергу, знижує у студентів і педагогів можливість реалізації цього виду діяльності.

Виходячи із окреслених завдань констатувального експерименту, нами було визначено рівень сформованості показників першого критерію про самореалізацію і позанавчальну діяльність за методикою Г.Рудкової (додаток Г).

Сформованість мотиваційно-ціннісного критерію у процесі діагностики за методикою А.Реана (додаток Д); виявлення якою мірою особа сприймає цінності, які притаманні тому, хто само реалізується, за шкалою Ціннісні орієнтації САТ. Сформованість рефлексивно-оцінювального критерію, в основі якого лежать творче ставлення особистості до самореалізації та до музично-просвітницької діяльності, визначалася за результатами діагностики за шкалою Креативності по САТ – додаток В. І останній критерій – практично-діяльнісний – ми перевіряли його сформованість за результатами особистісної і професійної спрямованості, відповідний діапазон використання форм музично-просвітницької діяльності перевірявся за допомогою методики І.Юсупова (додаток Є) та анкети «Ставлення студентів факультету мистецтв до позанавчальної музично-просвітницької діяльності» (додаток К).

Аналіз якості реальної музично-просвітницької діяльності студентів у позанавчальній виховній діяльності засвідчив, що вищі навчальні заклади проводять значну і різноманітну за формами і змістом виховну роботу. При цьому слід зазначити, що зміст та різні види музичної діяльності студентів у позанавчальній діяльності студентів в основному відображають прояв рівнів їх професійних якостей. Нас цікавила, безперечно, участь учасників експерименту у позанавчальній виховній роботі, спрямованій не лише на студентів педагогічних факультетів чи

інститутів, а й на студентську молодь загалом, учнів профтехосвітніх закладів, учасників різних молодіжних клубів за місцем проживання, учнів загальноосвітніх навчальних закладів – всіх, хто, можливо, і не має, базової музичної освіти. Тому цілком зрозуміло, що робота з таким різним контингентом потребує різноаспектних форм і змісту просвітницької діяльності.

На етапі пілотного проекту з метою вивчення стану готовності студентів до самореалізації у позанавчальній виховній діяльності було проведено інтерв'ювання студентів другого року навчання за методикою О.Міліціної [128]. У першу чергу, анкета включала такі питання, які були пов'язані з можливістю і бажанням студентів включатися в музично-просвітницьку діяльність, а в другу – чи вважають вони за можливе самореалізуватися саме в такому виді діяльності. Зміст анкети відображено в додатку В. Аналіз відповідей дозволив виявити, що із 246 осіб - 35 осіб (14,01%) опитаних усвідомлюють необхідність такої роботи з різними групами слухачів, але свідомо оцінюють той факт, що вони не підготовлені до такої роботи. Мотивація студентів щодо необхідності і бажання самореалізуватися шляхом включатися в даний вид позанавчальної діяльності навіть на другому році навчання є досить сильною, оскільки вони усвідомлюють цінність такої роботи. Таких студентів виявилось 124 особи (50,4%).

Позитивну позицію щодо можливостей власної самореалізації у процесі музично-просвітницької діяльності засвідчила відповідь 72 студентів, що становило 12,95% від загальної кількості опитаних. Стосовно досвіду самовдосконалення і самореалізації в даному виді діяльності, то більшість із учасників опитування вказали на те, що відчують труднощі як в теоретичному, так і в практичному плані. Це підтвердили відповіді студентів другого курсу (55,4%). При цьому частина студентів сподівалась, що саме на третьому році навчання вони

зможуть оволодіти відповідними знаннями, оскільки в цей період вони оволодіють відповідними знаннями, методикою виховної роботи.

Таким чином, аналіз результатів опитування студентів другого курсу дозволяє припустити, що хоча вони загалом і знайомі з музично-просвітницькою діяльністю, позитивно до неї ставляться, проте недостатньо поінформовані про її спрямованість, змістове наповнення, можливі форми заходів.

При цьому ми враховували:

- особистісне ставлення студентів до даної проблеми (інтерес, частковий інтерес, байдуже ставлення);
- міра самостійності особистісної позиції (не потребує додаткових питань, потребує допомоги, не може дати відповіді);
- оцінка змістовності відповіді (дає повну змістовну відповідь на всі питання, дає повну відповідь, але вибірково, дає неповну інформацію).

Отримані відповіді дозволили констатувати: перше – повна відсутність у студентів практичної спрямованості на самореалізацію саме в музично-просвітницькій діяльності. Повну розгорнуту відповідь дали лише 12 студентів (4,87%); 152 студенти (78,86%) зафіксували у своїх відповідях відсутність установок на самореалізацію студентів в умовах музично-просвітницької діяльності.

Загалом можна сказати, що педагогами і студентами відзначається соціальна значущість музично-просвітницької діяльності, яка сприяє усвідомленій самореалізації студентів і впливає на успішність їх подальшої професійної діяльності як фахівців.

Таким чином, уже під час пілотного проекту попереднього аналізу відповідей студентів та педагогів постало питання щодо необхідності розробки і створення педагогічних умов і розвитку у студентів навичок самоорганізації та можливостей спрогнозувати використання музично-

просвітницької діяльності як специфічної умови і комплексу засобів впливу на активізацію самореалізації студентів. *Вирішення даної проблеми потребувало визначення критеріїв, показників і рівнів самореалізації у процесі позанавчальної музично-просвітницької діяльності.*

При визначенні критеріїв самореалізації студентів до певного виду діяльності, ми спиралися на положення М.Морозової [135], що це мотивований даним видом діяльності певний комплекс якостей знань, практичних умінь, значущих цілей та результатів. Причому, наповнення категорії «готовність» конкретним змістом обумовлюється тим видом діяльності, оволодіння яким є метою підготовки студентів.

У контексті нашого дослідження ми говорили про мотиви, потребу студентів проявити себе в комплексній і багатогранній реальності, в якій проявляється індивідуальність, неповторність в самостановленні і самореалізації особистості. Водночас – це і соціальна установка, і ставлення особистості до себе, які включають (за І.Коном), *три взаємозв'язані критерії: пізнавальний, емоційний та поведінковий* [100], що лягли в основу діагностики в нашому дослідженні.

Обгрунтувавши зміст сформованості кожного критерію, ми перевели їх у критеріальну категорію зі своїми показниками, що дозволяє оцінити рівень сформованості студентів самореалізації в структурі музично-просвітницької діяльності. При цьому особистісним утворенням виступають у структурі готовності до самореалізації у музично-просвітницькій діяльності наступні критерії:

- *інформаційно-орієнтаційний* відображає знання про якості самореалізованої особистості; самопізнання цілей, форм і методів самореалізації в процесі музично-просвітницької діяльності, знання про музично-просвітницьку діяльність, встановлення міри впливу музично-просвітницької діяльності студентів на їх самореалізацію;

- *мотиваційно-ціннісний критерій* передбачає стійкість позитивного ставлення до самореалізації у структурі музично-просвітницької діяльності, прояв особистих і соціальних потреб у самореалізації; усвідомлена орієнтація (установка) на самореалізацію шляхом включення в музично-просвітницьку діяльність;

- *операційно-практичний критерій* включає такі складові, як володіння змістом музично-практичної діяльності як засобом володіння способом самореалізації; володіння умінням змістово наповнювати музично-практичну діяльність, спрямовану на самореалізуючу особистість; уміння доносити власну думку про музичне мистецтво, інтепризувати твори мистецтва; уміння спілкуватися з різними слухачами й учасниками позааудиторної роботи;

- *рефлексивно-оцінювальний критерій* відображає творчу активність і винахідливість при самореалізації; почуття відповідальності за виконання музично-просвітницької діяльності і за власний розвиток, прояв самостійності і впевненості в досягненні цілей; самопізнання особистісних якостей у процесі музично-просвітницької діяльності (таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

**Критерії і показники самореалізації студентів у процесі
позанавчальної музично-просвітницької діяльності**

Критерії	Показники	Діагностичні методики
Інформаційно-орієнтаційний	<ul style="list-style-type: none"> • знання про суть самореалізації; • знання про суть і особливості МПД; • готовність до самопізнання форм і методів МПД, що впливають на особистість 	<ul style="list-style-type: none"> • метод анкет; • метод спостереження; • аналіз результатів; • анкети для студентів
Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> • стійкість позитивного ставлення до самоаналізу в позанавчальній роботі; 	<ul style="list-style-type: none"> • методика А.Реана; • Шкала ціннісних орієнтацій САТ

	<ul style="list-style-type: none"> • наявність інтересу, потреб у самореалізації; • усвідомлена установка на самореалізацію в МПД; • наявність методів участі у МПД 	
Операційно-практичний	<ul style="list-style-type: none"> • знання складових МПД, що впливають на самореалізацію; • вміння здійснювати змітове наповнення МПД і втілювати його у конкретних формах і вміння спілкуватися з різними віковими групами учнів; • наявність досвіду самореалізації 	<ul style="list-style-type: none"> • анкетування; • експертна оцінка; • методика «Ессе»; • аналіз музичних проєктів
Рефлексивно-оцінювальний	<ul style="list-style-type: none"> • прояв творчої активності, винахідливості у відборі форм МПД; • достатня відповідальність за зміст МПД; • самопізнання, самооцінка і самокорекція особистісного рівня самореалізації; • прояв самостійності і задоволення в досягненні цілей МПД і самореалізації 	<ul style="list-style-type: none"> • методика самооцінки за Г.Рудковою; • Шкала креативності по САТ; • Методика І.Юсупова

На початковому етапі емпіричного дослідження можна було простежити прояв у студентів певних індивідуальних інтересів, здібностей, знань та відносний рівень їх самореалізації у процесі позанавчальної роботи, а також прогнозування можливостей створення педагогічних умов для оволодіння досвідом музично-просвітницької діяльності як умови самореалізації. Під час пілотного проєкту в природних умовах вищої школи ми намагалися залучити студентів до оцінки їхнього внутрішнього процесу самопізнання завдяки апеляції до їх мислення, почуттів з метою стимулювати потребу в самовдосконаленні і самореалізації.

Кількісний підхід включав використання низки методик, які взаємодоповнювали один одного і дозволили зафіксувати вплив музично-просвітницької діяльності на самореалізацію особистості. Якісний підхід дозволив шляхом використання аналітичних методик розкрити доцільність і можливість використання позанавчальної музично-просвітницької діяльності як домінуючої педагогічної умови, що позитивно впливає на самореалізацію учасників даного експерименту. При цьому в результаті діагностики ми прийшли до висновку, що значна частина студентів сприймає ідею самореалізації як можливість об'єктивно оцінити свої знання, уміння, самодостатність і самоцінність у практичній позанавчальній виховній роботі.

В результаті нами було визначено такі *три рівні самореалізації студентів*:

Високий рівень характеризує студентів, які володіють знаннями про зміст і особливості музично-просвітницької позанавчальної діяльності, які сприяють розвитку їх самореалізації; можуть вмотивувати інтерес і потреби в самореалізації і мають чітку установку на поза початкову діяльність з різними групами учасників; проявляють творчу активність і винахідливість у музично-просвітницькій діяльності та самостійність і впевненість у досягненні цілей; володіють основними операційними складовими та уміннями здійснювати змістове наповнення музично-просвітницької діяльності як механізмами інтерпретації та взаємодії зі слухачами; яскравий прояв самопізнання і самооцінки власної діяльності.

Середній рівень охоплює студентів, котрі проявляють особистий мотив самореалізації але не завжди яскраво виражений; усвідомлюють роль музично-просвітницької діяльності як можливої умови успішної самореалізації особистості; вміють проектувати позанавчальну діяльність, але недостатньо ініціативні у виборі видів і форм діяльності, які можуть впливати на посилення самореалізації; досить ініціативні, хоча недостатньо відповідальні при досягненні цілей; добре володіють мовленням, уміють

переконувати слухачів, якщо мають власну думку; недостатній досвід емоційності у спілкуванні.

Низький рівень охоплює студентів, які неспроможні вмотивувати суть самореалізації, винятково рідко проявляють інтерес до можливостей та умов самореалізації; слабо або зовсім не володіють знаннями про зміст і особливості музично-просвітницької діяльності та її вплив на самореалізацію особистості, неохоче добирають змістове наповнення для самореалізації та здійснюють самоаналіз і самооцінку власної діяльності; рідко, але простежується самостійність, проте відсутня ініціативність та винахідливість у позанавчальній діяльності.

У процесі виявлення рівнів самореалізації за *інформаційно-орієнтаційним критерієм* важливо було з'ясувати чи володіють студенти другого курсу певними знаннями про суть самореалізації і суті музично-просвітницької діяльності. З цією метою використано анкету (додаток А), яка включала питання, що одночасно стосувалися різних аспектів: теоретичних знань у сфері музично-просвітницької діяльності; ставлення до музично-просвітницької діяльності; прояв готовності студентів до саморозвитку; проявом творчого потенціалу особистості.

Встановлено, що 50,09% студентів (70 осіб) факультету мистецтв усвідомлюють значення участі в музично-просвітницькій діяльності; 37,47% (52 студенти) засвідчили позитивне ставлення щодо необхідності самореалізації; однак 12,44% (17 осіб) відчують труднощі як у теоретичному, так і в практичному плані.

Перевірка *мотиваційно-ціннісного критерію* передбачала виявлення мотивів розвитку самореалізації в умовах музично-просвітницької діяльності. Ми запропонували студентам висловити ставлення до доцільності самореалізації та мотивів участі у музично-просвітницькій діяльності (додаток К).

Запропоновані судження (в опитуванні брали участь всі респонденти

– 246 осіб) за методикою мотивації (за А. Реаном) дозволяла висловити і власні судження додатково, зокрема: «прагнення до творчої самореалізації» (19 студентів – 7,72%); «приємно і з користю проводити свій вільний час» (32 студентів – 13%); найбільша кількість студентів підтримали судження «бажання» підвищити свій професійний рівень (133 студенти – 54,06%). Такі кількісні показники засвідчують, що студенти на другому курсі ще недостатньо переконані в доцільності музично-просвітницької діяльності, а отже, не пов'язують з нею самореалізації. Отримані дані підтвердились діапазоном вибору різних видів діяльності, серед яких лише поодинокі із них розширювали можливості самореалізації. Це були однотипні види діяльності: слухання музики 49 студентів (35,25%), обговорення форм роботи в школі, у вузі 51 студент (36,69%), створення каталогу тематичних записів музики тощо 101 студент (72,66.%). Всі ці види діяльності є по суті технічним процесом, який не сприяє активності і можливості самореалізації.

Мотиви щодо бажання брати участь у музично-просвітницькій діяльності, яка, на думку, студентів впливає на можливості самореалізації, представлено у таблиці 2.2. Позиції студентів експериментальної і контрольної груп досить близькі.

Таблиця 2.2

Мотиви участі студентів у музично-просвітницькій діяльності

№ п/п	Мотиви	Київ	Чернігів	Херсон	Всього
1	Бажання підвищити професійний рівень	15	15	18	48
2	Можливість самовдосконалення	21	19	12	52
3	Прагнення до самореалізації	17	12	14	43
4	Бажання мати визнання іншими	4	4	8	16
5	Розширити світогляд	8	8	6	22
6	Мати додаткову роботу за фахом	4	5	13	22
7	Розширити діапазон спілкування з різними людьми	4	12	9	21
8	Одержати задоволення від різноманітних видів діяльності	8	10	4	22

Більшість студентів – 91 особа (63,2%) на перші позиції поставили два мотиви «Можливість самовдосконалення» і «Бажання підвищувати професійний рівень».

Для студентів, котрі прийшли після училища, помітне місце зайняв мотив «Прагнення до самореалізації» завдяки можливості включення у різні види діяльності, відповідно третю позицію 32 особи - 13%. Значне зниження показників помітне за восьмою позицією «одержати задоволення від різних видів діяльності» - 18 студентів (7,3 %).

Загалом отримані результати дозволяють зробити припущення: всі запропоновані вісім позицій не залишились поза увагою студентів, хоча викликає інтерес п'ята позиція - мотиви «Розширити світогляд», що свідчить про наявність певної цінності студентів щодо свого розвитку завдяки їх участі у музично-просвітницькій діяльності.

Оцінюючи мотиваційно-ціннісний критерій, студентам було запропоновано дати відповіді за опитувальником, який визначив провідний мотив музично-просвітницької діяльності (за методикою Міліціної) (додаток К). Домінуючі показники особистісних мотивів, що сприяють саморозвитку і самореалізації, дозволяють говорити про те, що на рівні самопізнання і розуміння можливостей професійного саморозвитку завдяки здійсненню музично-просвітницької діяльності студенти загалом позитивно сприймають даний напрям виховної позанавчальної діяльності.

Загалом із 246 опитаних студентів 2-4 курсів 98 осіб (39,83%) готові ознайомитися з різними видами діяльності за умови певної підготовки. За отриманими даними до низького рівня мотивації було віднесено 124 студенти (50,4 %), до середнього – 118 (48,0 %), до високого – 4 студенти (1,6 %). Причому домінують сукупності особистісні і творчі мотиви, що зафіксовано у 72 студентів (29,2 %) і значно менші показники за соціально значущими мотивами – 63 студенти (25,6 %) – це 6, 7 і 8 позиції. Дані, отримані в результаті анкетування і тестування відображено в таблиці 2.3. За

виявленими показниками відповіді студентів ЕГ і КГ майже не відрізняються, особливо це стосується низького і середніх рівнів, – які охоплюють 139 респондентів ЕГ і 107 КГ; відповідно до високого рівня віднесено в ЕГ – 0, в КГ – 4 особи.

Таблиця 2.3

Показники рівнів за мотиваційно-ціннісним критерієм

Респонденти	Рівні		
	низький	середній	високий
246	124	118	4
100 %	50,40 %	48,0 %	1,62 %

Для діагностики рівнів за *операційно-практичним критерієм*, який відображає змістову спрямованість всіх функцій самореалізації ми визначили їх характеристику, що представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Показники рівнів самореалізації студентів за операційно-практичним критерієм

Показники / Рівні	Високий	Середній	Низький
Знання про складові музично-просвітницької діяльності	системні знання про музично-просвітницьку діяльність; цілеспрямованість у підготовці до музично-просвітницької діяльності; володіння досвідом музичної пропаганди; прояв знань про особливості самореалізації	достатньо знань про музично-просвітницьку діяльність; прагнення, по можливості, до поновлення знань з музично-просвітницької діяльності; прагнення до пізнання механізмів формування самореалізації; прояв самостійності у виборі формування самореалізації	Частково володіє знаннями про музично-просвітницьку діяльність; іноді прагне включитися у музично-просвітницьку діяльність; недостатня потреба у знаннях про самореалізацію; відсутність самостійності у виборі форм самореалізації
Володіння методикою музично-просвітницької діяльності та організаційним	стійкі знання методики проведення музично-просвітницької діяльності; самостійність у виборі	уміння самостійно визначати цілі та завдання музично-просвітницької діяльності; використовує різноманітні форми для	має уявлення про музично-просвітницьку діяльність; стихійно добирає форми для

и формами інтегрування функцій самореалізації	форм музично-просвітницьку діяльність; уміння здійснювати аналіз і самоаналіз музично-просвітницької діяльності та вплив її чинників на самореалізацію; достатня ініціативність та відповідальність за організацію реалізації функцій самореалізації	самореалізації; творчо переосмислює практичний досвід поза навчальної роботи; прагне самостійно організувати музично-просвітницьку діяльність, хоча не завжди добирає адекватні форми роботи	самореалізації; форми і методи музично-просвітницької діяльності одноманітні, не вміє творчо використовувати досвід інших; включається в музично-просвітницьку діяльність лише за дорученням педагога чи координатора проекту
Професійні операційні уміння для практичної реалізації програми дій з формування самореалізації	оперативно проектує план дій музично-просвітницької діяльності і враховує вік, інтереси учасників; ініціативний, активний і відповідальний за конкретний план дій; переконливо добирає форми і стиль ведення залежно від потреб слухачів; володіє навичками спілкування і прагне до повноцінної самореалізації у практичній діяльності	наявні практичні навички; володіє методиками роботи з різними категоріями учасників; уміє розробляти змістове наповнення форм роботи, але не завжди ці форми сприяють самореалізації студента; в основному володіє навичками спілкування, проте не завжди проявляє впевненість і відповідальність за успіх дій	володіння практичними навичками не виявлено; володіє методами роботи вибірково, при консультуванні; обмежені навички у створенні змісту різних форм, досить обережний і нерішучий у прояві самореалізації; невпевненість у виступах, проявляє острах за практичні дії та їх доцільність

В результаті діагностики даного критерію та його показників (експертна оцінка, анкетування, включення в ситуацію, спостереження за ходом дій, вивчення сценаріїв тощо) ми виявили якість проведення форм музично-просвітницької діяльності, якісну характеристику сценаріїв (додаток П), експертну оцінку за комплексне дійство (додаток Л), яку виставляли педагоги, учитель музики й автор дослідження.

Якраз показники операційно-практичного критерію засвідчили найбільш достовірний рівень сформованості студентів до самореалізації. В

сукупності отримані показники дозволили розподілити студентів наступним чином.

Таблиця 2.5

**Рівні сформованості самореалізації
за операційно-практичним критерієм (абсолютне число і %)**

Рівні Респонденти	Високий		Середній		Низький	
	Абсол. к-ть	%	Абсол. к-ть	%	Абсол. к-ть	%
ЕГ – 139 осіб	25	18,13	47	33,99	67	47,88
КГ – 107 осіб	12	11,21	55	51,4	40	37,39

Кожен рівень включає оцінку за трьома показниками операційно-практичного критерію: 1) знання про складові музично-просвітницької діяльності, що впливають на формування самореалізації; 2) володіння методикою музично-просвітницької діяльності та формами музично-просвітницької діяльності, які інтегрують функції самореалізації; 3) професійні операційні знання для практичної реалізації програм дій з формування самореалізації. Суть цих показників засвідчує, що у ході констатувального експерименту отримано низькі результати за всіма параметрами даного критерію.

Аналіз рівня самореалізації студентів 2 курсів доводить, що саме учасники ЕГ та КГ на вихідному етапі продемонстрували недостатню впевненість у можливій соціальній ролі себе як майбутнього вихователя, відсутність зв'язку музично-теоретичних знань з практикою застосування їх у просвітницькій діяльності, відсутність системного уявлення про музично-просвітницьку діяльність і про її форми, що сприяють самореалізації особистості, недостатність практичних умінь у плані саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації. Зокрема, із загальної кількості учасників (246 осіб) за другим і третім параметрами операційно-практичного

критерію до високого рівня було віднесено 18,13% респондентів - 25 осіб (ЕГ); основна кількість попала до низького рівня – 67 осіб (47,88%) і до середнього рівня за двома параметрами – 47 (33,99%) і 55 (51,4%), що спонукало до необхідності пошуків педагогічних умов, які сприятимуть розвитку у студентів відповідних знань і умінь, необхідних для формування самореалізації.

З метою перевірки запропонованого нами операційно-практичного критерію, який включає володіння операційними складовими, умінням здійснювати змістовне наповнення музично-просвітницької діяльності, здійснювати інтерпретацію музичних творів та спілкуватися з різними групами слухачів, використано метод анкетування (додаток М) та методику «Ессе» - взаємоаналіз індивідуальних проектів і форм музико-просвітницької діяльності, орієнтованих на самореалізацію студентів (додаток І) та метод експертної оцінки (додаток Л).

Операційно-практичний критерій охоплює міру використання студентами вмінням щодо володіння напрямками, формами і засобами музично-просвітницької діяльності та умінням наповнювати їх відповідним до мети змістом, а також працювати в різних аудиторіях і з різними слухачами, де найбільш повноцінно проявляється самореалізація.

Так, завдяки тесту-анкети ми змогли діагностувати рівень володіння операційними складовими музично-просвітницької діяльності та уміння їх використовувати як умову самореалізації студента.

Анкета включала наступні питання:

- Чи на достатньому рівні Ви володієте музично-виконавськими уміннями, щоб проводити музично-просвітницьку роботу?
- Чи є для Вас проблемними пошуки форм і змісту музично-просвітницької діяльності?
- Визначити міру самостійності у підготовці до музично-просвітницької діяльності.

- Наскільки добре Ви володієте формою донесення інформації і контактом з аудиторією?
- Обґрунтувати, чи Ви маєте можливість реалізувати свої цілі у позанавчальній діяльності?
- Чи володієте Ви досвідом музично-просвітницької діяльності з будь-якою аудиторією?
- В чому Ви вбачаєте цінність включення у позанавчальну музично-просвітницьку діяльність?
- В чому полягає суть підготовчої роботи до музично-просвітницької діяльності?
- Який етап роботи в музично-просвітницькій діяльності становить для Вас труднощі (аналіз музичного твору, інтерпретація твору, проектування форми роботи, публічний виступ).

Аналіз результатів анкетування засвідчує, що студенти оцінюють своє розуміння і свої можливості щодо проведення музично-просвітницької діяльності на досить високому рівні.

Всі питання ми об'єднали у три групи: володіння навичками і досвідом музично-просвітницької діяльності (від 3 до 1 бала); організаційні навички (форми, зміст, образність презентації – від 3 до 1 бала); уміння доносити інформацію і спілкуватися з різними групами слухачів (мовлення, технічне забезпечення, відсутність контакту зі слухачами – від 3 до 1 бала).

Максимальна сума за всіма складовими дорівнювала 9 балів, що дозволило усіх студентів розподілити на три групи: тих, хто набрав від 3 – 4,5 балів, віднесено до низького рівня; від 5 до 7,5 балів – до середнього; 8 – 9 балів – до високого рівня.

Результати комплексної діагностики всіх учасників експерименту засвідчили неоднозначний факт: на жаль, виявилася зовсім незначна кількість студентів, яких можна віднести до високого рівня, при цьому окремі із них продемонстрували високий рівень за організаційними

навичками – 12,2% (30 студентів); уміння доносити інформацію і спілкуватися з різними слухачами продемонстрували 49 студентів (19,9%), хоча вони відзначили відсутність володіння досвідом музично-просвітницької діяльності як умовою формування самореалізації.

Таблиця 2.9

Результати діагностики за операційно-практичним критерієм

Респонденти	Рівні		
	високий	середній	низький
246 осіб	31	89	126
100 %	12,60 %	36,17 %	51,23 %

За означеними результатами тесту-анкети видно, що лише 31 студент (12,60%) в тій чи іншій мірі підготовлений за окремими ознаками до музично-просвітницької діяльності, в якій має відобразитися можливість самореалізуватись. Саме останній аспект – наявність досвіду самореалізації в позанавчальній діяльності залишився поза увагою студентів, тому, на нашу думку, він має стати домінуючим у подальшій виховній роботі.

Для підтвердження об'єктивності діагностики за анкетною ми використали експертну оцінку педагогів щодо уміння студентів добирати педагогічні чинники, які впливають на актуалізацію самореалізації у поза навчальній роботі. Студентам було запропоновано авторський перелік 23 педагогічних чинників, які відображають ефективність дії музично-просвітницької діяльності у процесі самореалізації: концерт, тематична зустріч, сольний виступ, клубна робота, виконання музичних п'єс, інтерпретація музичного і словесного образу, історія музичного твору, слухання музичних записів, розробка програми дій, розробка дозвіллевої програми, усний журнал «Пісенна Україна», організація конкурсу учасників самодіяльності школи, участь у шоу-програмі, прослуховування музичних радіопередач, організація музичного гуртка, музичне повідомлення, лекція,

жанрові види музики, бесіда з молодшими школярами «Музика для дітей», розповідь про музичну творчість Г. Сковороди, створення у письмовій формі фонохрестоматії улюбленого композитора, історія однієї пісні, електронна музика і молодь, презентація хорової музики тощо.

Результати експертизи оцінювались за п'ятибальною системою за кількістю вибраних педагогічних чинників та кількістю зазначених форм роботи. Нижче представлено зведену таблицю 2.7. експертних оцінок шляхом додавання всіх оцінок. Експертами виступали педагоги і студенти четвертого курсу.

Таблиця 2.7

Оцінка експертів

Експерти	Вибірка педагогічних чинників	Вибірка форм роботи	Середній бал
1	24 – 3	14 – 3	3,0
2	29 – 3	11 – 4	3,5
3	16 – 4	23 – 3	3,5
4	25 – 3	19 – 3	3,0
5	25 – 3	21 – 4	3,5
6	15 – 4	18 – 4	4,0
Середній бал	3,33	3,5	3,58

Отримані результати засвідчують, що із 139 студентів ЕГ лише 2 студенти отримали оцінку 4 за першим показником і 3 студенти – за другим показником. Їх було віднесено до високого рівня, інших 7 – до середнього. Решта студентів мали нульовий рівень.

Таким чином, зазначені результати свідчать про відсутність у студентів, котрі включені в експеримент, розуміння суті педагогічних чинників і мають низький рівень умінь визначати (чи добирати) форми музично-просвітницької діяльності, що впливає на якість самореалізації студентів.

Без сумніву, викликає занепокоєння такий низький рівень обізнаності

студентів, про особливості практичного використання музично-просвітницької діяльності, при цьому студенти ще не мають сформованої позиції щодо сприйняття реальної діяльності, яка дозволяє посилювати вплив на розвиток самореалізації особистості.

Очевидно, це можна пояснити тим, що на початку другого року навчання студенти ще не мали можливості ознайомитися з означеними якостями, які можуть розвиватися у позанавчальній виховній роботі, зокрема, у процесі музично-просвітницької діяльності.

Надзвичайно важливим для нашого дослідження є показники *рефлексивно-оцінювального критерія* (його складові відображено у таблиці 2.1). З метою отримання об'єктивних даних було використано методикау експрес-діагностики І.Юсупова (додаток Є), трансформовану згідно з метою дослідження. Отримані дані є необхідними як для розвитку прогнозування особистості, так і для успішної практичної музично-просвітницької діяльності. Зміст показників рефлексивно-оцінювального критерію створює на практиці той емоційний фон, який допомагає студентові самореалізуватись.

Студентам пропонувалося оцінити 36 позицій за 5 – бальною шкалою. За результатами, отриманими після тестування, всіх студентів було розподілено за трьома рівнями: високий, середній, низький. Причому найбільше число студентів віднесено до низького рівня – 140 осіб (56,9 %), меншу кількість до середнього – 81 особа (32,9 %) і всього 25 осіб – до високого рівня (10,2 %). Отримані дані свідчать про те, що необхідно здійснювати спеціальну орієнтацію студентів на розвиток самопізнання, відповідальності, самостійності та задоволення в досягненні цілей.

До речі, ми вважаємо за доцільне використати методикау «Визначення рівня самооцінки» за А. Рудковою (додаток Г). Використання даної методикау дозволило фіксувати суб'єктивну оцінку студентами особистісних якостей та їх готовності до самоактуалізації, що помітно впливає на їхню

готовність до самореалізації. В результаті виявлено, що за показниками особистісної самооцінки можна визначити пріоритетні напрямки позанавчальної виховної роботи, яка має впливати на саморозвиток і самореалізацію і спонукає студентів до пошуків таких видів діяльності, де вони можуть досить активно розвиватись творчо, відчувати емоційне задоволення і спостерігати за власним самопізнанням у творчому процесі.

За отриманими результатами адекватності самооцінки, студентів можна було віднести до трьох рівнів:

- високий рівень самооцінки продемонстрували 62 студенти (25,2%);
- середній рівень – 114 студентів (46,34 %);
- низький рівень самооцінки виявлено у 70 студентів (28,45 %).

Виходячи із того, що самооцінка є по суті інтегрованою оцінкою себе і має особистісний, соціальний і предметно-діяльнісний зміст, ми сприймаємо самооцінку як ставлення до себе загалом, як оцінку конкретних якостей, які необхідно розвивати, як наявність можливостей до саморозвитку і які впливають на соціально-психологічний статус у спільній діяльності.

Звичайно, професійне використання таких даних сприяє посиленню розвитку самопізнання студентів, корекції власної позиції. Адже адекватна самооцінка, на нашу думку, відіграє позитивну роль у саморегуляції позанавчальної діяльності, що, безперечно, потребує використання комплексу педагогічних впливів:

- використання функцій педагогічної оцінки в індивідуальній роботі із студентами;
- створення в групі доброзичливого ставлення студентів до досягнень і «промахів» інших у позанавчальній діяльності;
- перехід до суб'єкт – суб'єктивних відносин у практичній діяльності;
- формування у студентів навичок об'єктивної оцінки своєї діяльності на основі особистісної рефлексії.

Впровадження рефлексивно-оцінювального критерію розвиває у

студента рефлексивно-оцінювальні уміння і дозволяє студентів приміряти себе до майбутньої діяльності, а її вимоги до себе, до свого способу життя, характеру, до здібностей і властивостей усвідомити цінності майбутньої діяльності, можливості самореалізації, збереження власної автономності.

Організація рефлексивно-оцінювальної діяльності сприяє усвідомленню і пізнанню власних дій, внутрішнього стану, почуттів, переживань тощо. Ми розглядаємо її як особливу організацію оцінки процесів, ситуацій, дій, виявлення засобів вирішення завдань, як процес самоаналізу й активного стану і дій індивіда та інших людей. Тому рефлексивно-оцінний процес розгортається як внутрішньо (власні переживання і самооцінка), так і зовнішньо (як колективна діяльність, спільні пошуки рішення тощо).

Рефлексивно-оцінювальна діяльність завдяки використанню методів контролю, самоконтролю і самооцінки дає змогу студентам проявити себе в різних видах діяльності, стимулює їх саморозвиток. Міра прояву рефлексійності є необхідною умовою самореалізації студентів у соціально-виховному процесі водночас забезпечуючи професійну позицію особистості.

Для уточнення рівнів за показниками рефлексивно-оцінювального критерію додатково було проведено тестування на виявлення ставлення до різних видів діяльності, пов'язаних з музикою (додаток 3), і в яких вони могли не лише самореалізуватися, а й емоційно-комфортно діяти.

За кількісними показниками даного тесту оцінювалися студенти різних вузів лише 3-4 року навчання, оскільки вони були знайомі вже з особливостями музично-просвітницької діяльності і мали уявлення, в яких видах діяльності вони можуть найбільш повноцінно самореалізуватись.

Отримані результати засвідчують, що показники рефлексивно-оцінювального критерію для студентів 3 і 4 курсів досить наближені, що свідчить про однакову тенденцію щодо упущення в роботі зі студентами за даним напрямом. А це потребує окремої уваги не лише до формування

окремих якостей самореалізації, а й професійних умінь здійснювати оцінку музично-просвітницької діяльності, добирати відповідні форми і методи та створювати емоційний настрій як у студентів, так і в інших учасників дій.

Таблиця 2.8

Рівневі показники за рефлексивно-оцінювальним критерієм

Курси (к-ть осіб) Рівні	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
85 III курс	6	45	38
89 IV курс	18	57	14

Спостереження за учасниками у позанавчальній діяльності та використання методики С.Рудкової на виявлення самооцінки власної готовності студентів старшокурсників до самореалізації (додаток Г). Методика включає судження, які допускають п'ять варіантів відповідей за трьома рівнями. В результаті із студентів четвертого курсу до високого рівня самооцінки наявних знань було віднесено 18 студентів (20,22%), до середнього – 57 студентів (64,05%) і до низького – 14 студентів (15,73 %).

Важливим є той факт, що рефлексія впливає на зміну мотивації поведінки студентів, інтересів, побажань і намірів, пов'язаних з музичним мистецтвом. Це спонукало нас до розширення рефлексивно-оцінюваного сприйняття музично-просвітницької діяльності. Основними методами роботи стали: бесіда, розповідь, методи контролю і самооцінки. Найбільш ефективними формами стали комплексні проекти, програми, тематичні дійства і свята, що в сукупності потребувало організації пізнавального аспекту діяльності та інформації про жанри дійств, вимоги до сценарію, літературної обробки, менеджменту пропагандистської діяльності.

Основним етапом реалізації рефлексивно-оцінювального критерію й оцінки власної соціально-виховної роботи стало включення студентів у

реальну діяльність в різному середовищі і з різними учасниками, про що мова йтиме далі.

Проведена діагностика рівнів сформованості самореалізації за чотирма критеріями дозволяє зробити висновок про те, що отримані результати демонструють в основному низький рівень самооцінки.

Учасники експерименту продемонстрували не лише низький рівень знань про самореалізацію в умовах музично-просвітницької діяльності, але й недостатній рівень знань про музично-просвітницьку діяльність. До речі, результати за рефлексивно-оцінювальним критерієм порівняно з іншими виявилися дещо вищими, що обумовлено специфікою майбутньої професії студентів – вчителів, музики у яких емоційно-творчий критерій очевидно, закладений від природи.

Таблиця 2.9

Рівні сформованості самореалізації студентів за всіма критеріями після констатувального експерименту

Критерії Респонденти	Рівні												
	Високий				Середній				Низький				
	Абсол. к-ть		%		Абсол. к-ть		%		Абсол. к-ть		%		
ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Інформаційно-орієнтаційний	18	11	12,95	9,7	44	39	31,65	36,1	77	57	55,4	54,2	
Мотиваційно-ціннісний	5	5	3,51	5,50	66	56	47,23	52,8	68	46	49,26	41,7	
Операційно-практичний	25	18	18,13	16,7	47	42	33,99	38,9	67	47	47,88	44,4	
Рефлексивно-оцінювальний	18	22	12,44	20,8	53	34	37,47	31,9	68	51	50,09	47,3	
Всього – 246 (ЕГ – 139, КГ – 107)													

Після завершення констатувального експерименту перед нами постало завдання розробити і впровадити педагогічну модель, яка б дозволила

ефективно сформувати у студентів знання як про особливості самореалізації особистості, так і про зміст і структуру музично-просвітницької діяльності як складової виховного процесу.

Аналіз суті й особливостей музично-просвітницької діяльності студентів в різному соціумі, а також виявлення її структури дозволяє перейти до обґрунтування самореалізації особистості майбутніх педагогів-фахівців з музичною освітою та до виявлення комплексу педагогічних чинників, що можуть сприяти досягненню позитивних результатів.

Науковці, котрі досліджують проблему самореалізації, на основі вивчення реальної ситуації в Україні засвідчують, що наразі можна окреслити моделі самореалізації двох видів, які дослідниця даної проблеми Л.Коростильова визначила так:

- функціональна – вона перераховує та функції, які необхідно виконати для того, щоб з успіхом досягнути мети діяльності;
- особистісна – вона відображає особистісні якості для успішного досягнення мети діяльності [103].

Безперечно, аналізуючи самореалізацію майбутнього вчителя музики у процесі побудови й опису моделі, ми вважаємо за доцільне враховувати як функціональний, так і особистісний аспект здійснення соціально-виховної діяльності. Причому структура і зміст процесу самореалізації, який ми моделюємо, обумовлені теоретико-методичними підходами. Серед найбільш значущих ми вибрали основні три підходи: особистісний, соціальний, діяльнісний.

Аналізуючи наукову літературу з проблем самореалізації (І.Бех [20], М.Ватковська [32], Б.Гершунський [48], Л.Коростильова [103], Д.Леонтьєв [113], К.Сергеєва [180] та ін.), ми дійшли висновку, що процес самореалізації може здійснюватись лише в діяльності, особистісно-значущій і соціально необхідній, яку майбутній вчитель музики, чи педагог-організатор може робити кращим чином. Він зацікавлений в

тому, щоб виконувати роботу, яка є його власним вибором, вільним і усвідомленим. Враховуючи те, що лише в діяльності відбувається самореалізація особистості, в результаті чого простежується формування нових знань, умінь і навичок, опосередкованих процесом розвитку соціально-виховної діяльності. Остання розвивається лише завдяки включенню в професійну музично-просвітницьку діяльність з різними групами учасників.

Діяльнісний підхід, закладений Д.Леонтєвим, і розширений у працях інших психологів [113]. Він передбачає організацію й управління цілеспрямованою позанавчальною соціально-виховною діяльністю в контексті життєдіяльності різних категорій людей. При цьому важливим є те, що діяльність у самореалізації виконує різні функції, зокрема:

- розвивальну, яка сприяє змінам у структурі особистості;
- інтегративну, яка об'єднує всі структури особистості;
- комунікативну, яка відображає процес спілкування і проявляється у сприйнятті людиною навколишньої дійсності, обміні інформацією, взаємодії суб'єктів, передачі цінностей. Причому цінності людини ми співвідносимо з особливостями самореалізації, які, завдяки діяльнісному підходу, в нашому дослідженні відображені кількома аспектами:

- а) самореалізація особистості студента забезпечується завдяки оволодінню професійною соціально-виховною діяльністю;
- б) оволодіння принципами музично-просвітницької діяльності є умовою соціально-виховної активності;
- в) оволодіння вміннями соціально-виховної діяльності здійснюється поетапно;
- г) соціально-виховна спрямованість позанавчальної діяльності визначається її предметом (самореалізація), який виконує роль мотиву музично-просвітницької діяльності.

Соціальне замовлення, що відображає соціальний аспект, диктує модель спеціаліста, систему його підготовки й особистісного розвитку.

Даний факт обумовлює необхідність моделювання педагогічного процесу, який сприяє створенню педагогічних умов для самореалізації студента шляхом включення його у музично-просвітницьку діяльність.

Запропонована нами модель процесу формування самореалізації майбутнього вчителя музики є моделлю структурно-функціонального типу. Необхідність вибору саме такого типу обумовлена низкою обставин: перше тим, що для розкриття суті нашого об'єкта (самореалізації) необхідно було розкрити його структуру; друге є те, що структурні моделі мають різний рівень узагальнення і застосування; і третє – це те, що вибираючи модель і прогнозуючи її реальну суть, мається на увазі структуру, ми маємо інформацію про функції моделі з врахуванням її предмета діяльності. Причому слід зазначити, що цілісність моделі забезпечується єдністю *структурних* (мета, зміст, педагогічні умови процесу самореалізації, результати реалізації) та *функціональних* складових (принципи, функції, форми, методи, критерії, рівні самореалізації).

Отже, ми можемо ширше окреслити суть складових моделі формування самореалізації особистості студента як майбутнього вчителя музики.

В центрі даної моделі є особистість студента, яка визначає цілі, ставить завдання і шукає шляхи їх вирішення під управління педагога. Тому мета моделі має бути спроектована на студента, на його розвиток, самореалізацію і професійне становлення, а позааудиторна виховна діяльність виступає як засіб реалізації даної мети і конкретних завдань, що і сприяє розвитку самореалізації студента. Дана позиція представляється нами таки чином: наявність суб'єкта дії, мети соціально-виховного процесу, змісту музично-просвітницької діяльності, педагогічних умов, емоційно-вольових зусиль й оцінки результатів.

Окрім того, слід зазначити, що саме мета визначає дію, а дія забезпечує досягнення мети. А отже, визначаючи мету, можна охарактеризувати дієвий процес (рис.2.2.).

Рисунок 2.2. Структурно-функціональна модель музично-просвітницької діяльності, що впливає на рівні самореалізації студентів

Що стосується змістового блоку моделі самореалізації, то він, без сумніву, визначається безпосередньо особливостями музично-просвітницької діяльності. Необхідний зміст для самореалізації студента визначається тим, що він:

- а) реалізується у позанавчальній діяльності на добровільних засадах;
- б) визначається потребами й особливостями позанавчальної соціально-виховної діяльності та рівнем розвитку практичних умінь;
- в) здійснюється у сфері музично-просвітницької діяльності.

При виборі змістового наповнення блоку (необхідні знання й уміння) доцільно враховувати цілісність в організації навчальної і позанавчальної музично-просвітницької діяльності, узгодженості всіх педагогічних чинників, які можуть впливати на студента й посилювати самоусвідомлення педагогічних можливостей для його самореалізації.

Специфічні принципи мають досить виражену спрямованість на зв'язок педагогічної та музично-освітньої сфери: професіографічний, полікультурний, самоактуалізації, інтегративно-культурологічний. Означені специфічні принципи пов'язані з реалізацією особистісного потенціалу та взаємозв'язку з освітнім середовищем. Це спонукає до організації цілісності виховної та музично-просвітницької діяльності студентів.

Другий блок моделі (*функціональний*) включає такі форми і методи організації музично-просвітницької діяльності, які в сукупності забезпечують не лише цілісність самореалізації у позанавчальній роботі, а й дозволяють визначити деякі самостійні види діяльності, окремі дії студентів, що відображають їх особистісну самореалізацію.

Безперечно, що до кожного із визначених нами критеріїв добиралися відповідні методи і форми, які сприяли формуванню самореалізації студентів. Орієнтовний варіант представлено в таблиці 2.12.

В сукупності знання, уміння і навички ми представляємо так: загальнотеоретичні фахові та спеціальні знання, що стосуються

безпосередньо музично-просвітницької діяльності; практичні уміння, необхідні для розгортання музично-просвітницької діяльності в різному соціумі; володіння низкою методів, способів і форм музично-просвітницької діяльності та інтегрування їх у різних видах діяльності, орієнтованих на самореалізацію особистості.

Таблиця 2.12

**Форми та методи, що сприяють самореалізації студентів
у музично-просвітницькій діяльності відповідно до критеріїв**

Критерії	Форми	Методи їх реалізації
Когнітивно-орієнтаційний	<ul style="list-style-type: none"> - лекції, дискусії, доповіді, виступи на семінарах; - самостійне проектування вивчення досвіду музично-просвітницької діяльності; - розробка завдань для практичної роботи. 	<ul style="list-style-type: none"> - ситуації успіху; - метод інтерактивного навчання; - метод аналізу відповідності змісту і форм виховної діяльності; - самостійність вибору варіантів практичної роботи.
Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - творчі ігри; - індивідуальний вибір форм музично-просвітницької діяльності за визначеною темою; - дискусія щодо адекватності форм роботи; виступ «Моя позиція» 	<ul style="list-style-type: none"> - ігровий метод; - метод доведення та аргументації; стимулювання мотивації студентів; - обґрунтування цінностей для самореалізації.
Операційно-практичний	<ul style="list-style-type: none"> - розробка етапів та шляхів музично-просвітницької діяльності; - вивчення реального досвіду музично-просвітницької діяльності; - тренінгові заняття; - зустрічі, змагання, музичнознавчі журнали; школа «знавців музики»; розважальні вечори; музично-просвітницькі вікторини. 	<ul style="list-style-type: none"> - тренінги; семінари; - концертно-творча діяльність; - бесіда; - пропаганда соціально-виховних програм; масових дій; - творчі завдання на комунікативну дію; особистісно-творчого навчання та ін.
Рефлексивно-оцінювальний	<ul style="list-style-type: none"> - ділові і рольові ігри; - метод самооцінки й аналізу власної діяльності; - диспут «Моя позиція», «Вчуся. Пізнаю. Оцінюю». 	<ul style="list-style-type: none"> - самостійна творча діяльність; - індивідуальні проекти музично-просвітницької діяльності; - «Школа музичної комунікації»; - факультатив «Я і музика».

Моделювання підготовки студентів до самореалізації у процесі їх

музично-просвітницької діяльності підтверджує думку А.Капської про те, що «моделювання виховного процесу (проектування ситуацій, способів діяльності у цих ситуаціях, реалізація певного змісту виховання через оптимальні форми діяльності тощо), дозволяє заздалегідь прогнозувати перетворення, синтезування знань студентів, їх умінь, природних здібностей та використання означених чинників під час вирішення виховних цілей» [91, с. 92]. Тому ми вважаємо за доцільне використовувати модель як комплекс педагогічних факторів, що сприяє самопізнанню, саморозвитку і самореалізації особистості у взаємодії з факторами соціального і психолого-педагогічного впливу на конкретну особистість [91, с.111].

Виходячи із того, що вища школа готує спеціалістів з музичною освітою до різноманітних видів творчої діяльності, то в нього необхідно формувати не просто конкретні знання з музики, а фундамент соціально-виховної ініціативи, своєрідний просвітницький потенціал. Тому сьогодні навчальний процес повинен орієнтуватися на всебічний розвиток особистості як соціальний еталон виховання й освіти, на єдність фундаментального музичного і соціального у навчанні.

2.2. Педагогічні умови і методики формування самореалізації студентів у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності

Особливості наукових підходів до процесу потребують уточнення поняття «формування самореалізації студентів в позанавчальній музично-просвітницькій діяльності». Ми вважаємо за доцільне взяти за основу точку зору науковця І.Лебедик, яка формування визначає на основі розвитку: «Формування виступає як результат розвитку особистості й означає її становлення, надбання сукупності стійких властивостей і якостей» [111].

Без сумніву, формування – це сфера педагогічної діяльності,

педагогічного управління розвитком студента як людини. Логіка такого процесу обумовлює послідовність виявлення можливостей формування певних якостей особистості студента в межах структурних елементів: змісту, форм, методів, методик.

Цілепокладання у сфері формування готовності студентів до самореалізації у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності має спиратися на зміст сутнісних характеристик якості готовності та її *основних критеріїв*: інформаційно-орієнтаційного, мотиваційно-ціннісного, операційно-практичного, рефлексивно-оцінного на інтегрованому рівні.

Відповідно до зазначених характеристик готовності студентів до самореалізації і окреслених критеріїв ми розглядаємо педагогічний процес як цілеспрямований, особистісно орієнтований процес організації позанавчальної виховної діяльності, який забезпечує формування і розвиток якостей у студентів, значущих для здійснення самореалізації (самоусвідомлення, самопізнання, самоактуалізація знань про самореалізацію, позитивні мотиви щодо музично-просвітницької діяльності, прояв знань про особливості музично-просвітницької діяльності як педагогічного чинника самореалізації особистості тощо).

Окреслюючи сукупність педагогічних умов формування у студентів самореалізації у позанавчальному виховному процесі, ми виходили із того, що дія кожної із них буде посилювати дію останніх умов.

Закладено у структурно-функціональній моделі педагогічні умови формування самореалізації у музично-просвітницькій діяльності відображають певну логіку виховного процесу, що впливає на динаміку окремих якостей студента. До них ми відносимо наступні умови:

- 1) сформованість і прояв знань, умінь та усвідомлення про особливості самореалізації у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності;

- 2) сформованість позитивної мотиваційно-ціннісної установки на самореалізацію та усвідомленість участі у музично-просвітницькій діяльності;
- 3) оволодіння механізмами реалізації функцій самореалізації та їх використання у практичній діяльності;
- 4) сформованість особистісного позитивного ставлення до музично-просвітницької діяльності, а також активності, відповідальності, самостійності у процесі самореалізації.

Реальна практика засвідчує, що усвідомлення суті й особливостей самореалізації можливе лише за наявності відповідних знань, здобутих завдяки реалізації складових інформаційно-орієнтаційного критерію.

Виходячи зі змісту *першої умови - формування знань і умінь музично-просвітницької діяльності, необхідних для самореалізації* – ми виявили, що вибір конкретних методів для розширення і поглиблення знань про самореалізацію та особливості музично-просвітницької діяльності залежить від:

- *змісту* процесу навчання на рівні навчальних планів;
- *рівня* спеціальної готовності в галузі музичної освіти;
- *цілей* навчання в університеті за музичною спеціальністю;
- *змісту* реальної позанавчальної виховної роботи;
- можливої *практики* музично-просвітницької діяльності.

З метою реалізації змістового аспекту в організації професійного забезпечення відповідних знань на Факультеті мистецтв імені А.Авдієвського НПУ імені М.П.Драгоманова створено Школу любителів музики, факультатив «Я і музика», було введено спецкурс «Позаурочна музично-просвітницька діяльність учителя музики загальноосвітньої школи».

У навчальному процесі в університеті активно реалізуються міжпредметні зв'язки при вивченні окремих навчальних дисциплін.

Провідна ідея кожної навчальної дисципліни відображена в авторських навчальних програмах. Багатогранність внутрішніх зв'язків, які, природно, проявляються у процесі вивчення виконавських дисциплін (основний і додатковий музичний інструмент, концертмейстерський клас, клас сольного співу і хоровий клас; музично-теоретичних дисциплін (історія зарубіжної, вітчизняної музики і методики музичного виховання) фактично відображаються у змісті навчання, в яких достатньою мірою розкривається змістова спрямованість самореалізації і музично-просвітницької діяльності.

Тому метою спецкурсу визначено: вивчення теоретичних основ самореалізації, систематизація основ теорії і практики самореалізації у сфері культури і мистецтва в сучасних умовах у різних соціумах (школа, вища школа, клуби за місцем проживання, центри творчої діяльності для дітей та молоді тощо), а отже самореалізовуватись завдяки цьому як майбутній фахівець і особистість

Завданнями даного спецкурсу є:

- формування у студентів теоретичних знань про самопізнання, саморозвиток, самовдосконалення у сфері музично-просвітницької діяльності;
- розкриття специфіки музично-просвітницької діяльності; оволодіння основними методами і формами музично-просвітницької діяльності з різними категоріями дітей та молоді;
- визначення ролі і місця музично-просвітницької діяльності в організації і стимулюванні самореалізації особистості;
- апробація набутих знань під час практичної музично-просвітницької діяльності.

Завдяки введенню даного спецкурсу ми маємо змогу довести студентам, що завдання музично-просвітницької діяльності, яка проводиться в основному у позанавчальний час, досить тісно пов'язані

із музичною освітою, і в кінцевому результаті призначені виховувати у студентів стійку потребу у сприйнятті музики, розумінні закономірностей її розвитку, вмінні відрізнити справжні зразки мистецтва від фальші в музиці.

Перша педагогічна умова – формування знань і умінь музично-просвітницької діяльності, необхідних для самореалізації – потребує розширення світогляду та музичної ерудиції майбутнього спеціаліста, розвитку професійного мислення і творчого підходу до вирішення творчих завдань, формуванню навичок самостійної роботи.

Тому ми паралельно організовували роз'ясувальну роботу, яка включала різні форми і методики:

- створення анотації до різних музичних творів та видів музики (студенти представляли характеристику двох інструментів – лютні і бандури; пояснювали, в яких музичних жанрах використовуються ці інструменти? В яких формах позанавчальної роботи можуть використовуватися історичні пісні і думи і який їх основний зміст? Що таке камерна музика? Студенти створювали анотації до однієї із дум);

- розробка і проведення бесід про виконувані твори з уявними слухачами про окремі музичні твори, записані на платівці («Українська симфонія» І.Чайковського, романси С.Рахманінова за творами Т.Шевченка тощо); скласти список пісенних форм для учнів початкових класів і для учнів 5-7 класів, які можна використати при підготовці тематичного свята до Дня матері; розробляли план роботи з відповідною групою студентів молодших курсів;

- підготовку рефератів і доповідей на теми, пов'язані з музично-просвітницькою діяльністю («Українські веснянки» в початковій школі», твори М.Лисенка для святкових подій, перелік тем представлено у методичних матеріалах, розроблених автором [115]);

- здійснювали адаптацію до практики через поширення музичних творів, шляхом використання у різних формах музично-просвітницької діяльності (тематичні вечори, музично-літературні композиції, індивідуальні чи комплексні заняття в музичній студії тощо);
- розробка творчих завдань для слухачів різних соціально-виховних структур (школи, вихованці соціально-реабілітаційного центру, будинки сімейного типу) тощо.

У процесі експериментальної роботи саме на заняттях спецкурсу студенти поступово оволодівали новою інформацією завдяки роботі з літературою, довідниками, під час підготовки анотації до творів, участі в окремих формах виховної роботи, в обговоренні змісту проектів і програм. Реальна практика засвідчує, що участь студентів навіть у разових формах виховної роботи орієнтує їх на усвідомлення необхідності самовдосконалення, самореалізації, коли кожен із них може простежити за власними позиціями і рівнем розвитку: «З чим прийшов?» «Що я можу зробити?» «Як це можна зробити?» «Для кого це можна зробити?»

Знайомство студентів із різноманітними формами просвітницької діяльності, на нашу думку, доцільно було розпочинати з найбільш доступних: бесіда-концерт, лекція-концерт. Такі форми передбачають обов'язкове поєднання музики (допустимо в записах чи «наживо») та словесної інформації про музику, яка звучить. Водночас доступні форми просвітницької роботи передбачають спілкування зі слухачами, включення їх у бесіду, оцінювання почутого, передача ставлення й власних емоцій, настрою тощо.

Цікавою формою для студентів, особливо на заняттях факультативу – «Я і музика» є використання методу дискусії, у процесі якої використовується постановка проблеми, суперечливих питань, неоднозначної оцінки музичних творів. Результативність дискусії

відображається в процесі міркування вголос, висловленні особистої оцінки задуму, спонукає студента до актуалізації самостійної оцінки і висновку щодо змісту і форми просвітницької роботи.

Таким чином, уже на другому році навчання ми підводимо студентів до думки про можливість реалізації їхніх особистісних інтересів і потреб у позанавчальній виховній роботі, де потрібно не лише професійні знання, а й спеціальні особистісні якості: відповідальність, творча оперативність, самостійність та ініціативність і цільова особистісна установка.

Досить популярною для поглиблення знань і умінь щодо самореалізації та її успішне формування у процесі музично-просвітницької діяльності є така форма, як *музично-літературна композиція*, яку часто органічно включають педагоги у виховну роботу. Дана форма позанавчальної виховної роботи є доступною (як за рівнем музичної освіти, так і за рівнем інтелектуального розвитку) для студентів другого року навчання. До речі, підготовку музично-літературної композиції, ми пропонуємо завершити в конкретному реальному соціумі (наприклад: для учнів початкових класів – «Люблю весну? Та хто її не любить?», для учнів старших класів – «Стояла я і слухала весну»). При цьому студентам нагадується, що в кожному конкретному випадку жоден із видів мистецтва не повинен домінувати, перетворюючи музику чи текстовий матеріал в ілюстрацію. Студенти шукають точки переплетіння і гармонії двох видів мистецтва. На таких заняттях студенти стають активними учасниками як художньо-творчої діяльності (вони грають на інструментах чи співають), так і учасниками виховного процесу, розвиваючи при цьому відповідні педагогічні навички: пізнавальні, мислительні, організаторські й управлінські.

Розширенню знань щодо можливостей самореалізації для студентів третього року навчання поширеною формою є календарні свята, які

завжди проводяться в загальноосвітніх навчальних закладах, молодіжних центрах, клубах за місцем проживання тощо (Трійця, Різдвяні свята, День матері, Масляна, Новий рік тощо). Такі комплексні форми виховної роботи дозволяють залучати різностильову музику (народну творчість, естрадну музику, вокал), театралізоване дійство як форму театру.

Заняття, що проводяться у *Школі любителів музики* чи на факультативі спрямовані на оволодіння студентами знаннями й уміннями планувати власну самореалізацію в музично-просвітницькій діяльності. При цьому передбачається, що студент може здійснювати:

- критичний аналіз сценаріїв різноманітних виховних форм з використання музики;
- колективне обговорення, розробку задуму конкретної виховної роботи;
- прогнозування очікуваних результатів (залежно від теми, форм і контингенту слухачів);
- добирати музичний, літературний матеріали, історичні, бібліографічні факти для конкретної форми музично-просвітницької діяльності;
- розробляти план виховної форми з врахуванням особливостей її змісту та складу слухачів, а також власних інтересів;
- здійснювати захист проекту позанавчальної музично-просвітницької діяльності.

Метою функціонування «Школи» є орієнтації студентів на самостійність як у виборі творів, так і шляхів пропаганди в певному конкретному середовищі.

Неоднозначне місце у формуванні в студентів знань про самореалізацію посідають *творчі групи*, які об'єднують студентів за інтересами в музиці, особистісними потребами (удосконалення знань одного із напрямів виховної роботи), необхідністю розвивати

організаційні уміння. В таких ситуаціях використовується інформаційно-розвивальний метод, дослідницький метод тощо, що в сукупності сприяє прояв можливостей реалізувати особистий інтерес, накопичувати досвід музично-просвітницької діяльності, проявляти у будь-якій формі роботи власний вибір у плані саморозвитку, самореалізації, пізнати специфіку процесу формування самореалізації (наприклад «Діджей-група», «Любителі оперного мистецтва», «Народники», «Трубадури», «Лірики» тощо).

В даному контексті формування самореалізації студентів розглядається в нерозривному зв'язку із запропонованими в нашій моделі установок, функцій, які потребують багаторівневого підходу до різних видів діяльності та поетапного вирішення проблеми під час проведення експерименту. Тому, спираючись на ідею В.Беспалька [18], ми окреслили п'ять етапів самореалізації: репродуктивний, виконавський, частково-науковий, аналітичний, особистіснотворчий.

Виходячи із змісту означених етапів, вони реалізовувались поступово і залежно від завдань, які мали вирішувати студенти. Так, *на першому етапі* студенти спроможні здійснювати відтворення інформації на репродуктивному рівні. Можна сказати, що це перші прояви пізнання суті як самореалізації, так і музично-просвітницької діяльності.

На другому етапі реалізації означеної першої педагогічної умови студенти третього року навчання на заняттях (факультативних, у Школі любителів музики) виконують діяльність, в якій застосовується інформація щодо різних форм позанавчальної музично-просвітницької діяльності (розробка проекту, плану, алгоритму на основі запропонованих тем чи матеріалу).

На третьому етапі здійснюється активна орієнтація студентів на усвідомлену практичну діяльність в різних інституціях, при цьому ними активно застосовувались раніше отримана інформація. Окрім того,

студенти у процесі виконання завдань роблять спробу відійти від заданого педагогами алгоритму і оволодівають суб'єктивно новою інформацією про особливості саморозвитку і самореалізації. Це свідчить про зростання самоцінності, актуалізації самореалізації.

Четвертий етап дозволяє формувати у студентів уміння індивідуально оволодівати і застосовувати різні методи, пристовуючи їх до конкретних обставин позанавчальної роботи, розширювати нові знання завдяки пізнанню практичної сфери музично-просвітницької діяльності. Даний етап продовжується на четвертому році, коли студенти спроможні самостійно добувати нову інформацію й оволодівати новими способами діяльності. Такі факти засвідчують високий рівень сформованості самореалізації за інформаційно-орієнтаційним критерієм.

Другою педагогічною умовою ми визначили «*формування мотиваційно-ціннісної установки на самореалізацію у просвітницькій діяльності*». Вона акцентує увагу на соціальній установці (соціальна пореба, соціальний успіх), на цінностях, пов'язаних із реалізацією «самості» (цілеспрямована на самовдосконаленість, самовираження, самоактуалізацію, самореалізацію).

Кожен із організаційних етапів в даній умові дозволяє вирішувати певні завдання, обумовлює вибір засобів, методів і форм впливу на особистість, так і на нього як майбутнього вчителя музики. При цьому на початковому етапі здійснювалось:

- формування стійкого інтересу до музично-просвітницької діяльності як комплексу умов для самореалізації;
- активізація самостійності, самопізнання особистості як фахівця;
- бажання самокерувати розвитком власних цінностей, необхідних у музично-просвітницькій діяльності (самоусвідомлення цілей діяльності, розвиток ініціативності, оригінальність самостійних дій, постійне оволодіння новою інформацією).

На методологічному етапі формування мотиваційно-ціннісної установки студенти засвоюють основні види позанавчальної діяльності; переосмислюють значення і доцільність музично-просвітницької діяльності для самореалізації; формуються рефлексивні навички.

На останньому етапі формування мотиваційно-ціннісної установки здійснюються: а) вмотивоване прийняття студентами музично-просвітницької діяльності; б) апробуються навички самоуправління в діяльності і самоконтролю в самореалізації; в) посилюється оволодіння новими особистісними і соціально-значущими цінностями; г) проектується індивідуальний рух у формуванні самореалізації.

Окреслені етапи базуються на ідеї дослідника О.Мельник [127], яка доводить, що саме поетапність в організації позанавчального процесу супроводить емоційно-виховний вплив на студента. Така робота здійснювалась під час обговорення проблеми позанавчальної діяльності («Соціальне значення позанавчальної діяльності», «Роль і місце музично-просвітницької діяльності в розвитку музичної культури школярів», «Використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій в роботі з різними категоріями слухачів»); а також під час проведення дискусій («Я і соціум» «Я і відпочинок»), диспут «Моя позиція», рольових і ділових ігор («Куратор. Організатор. Ведучий»).

Особливе місце у формувальному експерименті займає соціально-спрямована програма «Дію і творю для інших». Дана програма діяла протягом двох років. З метою формування у студентів мотиваційно-ціннісних установок, студентам третього курсу прочитано 4 лекції-бесіди на теми: «Музика і духовність як перспективне виховне завдання», «Естетичний аспект народної творчості», «Соціально-виховні технології музичного виховання молоді», «Музика і наше світобачення». Учасників експерименту було ознайомлено з програмою, яка дозволяє розширювати теоретичну та особистісну інформацію у зв'язку із багатоаспектністю

програмних заходів, зокрема:

- 1) організація творчої розважальної діяльності дітей та молоді;
- 2) адаптація дітей-інвалідів до музичної культури;
- 3) актуалізація внутрішніх ресурсів і можливостей учнів різних вікових груп;
- 4) підвищення рівня внутрішнього потенціалу і розвиток творчої активності студентської молоді;
- 5) використання музики як засобу релаксації;
- 6) ініціативність і цілеспрямованість у творчості - твоє майбутнє;
- 7) ваші вчинки – ваша поведінка.

Учасники означеної програми «Дію і творю для інших» досить добре усвідомлюють не лише цінність музики та її виховного потенціалу, а й власну роль у реалізації даного потенціалу, про що свідчать відповіді 83 студенти третього року навчання відповідно до поставлених завдань: 35 студентів III курсу зайняли позитивну позицію стосовно 5 пунктів (1,3,4,5,7); 26 студентів – за чотирма пунктами (1,2,3,6); 21 – за трьома (1,2,5). За підсумками оцінки виявилось, що 3 і 4 пункти залишилися поза увагою учасників експерименту. В індивідуальних бесідах студенти відзначають особисту неготовність до таких видів діяльності. Тому не можуть об'єктивно оцінити їх доцільність і потребу в практичній роботі.

Одним із показників можливої сформованості позитивних мотиваційно-ціннісних установок на самореалізацію і музично-просвітницьку діяльність було виконання низку рефлексивних завдань до кожної із форм роботи. Причому основний акцент робився на необхідності фіксування бажань студентів від проведеного ними (чи їхніми однокурсниками) певного виду музично-просвітницької діяльності: визначити цінність і недоліки позаурочної музичної освіти учнів ЗНЗ; виявляти емоційний характер позанавчального виховного заходу з

використанням музики; проаналізувати власну готовність до самоуправління у процесі музично-просвітницької діяльності; критично оцінити власний сценарій музично-просвітницького заходу для учнів старших класів тощо.

У вирішенні комплексних і досить складних завдань у роботі зі студентами застосовувались *педагогічні проекти*. Комплексність проекту дозволяє використовувати різні методи, які мають низку позитивів: орієнтацію на вирішення проблеми, можливість демонструвати набуті знання й уміння чи компетенції, необхідність здійснювати самоорганізацію, самостійкість, відповідальність, уміння працювати в команді, досягати результату як творчого продукту та самореалізації.

Тому, залучаючи студентів до того чи іншого проекту, ми звертаємо увагу на особливості ставлення студентів до різних видів діяльності. При цьому після участі у комплексному проекті позитивні відповіді продемонстрували біля 41% студентів ЕГ (57 осіб), менше схильності студенти виявили до музикознавчої діяльності, позитивних відповідей з КГ було менше – 16,7% (12 студентів) із 107 осіб.

Соціально-виховні проекти передбачають різноаспектні соціальні ролі студентів (сценарист, режисер, ведучий, музикант, коментатор, координатор тощо), при цьому враховується склад аудиторії і місце реалізації того чи іншого проекту.

З метою формування у студентів позитивної мотивації і до участі в самореалізації, і у музично-просвітницькій діяльності було запропоновано різну тематику соціально-виховних проектів, що потребувало від них праці з літературою, довідниками, підготовки анотацій до музичних творів, колективного обговорення структури, логіки і змісту проекту. Теми проектів студенти третього курсу вибирали самостійно: «Весела музична мандрівка» (для учнів початкових класів), «Світ етнічної музики», «Музичне шоу», «Назустріч коханню», «Вечір ліричної музики», «Зіграй мені мелодію дощу»

(для середніх і старших класів).

Самостійність вибору тематики і визначення власної соціальної ролі сприяли реальній самореалізації не лише за принципом «Я хочу», але й за принципом «Я можу», оскільки кожен із студентів був і організатором певного блоку проекту, і виконавцем, і мотиватором вирішення конкретної проблеми чи ситуації. Такі форми роботи орієнтували студентів на можливість впровадження як для середніх так і старших класів і для студентської молоді.

Одночасно у процесі реалізації проекту у студентів активізувалася пізнавальна діяльність і пізнавальні здібності, підвищувалися самостійність та ініціативність, що посилювалися їх самореалізацію. Так, студентам було запропоновано розробити зміст конкурсу (тема і форми за вибором), музичне оформлення монолога ведучого, здійснити літературну обробку тексту, відібрати музично - пісенний зміст, проаналізувати складові конкретного проекту (план, сценарій, режисерський план тощо), провести обговорення проекту.

Звичайно, позанавчальна робота приваблює студентів масивністю засвоєння алгоритму орієнтовних дій. Так, скажімо, *клубна діяльність* завдяки доступності форм позанавчальної діяльності сприяє створенню особливої атмосфери захоплення й інтересу. Змістовий характер клубу завжди пов'язаний із задоволенням особистісних інтересів студентів та вмотивованістю самостійно організованої справи. Якраз у музичному клубі здійснюється прояв організаторських здібностей, оволодіння навичками самоменеджменту, професійного спілкування, конкретизуються мотиви вибору проведення тематичного засідання музичного клубу, при якому діють різні творчі групи: «Любителі оперного мистецтва», «Народники», «Трубадури», «Лірики», «Диско-група» та ін.

Необхідною умовою правильної організації роботи є використання як групових (збори, засідання, репетиції), так і індивідуальних форм роботи

студентів (самоорганізація, індивідуальні доручення), орієнтованих на розкриття і розвиток особистісних якостей, формування стійкого інтересу до самореалізації завдяки різноаспектності музично-просвітницької діяльності.

Практична робота із студентами дозволяє стверджувати, що особливо яскраво проявляється вмотивованість студентів на самореалізацію і музично-просвітницьку діяльність у процесі використання різноманітних *ситуацій*: реальні, уявні, змагальні, ситуації привабливості, новизни, бар'єрної комунікації. Позитивне ставлення студентів як до конструювання різних типів ситуацій, так і до включення у процес їх вирішення впливає на самореалізацію їхніх окремих якостей: ситуація успіху, комунікативної взаємодії, самооцінки, новизни, спільного переживання, несподіваності, ситуація допомоги та ін. Із змістом використання ситуації можна ознайомитись у методичних матеріалах [67].

Не менш важливою і доречною є *Школа знавців музики*. Залучення студентів до Школи на другому - четвертому роках навчання потребує здійснення постановки проблем, які можуть зацікавити студентів різних курсів і спонукати їх до розв'язання актуальних проблем протягом усіх років навчання у вищій школі. Так, наприклад, студенти другого курсу були більш схильними вибрати із провідних стилів поп-музику, рок-музику. Це дозволяє їм глибше проникнути в особливості поп-музики, в галузі якої працюють західні, вітчизняні і російські виконавці (наприклад Мадонна, Уїтні Х'юстон, Тоні Брекстон, Діана Гурцька, Андрій Рубін, Ані Лорак, Наталя Могилевська та ін.).

Не менше приваблює студентів четвертого курсу специфічний жанр – рок-музика, яка відображає різноманітні напрями (панк-рок, важкий-рок, поп-рок – «Океан Ельзи».) Знання молодіжної музики допомагає студентам третього-четвертого року навчання впевнено спілкуватися з молодіжною чи підлітковою аудиторією і спілкуватися з ними на безбар'єрній основі. Адже пізнання молодіжної субкультури є своєрідним способом самореалізації

себе в молодіжному середовищі і допомагає оперативно знайти спільні інтереси із старшокласниками, учнями ЗНЗ інтернатного типу, з учасниками музичних клубів тощо.

Ще одним засобом у музично-просвітницькій діяльності, який сприяє формуванню самореалізації студентів 2-3 курсів є *дискотека* як своєрідний «пластичний еквівалент» музики. Означена форма відпочинку і розваг є своєрідним конгломератом різних жанрів і стилів музики, яку можна використати як варіант організованої пропаганди музичної культури. В даному разі вплив музики поєднує всіх присутніх і тому студент як організатор дискотеки приймає можливість відчувати себе в середовищі однодумців. Тут відіграє роль і безпосередня простота, і відкриті емоції, і гіпнотичний вплив ритмоформул. Все це в сукупності дозволяє студентові повести учасників за собою, що і є головним у його участі у проведенні дискотеці.

З метою стимулювання особистісної творчості у музично-просвітницькій діяльності та формування мотиваційно-ціннісних установок ми включали студентів у соціально-рольові ігри («Вирішення нестандартних проблем», «Моя перша лекція», «Самооцінка і самовдосконалення» (гра надає можливість здійснювати спостереження, самоконтроль, самоаналіз), в яких студенти усвідомлювали і корегували власні потреби. Вибір форм роботи, позицію у відповідній ситуації. Цей метод є досить продуктивний у формуванні позиції, уміння взаємодіяти з партнерами-учасниками гри, оцінювати «роль» свого партнера, аналізувати і виявляти її доцільність під час навчання на факультативі.

Після проведення формувального експерименту на предмет розвитку показників мотиваційно-ціннісного критерію було використано базову діагностику «Тест визначення рівня самоактуалізації особистості» Є.Шострома (САТ) [218]. Зважаючи на реальну практичну позицію можна стверджувати, що самоактуалізація і самореалізація є двома сторонами

одного процесу – розвитку, зростання, розкриття особистісних потенціалу й опрідечення його, – результатом якого є людина, яка усвідомлює необхідність самореалізовуватись. Під час формувального експерименту у процесі проведення оперативної діагностики ми спостерігали, що динаміка прагнення студентів до самореалізації, котрі брали участь в експерименті, виявила стійку тенденцію до зростання рівня позитивної мотивації. Це засвідчує, на нашу думку, результативність використання розробленого нами пакету методик:

- цінності самореалізації (3 шкала за САТ) – серед учасників експерименту виросло прагнення до цінностей особистостей, готовність до самореалізації;
- «автономність» (2 шкала за САТ) – зростання автономності, самостійності, цілеспрямованості;
- «самооцінка» (8, 11 шкали САТ) – засвідчує формування рефлексивно-оцінювальних умінь;
- «розкриття» (4 шкала за САТ) – зростання показників демонструє розвиток здібності до адекватного самовираження, саморозкриття, самоконтролю, самореалізації [218].

Підсумкове діагностування дозволяє стверджувати, що студенти перебувають у стані активного розвитку самооцінки, самопізнання і самоусвідомлення, що робить їх спроможним визначати цілі і завдання своєї позанавчальної діяльності, в якій вони самореалізуються.

Третя педагогічна умова – володіння механізмами самореалізації – відображає соціальний аспект потреб соціуму. Дозволяє уточнити і розширити суть і роль можливих педагогічних механізмів (засобів, прийомів, методів), які відіграють помітну роль у розвитку певних якостей особистості, котре прагне самореалізуватись.

Використання *третьої педагогічної умови* дозволяє реально впроваджувати третій критерій (операційно-практичний) завдяки

реалізації низки функцій самореалізації як в теоретичному, так і практичному плані:

- соціоорганізаційна;
- інформаційно-комунікативна;
- художньо-творча;
- соціально-педагогічна;
- профілактично-виховуюча;
- організаційно-управлінська.

Так, *соціоорганізаційна функція* має забезпечувати альтернативність не лише принципів, ідей, теорій, але й різних видів діяльності. Адже кінцевим результатом має бути не лише продуктивна самореалізація студента, а й оволодіння ним багатоаспектним досвідом соціально-виховної роботи.

Дана функція відображає певну соціальну спрямованість в діяльності студентів. Реалізація означеної функції виявилось ефективною завдяки використанню різновидів діяльності: концертної діяльності студентів, зустрічей з митцями, співробітництва з мистецькими центрами, клубами, впровадження майстер-класів, робота з учнями в щкільних музичних студіях, організація презентації програм колективів художньої самодіяльності тощо.

Так, особливий інтерес у студентів 3-4 курсів викликала участь у проведенні *Музичного журналу*, зміст і назва якого кожного разу змінювалася, залежно від адресата слухача.

Презентація музичного журналу проходила один раз у два місяці. Алгоритм журналу, сценарій кожної музичної сторінки, текстове і музичне оформлення студенти розробляли самостійно, але кожен номер журналу призначався для різних слухачів: «Чи знаєте ви народну пісню»; «Музика патріотів»; «Чарівний звук осені»; «Я люблю, щоб сонце гріло...». Кожен випуск *Музичного журналу* мав свої жанрові

особливості, звуковий фон, чуттєві нюанси. При цьому акцент робиться на індивідуалізації роботи і педагогізації змісту.

Інформаційно-комунікативна функція передбачає об'єктивний прояв індивідуальності студента у процесі інтерпретації музичного твору та в змістовому вираженні його особливостей. Здатність студента до реалізації інформаційно-комунікативної функції проявляється у створенні яскравої, емоційної, особистісно забарвленої розповіді про музичний твір чи про характер його виконання.

Інформаційно-комунікативна функція реалізується завдяки впровадженню широкого аспекту інформаційних матеріалів, які підсилюються використанням різних видів музичного мистецтва як засобу музичної комунікації зі слухачами.

Художньо-творча функція самореалізації певною особливістю даної функції є: володіння гнучкістю і раціональністю творчого мислення; здатність до самостійного творчого рішення у процесі пошуку змісту і форми музично-просвітницької діяльності; уміння органічно включати різні форми і методи в одну організаційну форму музично-просвітницької діяльності; уміння шукати альтернативні рішення мети і знаходити засоби для її реалізації; здатність до активного пошуку оригінальних ідей у виховній роботі та нестандартного використання в ній мистецтва музики. Так, наприклад, організація і проведення комплексної форми свята «Природа і музика» для учнів різного віку дозволяє студентам само розкритися і проявити себе в різних ролях: виконавця, організатора, ведучого, педагога.

Дана функція супроводжує всі можливі види практичної діяльності. Так, в інтерактивній лекції вона домінує, у Музичному калейдоскопі вона є фоном, на вечорі «Музичних загадок» - вона є рівнозначна з музикою, на засіданні клубу знавців музики – вона є монологом тощо.

Зважаючи на складність і багатогранність художньо-творчої функції самореалізації, ми вважали за доцільне використовувати такі форми роботи:

рецензування, аналіз проектів музично-просвітницької діяльності(2-3 курс), систематичне ведення занять у дитячій студії «Дзвіночок» в ЗНЗ інтернатного типу (3-4 курси), слухання й оцінка концертного виступу інших студентів чи визначних митців (2-4курси), підготовка і проведення лекції-концерту (4курсу), участь у проекті «Час вибрав нас» (3-4курси), про ведення заняття в Музичному клубі (дискусія, диспут на одну із тем) тощо. Причому кожен із учасників експерименту протягом року виконував різні професійні функції викладача, музиканта, лектора менеджера, вокаліста, адміністратора тощо. Таке поєднання творчої, педагогічної та управлінської діяльності закладає у процесі навчання студента фундамент для майбутньої музично-просвітницької діяльності та для розширення нових функцій самореалізації.

Особливе місце у підготовці студентів до музично-просвітницької діяльності посідає *соціально-педагогічна функція* самореалізації. Сутність даної функції полягає у тому, що вона відображає безперервний, логічно побудований педагогічний процес, який трансформується з однієї стадії в іншу: від створення умов для музично-просвітницької діяльності студентів до забезпечення розвитку їхнього творчого потенціалу у створеному ними ж соціально-педагогічному середовищі.

Привертає увагу саме поняття «соціально-педагогічна» функція, яка дозволяє уточнити її спрямованість і визначити її механізми впливу як на самого студента, так і на слухачів (часто співучасників дії). Соціальний аспект даного поняття орієнтує студентів на необхідність (чи можливість) вирішення ними соціальних запитів (розважальний аспект, емоційний відпочинок, духовне збагачення різних людей тощо); педагогічний аспект дає змогу студентові розкриватися і самореалізуватися як фахівцю - педагогу-музиканту.

Таким чином, самореалізація студента в музично-просвітницькій діяльності включає, з одного боку, самоусвідомлення музики, авторського підтексту, а з другого – особистісне, творче ставлення до виховного процесу

та здійснення їх органічного поєднання.

Конкретизація і реалізація соціально-педагогічної функції самореалізації в основному простежуються у доступних формах позанавчальної діяльності студентів завдяки особливій атмосфері їх захоплення та інтересу. Досить виражений соціально-педагогічний характер діяльності відображає «Музичний клуб», «Джаз-клуб», «Клуб однієї пісні» тощо.

Практика засвідчує, що діяльність неформалізованих клубів створює позитивний емоційний фон і забезпечує зацікавлене становлення студентів й інших учасників до них. Соціально-педагогічна функція самореалізації досить яскраво реалізується у процесі проведення *круглих столів* («Струни серця», «Музика не має кордонів», «Українська етнічна музика»). Означені форми і методи роботи сприяють актуалізації у студентів уміння планувати засідання, добирати засоби донесення інформації, вчити співпрацювати у підготовці і реалізації засідань різновікових учасників (працівників школи, батьків, митців і студентів різних курсів).

Досить складними формами роботи для студентів, котрі були включені в експериментальну роботу виявилися *масові форми* соціально-педагогічної роботи, наприклад: організація для школярів конкурсу «Юних виконавців», Свята вуличної музики, Вечора української музики «Перлини Дніпра», шоу «Зірковий ринг» тощо. Складність в основному була пов'язана з відсутністю досвіду практичної роботи. Це спонукало планувати включення в соціально-педагогічні форми роботи студентів різних курсів і з різним рівнем музичних та організаторських здібностей.

Завершенням таких комплексних форм завжди було обговорення результатів, досягнутих успіхів і упущень. Зміст оцінки якості проведених форм роботи представлено в додатку М.

Виходячи із доцільності педагогізації форм, змісту, методів і методик, що використовуються як педагогічний фактор впливу на формування у

студентів самореалізації, ми вважали за доцільне включити до переліку функцій самореалізації таку функцію, яка має спеціальну педагогічну спрямованість – це *профілактично-виховуюча*.

Враховуючи те, що педагоги-музиканти проводять багатогранну музично-просвітницьку діяльність з різними категоріями слухачів і часто з дітьми та молоддю, то означена функція самореалізації дозволяє студентові реалізувати себе ще в одному із педагогічних напрямів. Це стосується профілактичної роботи, в якій музичне мистецтво, завдяки емоційності, образності, позитивному настрою, актуалізує у слухачів о на комфортність середовища, включення активного і позитивного світосприйняття. Проведення музичних акцій і включення в них неповнолітніх, схильних до адекватної поведінки, виявлення і заохочення до творчої діяльності неповнолітніх правопорушників, організація зустрічей вихованців навчальних закладів інтернатного типу з представниками різних музичних клубів, організація творчих конкурсів серед вихованців дитячих будинків сімейного типу тощо – все це актуалізує інтерес дітей та учнівської молоді до іншого середовища, іншої сфери.

Причому, плануючи ту чи іншу форму виховної роботи, студенти вчать визначати мету своїх педагогічних дій, залежно від орієнтації на конкретну групу слухачів. У такій ситуації студенти добирають відповідні форми музично-просвітницької діяльності та їх змістовне наповнення. Ефективною метою і результатом таких творчих зустрічей є завжди пропаганда моральних норм поведінки у різних ситуаціях, здорового способу життя, поваги один до одного у товаристві, поваги до правових норм життєдіяльності тощо. У цьому плані помітну позитивну роль відіграє *метод дискусії* на тему «Час вибрав нас», проведення якої виправдане як з вихованцями будинку сімейного типу, так і з вихованцями старшого віку загальноосвітнього закладу інтернатного типу, чи у клубі за місцем проживання де є діти і молодь різних вікових груп.

У профілактичній роботі студенти спільно з вихованцями конструюють різні ситуації несподіваності, прогнозу, майбутньої життєдіяльності, привабливості; тренінги різного спрямування: «Музична мандрівка», «Музика міжкультурного діалогу » (на основі музики України і Китаю); позитивну роль відіграє також включення дітей та молоді у мистецькі гуртки, студії за місцем проживання, у музичну школу вихідного дня тощо.

Однією із функцій, що входить до складу третьої педагогічної умови, є *організаційно-управлінська функція*. Введення в експеримент даної функції дозволяє забезпечити формування у студентів уміння і навичок менеджменту, який спонукає до конструювання ситуації включення в дію: відгадай мелодію, музичні гуморески тощо.

Дана функція самореалізації диктує шляхи і засоби організації та реалізації різних видів музично-просвітницької діяльності, в якій кожен із студентів може виступати в ролі сценариста, менеджера, режисера і педагога.

Важливою складовою зазначеної функції є, на нашу думку, наступне:

- уміння планувати позанавчальну музично-просвітницьку діяльність згідно з метою і завданнями музичного виховання;
- уміння самостійно проектувати і реалізовувати в реальних умовах різноманітні музично-виховні форми роботи, використовуючи методи індивідуалізації і педагогізації;
- уміння передбачати кінцевий результат і критично оцінювати власну діяльність і діяльність учасників соціально-виховної програми;
- наявність організаторських умінь майбутнього педагога-музиканта (ініціативність, захоплення, уміння зацікавити, емоційна переконливість, режисерські здібності, прагнення до успіху тощо).

Діагностика рівнів сформованості самореалізації студентів 3-4 курсів до самореалізації здійснювалась під час проведення позанавчальної музично-просвітницької діяльності за місцем проходження педагогічної практики. Якість проведення тих чи інших виховних форм оцінювалась кількома

експертами - учителем музики, педагогом-координатором, керівником студії (гуртка) та автором експерименту на основі методичних рекомендацій до організації виховного заходу (додаток М). Кількісні показники за операційно-практичним критерієм, що включає шість функцій самореалізації, представлено в таблиці 2.13.

Загалом, кожен студент міг отримати зведену оцінку від 1 до 6 балів при обрахунку середнього арифметичного від оцінки шести функцій самореалізації. В експериментальній групі в середньому отримали більше 20 балів 121 студент і були віднесені до високого рівня готовності до самореалізації; до середнього – 151 студент, до низького – 36 студентів, за шістьма функціями вони через три роки ще не були готовими до самореалізації за операційно-практичним критерієм.

Таблиця 2.13

Рівні самореалізації функцій (3-4 курси)

Показники (функції) Бали Рівні	Високий		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Самоорганізації	14	4	30	19	9	31
Інформаційно-комунікативна	21	11	29	28	3	14
Художньо-творча	28	13	21	23	4	18
Соціально-педагогічна	23	8	24	28	6	18
Професійно-виховуюча	26	9	21	26	6	19
Організаційно-управлінська	19	7	26	27	8	20
Студенти 3-4 курсів	121	52	151	151	36	120

Помітна різниця спостерігається у студентів 4 курсу (89 осіб), особливо що стосується високого рівня – до якого віднесено 52 особи і

низького рівня, до якого віднесено 12 осіб за шістьма функціями, що загалом теж дає середнє арифметичне 20 балів (порівняно з високим рівнем ЕГ).

Учасники 3-4 курсів продемонстрували достатню готовність до прояву шести функцій на високому і середньому рівнях і зовсім незначну кількість студентів можна віднести до низького рівня, що становить лише шосту частину від загального арифметичного показника. На нашу думку, такі показники засвідчують необхідність посилення індивідуалізації роботи зі студентами у практичній діяльності.

Четверта педагогічна умова – необхідність *формування позитивного ставлення студентів до музично-просвітницької діяльності та прояв ініціативності, самостійності, відповідальності і самоконтролю* – сприяє розвитку *рефлексивно-оцінювального критерію*, який вміщує в основному особистісні якості. Дана умова сприяє усвідомленню себе в конкретних діях, засвоєнню способів організації власної дії, уявленню й оцінці власного «Я» в музично-просвітницькій діяльності. Саме в оцінці власного ставлення до музично-просвітницької діяльності та в самореалізації проявляється рефлексія як механізм самооцінки, самокорекції, яка організовує самоусвідомлення студентом своїх творчих якостей: самостійності, відповідальності, оцінки соціально-виховної дії.

Означена педагогічна умова орієнтована на індивідуалізацію виховного процесу, який потребує сформованості самостійної творчої діяльності самооцінки й аналізу власної діяльності, готовності об'єктивно оцінювати якість власної роботи в різних ситуаціях і в різному мікросоціумі.

Реалізація четвертої педагогічної умови та впровадження відповідних форм, методів і методик, які ми представляємо нижче, допомагають виявити й оцінити емоційне ставлення і рівні сформованості самореалізації за показниками четвертого критерію (рефлексивно-оцінювального), а також здійснити оцінку ставлення студента до музично-просвітницькою діяльністю й особистісної оцінки прояву певних рівнів самореалізації.

Рефлексія завжди звернена до особистісної діяльності студента і до самого студента як суб'єкта діяльності. Аналізуючи свою власну діяльність студент акцентує увагу як на знаннях, результатах діяльності, так і на структурі самої діяльності, яка сприяє досягненню в подальшому прогнозованих результатів.

Як опору для рефлексивної діяльності студентам на початку формувального експерименту пропонувались орієнтовні питання: Які основні результати мого навчання? Значення досягнутих результатів для мого розвитку? Які форми роботи викликають найбільший інтерес і чому? Які теми музично-просвітницької діяльності викликають труднощі і чому?

Як доводить практичний досвід, четвертий – рефлексивно-оцінювальний критерій пов'язаний з цілепокладанням, оскільки відображає усвідомлення студентом способів досягнення цілей. Визначення студентами мети і завдань здійснювалося під керівництвом педагогів в різні часові періоди: практичні заняття на факультативі, на курсах навчання у *Школі знавців музики*, практична робота в *Клубі вихідного дня* тощо. Вагому роль у цій ситуації відіграє ділова гра (метод вибраний нами для реалізації четвертої умови) є формою відтворення предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності. Водночас *ділова гра* незаперечно несе в собі виховне навантаження, оскільки вона дозволяє створювати такі ситуації, які сприяють формуванню соціальної поведінки особистості, яка відображає певні аспекти самореалізації. Студенти засвоюють знання, уміння і навички в контексті майбутньої музично-просвітницької діяльності. Створення реальних ситуацій професійної діяльності з опорою на особистісну і групову рефлексію, які допомагають студентам створювати цілісний образ майбутньої професійної діяльності, водночас посилюють *організаційно-управлінську функцію самореалізації*.

З метою розвитку у студентів уміння виконувати означену функцію їм пропонувались проаналізувати свою роботу та роботу інших учасників і

виправляти допущені помилки в рамках самооцінки, самоконтролю і запропонувати власне бачення можливої корекції.

Виходячи із дослідження і характеру діяльності студентів, можна стверджувати, що самореалізація за своєю суттю неможлива без рефлексії, оскільки вона спрямована на пізнання й усвідомлення власних дій, внутрішніх станів, почуттів, переживань тощо. Рефлексія як механізм самокорекції організовує самопізнання людиною своїх здібностей, своєї поведінки, оцінки дій і створення управлінського рішення в діяльності [94, с.85]

З метою розвитку складових рефлексивно-оцінювального критерію наші зусилля були спрямовані на створення пізнавальної музично-творчої атмосфери, на розширення сфери музичної культури. Зокрема, студенти здійснювали аналіз програми концерту професіоналів і на їх основі розробляли рефлексивні завдання; розробляли афіши для різного контингенту, виходячи із власного бачення змісту форм роботи.

Слід зазначити, що у вирішенні питання організаційно-управлінського плану активно використовувалась *ситуація успіху* може спонукати до подальшого розвитку особистості, адже переживання успіху, на думку Н.Щуркової [221], підвищує самооцінку, стимулює впевненість у власних силах і спонукає до нових досягнень, активізує позитивні емоції, переживання в результаті успіху благотворно впливає на ставлення особистості до навколишнього світу.

Ситуація успіху продуктивно використовувалась нами у позанавчальній роботі, оскільки це дозволяє залучати одночасно чималу кількість студентів навколо комплексної форми роботи. Так, студентам третіх курсів було запропоновано розробити й обґрунтувати соціально-значущий проект (таким став проект «Вітер з України») і при цьому самостійно розподілити ролі кожного із співучасників проекту. Це дозволяло перевірити організаційні уміння застосовувати набуті знання, а також уміння

добирати відповідальних за певну частину у проекті та перевірити вдалість вибору відповідальних уже в самій практичній роботі (студенти пропонували й інші проекти: концерт-вітання до Дня вчителя, для учасників АТО, для курсантів Міністерства оборони).

У процесі використання четвертої умови важливим методом реалізації рефлексивної функції самореалізації було включення студентів у самостійну роботу. Одним із різновидів самостійної роботи було включення в музично – просвітницьку роботу, яка передбачала презентацію у будь-якій формі результатів роботи з творчим гуртком, з учасниками студії, з учнями ВНЗ. Цей вид позанавчальної роботи передбачав удосконалення всього комплексу професійних знань, умінь і навичок (вибір репертуару, уміння провести репетицію, розробка з учасниками програм, реалізація програми тощо).

На даному етапі використовувались такі засоби: фрагменти професійної музично-просвітницької діяльності, використання ситуацій, характерних для роботи з творчим колективом, виявлення і врахування особливостей художньо-творчої діяльності і педагогічної (участь разом з дітьми на фестивалі, у конкурсах, виступах у школі), експертна оцінка і самооцінка роботи кожної мікрогрупи учасників, яка дозволяє бачити об'єктивність, змістовність та емоційність характеру виступу студента.

Таким чином, у процесі реалізації четвертої педагогічної умови створювались особливі психолого-педагогічні умови розвитку самореалізації студентів, оскільки форми роботи передбачали проходження студентом таких суттєвих сходинок технології самореалізації: самопізнання, самооцінка, вибір шляхів самореалізації (форми самовираження), вирішення професійних ситуацій відображено в певному алгоритмі дій: ситуація – аналіз ситуації – чи є варіанти вирішення – чи є рішення найбільш ефективним – обґрунтування цього – здійснення перетворення ситуації (наприклад, перша зустріч з учасниками Музичного журналу, обговорення плану роботи Музичного клубу, проведення бесіди з учасниками концерту

Отримані дані засвідчили, що в ЕГ максимальний (високий) рівень зафіксовано в межах 1-6 осіб, у К групі – 5 осіб. Порівняння експериментальних даних по другому показнику (самооцінка) дозволило зафіксувати майже однакову кількість студентів на середньому рівні в обох групах – 56-59 осіб; приблизно рівну кількість студентів віднесено до низького рівня – 14-18 осіб.

Незначна різниця у показниках обох груп помітна за третім показником – готовність до музично-просвітницької діяльності, яку студенти оцінюють в обох групах абсолютно однаково (низький рівень) і досить близький на середньому і низькому рівнях.

Аналіз отриманих підсумкових результатів прояву рефлексивно-оцінювального критерію, безперечно, диктує потребу вдосконалення педагогічних умов організації музично-просвітницької діяльності та її соціально-виховного спрямування на формування у студентів самореалізації, яка найбільш продуктивно змінюється у процесі проведення позанавчальної виховної роботи, та у володінні новими знаннями й уміннями при виборі форм і змісту музично-просвітницької діяльності.

Як свідчать результати й аналіз фактичного матеріалу, на формувальному етапі відбулося впровадження у виховний процес широкого масиву різних форм і методів роботи, цілеспрямованих і орієнтованих на розширення у студентів діапазону позанавчальної діяльності, яка давала їм можливість зростати і повноцінно самореалізуватись як особистість.

2.3. Оцінка ефективності дії складових структурно-функціональної моделі музично-просвітницької діяльності, що впливає на рівні самореалізації студентів

З метою перевірки ефективності визначених і наукового обґрунтованих форм, методів і методик та складових структурно-

функціональної моделі формування у студентів самореалізації за їх умови активної участі у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності на завершальному етапі дослідження здійснено аналіз динаміки показників критеріїв та їх прояву.

Виходячи із мети і завдань нашого дослідження та спрямованості змісту формувального експерименту, ми дотримувалися окресленої цілі: сприяти активізації інтересу, потреби і щодо просвітницької діяльності майбутнього педагога. При цьому динаміка якостей особистості, яка прагне самореалізуватись, цілком залежала від наповнення змістом її позанавчальної музично-просвітницької діяльності, спеціально розроблених програм, методів та форм роботи.

Аналіз результатів проводився в два етапи. На першому етапі констатувального експерименту виявлялись критерії і рівні сформованості показників самореалізації за кожним із критеріїв, що дозволило нам отримати можливість проаналізувати рівень самореалізації як всіх учасників, так і окремих груп студентів експериментальної і контрольної груп.

Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань дослідницько-експериментальної роботи ми використали низку методів дослідження: анкетування, експертні оцінки, самооцінку, бесіди, спостереження, моделювання, аналіз діяльності, інтерв'ювання, оцінювання знань та навичок, метод есе, взаємоаналіз тощо. Таке комплексне використання методів дозволило загалом визначити рівні сформованості критеріїв самореалізації майбутніх вчителів музичних спеціальностей на вихідному етапі дослідницької роботи.

Під час нашої науково-дослідницької роботи перевірялось педагогічна ідея: самореалізація особистості студента відбувається в межах структурно-функціональної моделі та врахуванням умов її реалізації (див. рис.2.1.).

Отримані дані на констатувальному етапі дозволяють стверджувати, що у всіх групах учасників експерименту різних вищих навчальних закладів студенти розподілялися за рівнями приблизно однаково. Пр цьому динаміка рівнів сформованості самореалізації розглядається нами з позиції переходу учасника експеримента від споглядального (пасивного) сприйняття музично-просвітицької діяльності до активної пізнавальної музично-просвітницької діяльності, рефлексивної позиції. Тобто студенти включаються на різних етапах (репродуктивному, виконавсько-практичному, частково-науковому (пошуковому), аналітичному та особистісно-вирочому) у ініформі роботи впливали на активізацію самореалізації особистості.

Зокрема, кожен із показників того чи іншого критерію потребував адекватних для нього діагностичних методик. Причому перевірялась достатність і надійність виокремлених педагогічних умов, які стимулюють активність самореалізації студентів, що сприяє їх формуванню до самореалізації при реалізації певного пакету всіх критеріїв. Реалізація формувального експерименту здійснювалась протягом чотирьох років на матеріалі базового навчального курсу «Гра на музичному інструменті».

Значення даного курсу для активізації самореалізації студентів полягає в тому, що він сприяє розвитку пізнання різних інструментів і, будучи фаховим курсом, сприяє формуванню емоційно-ціннісного сприйняття всіх видів діяльності студентів у виховному процесі. Окрім того, практичні заняття (індивідуальні чи мікрогрупові), де основним видом діяльності для студентів є ігрова музична діяльність, яка виявилась оптимальним навчально-виховним простором для одночасної реалізації набутих умінь з включенням у реальні педагогічні ситуації, що актуалізують формування самореалізації у студентів. Це можуть бути ситуації виступу в групах, перед студентами інших спеціальностей, у

студентському клубі чи клубі вихідного дня при загальноосвітньому навчальному закладі тощо (детально форми, зміст і методики представлено у п.п. 2.2.).

Слід зазначити, що навчальна діяльність і зміст навчального курсу у більшості випадків достатньо впливає на сформованість умінь і навичок, орієнтує студентів на самопрезентацію, розвиток позитивного сприйняття перспективи у сфері музично-просвітницької діяльності.

Проведений формувальний експеримент базується на трьох основних принципах – системності, послідовності, оптимальності поєднання загальних, групових та індивідуальних форм, орієнтованих на формування готовності до самореалізації, активності та самостійності, що в сукупності актуалізують особистісну сферу, прояв у студентів інтересу, захоплення та знань до педагогічно-управлінської діяльності.

Незаперечним є факт, що ефективність позанавчального виховного процесу залежить від вибору організаційних форм, серед яких можна назвати участь у дитячих та молодіжних музичних клубах, дискусії, зустрічі з музикантами, школа любителів музики, недільна школа тощо.

Як було зазначено в структурно-функціональній моделі, на формувальному етапі дослідницької роботи потребувалась реалізація відповідних педагогічних умов, які забезпечують ефективність підготовки студентів до позанавчальної музично-просвітницької діяльності в освітній сфері і передбачають:

- 1) наявність знань і умінь щодо можливості самореалізації в особистості у процесі музично-просвітницької діяльності;
- 2) сформованість мотиваційно-ціннісної установки на самореалізацію у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності;
- 3) оволодіння механізмом практичного впливу на студентів функцій самореалізації;

- 4) сформованість і прояв позитивного ставлення до музично-просвітницької діяльності (відповідальності, самостійності, оперативності).

Вище були детально розглянуті зазначені умови і реалізовані в реальних ситуаціях, формах, змісті позанавчальної діяльності, вони без сумніву, впливають на виховання в студентів інтересу до музично-просвітницької діяльності і що, особливо важливо, на виховання в них потреб у самовдосконаленні та самореалізації як в ролі музиканта, так і в ролі педагога. Цю думку підкреслював Б.Асаф'єв [9], наголошуючи на тому, що вчитель не є носієм відомостей про музику, він має бути ерудованим пропагандистом музики.

Практикою доведено, що фундаментом для формування просвітницької спрямованості на професійну готовність вчителя є навчальна діяльність студентів, яка здійснюється в межах реалізації навчальних програм. Безперечно, що навчання є одним із домінуючих факторів становлення будь-кого із музикантів. Проте доцільно зазначити, що засвоєння навчальної програми не завжди дає повноцінний результат у плані особистісного розвитку і самореалізації. У зв'язку з цим на практиці були використані такі форми і методи роботи, які дозволили нам наблизити студента до реальних умов музично-просвітницької діяльності, де значно розширилась як сфера для його діяльності так, їх готовність залучити різних форм виховної роботи. Окрім того, протягом всього періоду експериментальної роботи студенти мали можливість працювати з різним контингентом дітей та молоді в якості педагогів-організаторів і виконавців музичних творів.

Ми вважаємо, що чималі можливості для оптимізації просвітницької активної діяльності студентів має планомірний і тісний зв'язок професійної підготовки студентів факультету мистецтв з педагогічною діяльністю у позанавчальний час, а також налагодження

міжпредметних зв'язків. Наприклад, на заняттях факультативу («Хоровий спів», «Хорове диригування», «Вокальний спів» тощо), на основних фахових заняттях, оволодіння додатковим інструментом, а під час проведення спецкурсу ми вважали доцільним врахувати характер і особливості форм навчання таким чином:

- вивчення музичних творів супроводить інформація з суміжних дисциплін, які посилювали більш яскраву й образну нову інформацію (це дозволяло по-різному сприймати особливості музичного мистецтва);

- на всіх етапах роботи в інструментальному класі використовувався прийом відновлення раніше засвоєних знань з метою продуктивного володіння новими знаннями;

- завдяки використанню проблемних завдань у студентів формувалася потреба систематично звертатись до теоретичних праць, словників, самостійної роботи.

В сукупності такі завдання завжди були хорошою передумовою для спілкування студентів за допомогою мистецтва з однокурсниками, з педагогами-консультантами.

Все зазначене однозначно сприяло:

- розширенню теоретичного світогляду, наукової ерудиції майбутнього спеціаліста для роботи з дітьми та молоддю;

- розвитку професійного мислення;

- творчого підходу до вирішення практичних завдань, підвищення культурного рівня студентів;

- формуванню навичок самостійної роботи у створенні музично-просвітницького проекту;

- готовності на практиці адаптувати музичні матеріали, апробовані в різних формах в інструментальному класі, в різних формах музично-просвітницької діяльності (концерти, тематичні вечори, літературно-музичні зустрічі, тематичні концерти тощо);

- виконання творчих завдань (на факультативі), необхідних для якісної підготовки до музично-просвітницької діяльності і робота з літературними довідниками, вибір літератури за окремими темами; участь у позааудиторній роботі в ролі виконавця; участь в оцінюванні музично-просвітницької діяльності іншого студента, реалізація власного проекту.

Окреслені різні види репродуктивної, пошуково, аналітичної роботи студентів посилювала саморозвиток та той соціально-виховний вплив на самореалізацію на різних етапах навчально-виховної діяльності.

Вивчення студентами спецкурсу «Позааудиторна музично-просвітницька діяльність учителя музики загальноосвітньої школи» [67, с.11] дозволило поєднати теоретичні знання і практичні навички, які вкрай необхідні у позанавчальній виховній діяльності. В даному випадку ми вирішували низку таких завдань, які дозволяли продемонструвати можливість вдосконалення соціального виховання студентів засобами музично-просвітницької діяльності.

Розглядаючи сформованість самореалізації майбутнього вчителя-музиканта до як показника його особистісного і соціального становлення, ми водночас, ми мали змогу вивчати:

- 1) мотивацію студентів до самореалізації в музично-просвітницькій діяльності;
- 2) володіння інформаційно-орієнтаційними знаннями й уміннями в музично-просвітницької діяльності;
- 3) володіння операційно-практичними уміннями в музично-просвітницької діяльності;
- 4) прояв рефлексивно-оцінних якостей.

Показники рівнів сформованості самореалізації за визначеними критеріями відображено після формульовального етапу дослідження в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

**Рівні сформованості самореалізації студентів
за інформаційно-орієнтаційним критерієм**

Респонденти Рівні	Показники рівнів (в абсолютних числах і %)											
	Високий				Середній				Низький			
	До		Після		До		Після		До		Після	
ЕГ (139 осіб)	18	12,95	72	51,77	44	31,65	39	28,07	77	55,4	28	20,16
КГ (107 осіб)	15	14,01	13	12,14	40	37,39	64	59,98	53	48,6	30	28,0
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%

У процесі формувального експерименту перевірялося припущення, в основі якого лежить теза: самореалізація особистості відбувається в рамках структурно-функціональної моделі та завдяки впровадженню педагогічних умов її реалізації.

На узагальненому етапі експерименту (2017 рік) з метою оцінки рівнів самореалізації у студентів у процесі позанавчальної музично-просвітницької діяльності було проведено аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи шляхом порівняння рівнів самореалізації студентів в КГ та ЕГ до і після експерименту за чотирма критеріями.

Визначаючи рівні інформаційно-орієнтованого критерію самореалізації у майбутніх учителів музики, було проведено повторну діагностику з використанням методів і методик, зафіксованих на констатувальному етапі (інтерв'ювання за додатком Б). Здійснивши порівняльний аналіз отриманих результатів та математичні обрахунки, ми виявили різницю у показниках.

Отримані результати дозволили констатувати, що в ЕГ виявлено відсутність низького рівня щодо теоретичних знань у сфері музично-просвітницької діяльності, позитивне ставлення до даного виду діяльності, прояв творчого потенціалу особистості. До експерименту низький і середній рівні показали приблизно рівну кількість учасників в обох групах. Після проведення експериментальної роботи спостерігалось незначне зниження числа студентів, які мали означені рівні. Помітні зміни за даним критерієм відбулися після експерименту за високим рівнем, що зафіксовано більше ніж у половини студентів ЕГ (51,77%), на констатувальному етапі - лише 12,95%.

Дані, зафіксовані в таблиці, засвідчують, що ми виявили позитивні зміни в обох групах, хоча в КГ ці зміни були незначними, а у студентів ЕГ зафіксовано високі результати за даним критерієм. Зокрема, помітне зростання одного із показників даного критерію - уміння засвоювати інформованість у проведенні позаурочної музично-просвітницької діяльності та проявляти здібності у практичній дії. При цьому після експерименту низький рівень сформованості самореалізації не продемонстрував жоден студент ЕГ, в КГ на низькому рівні залишилось більше половини студентів (порівняно з результатами констатувального експерименту).

Після експерименту кількість студентів ЕГ, які належали до середнього рівня, зменшилося удвічі, а в КГ кількість збільшилась за рахунок зміни кількості студентів низького рівня самореалізації. Високого рівня самореалізації студенти досягли завдяки оволодінню інформацією і розумінням щодо музично-просвітницької діяльності.

Водночас внаслідок проведення формувального експерименту студенти продемонстрували певні зміни щодо практичних умінь проведення музично-просвітницької діяльності. Після експерименту на низькому рівні в ЕГ залишилось лише 28 студентів (28,07%), в КГ

більша частина зафіксованих студентів залишилась на низькому рівні (з 53 осіб до 30).

Завершення експерименту дозволило виявити, що на середньому рівні в ЕГ залишилась незначна кількість студентів (29) від загального числа (139 осіб), що засвідчило перехід значного числа до високого рівня. В КГ відбулися незначні зміни, що відображено в таблиці, хоча простежується певне переміщення студентів 22 особи (20,6%) з низького рівня до високого.

Порівняння рівнів, отриманих після експерименту, за мотиваційно-ціннісним критерієм в ЕГ і КГ засвідчило значну перевагу учасників ЕГ щодо прояву самореалізації за даним критерієм. Більш переконливо дане твердження відображено в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

**Рівні сформованості самореалізації студентів
за мотиваційно-ціннісним критерієм**

Респонденти Рівні	Показники рівнів (в абсолютних числах і %)											
	Високий				Середній				Низький			
	До		Після		До		Після		До		Після	
ЕГ (139 осіб)	5	3,51	55	39,43	66	47,23	46	33,41	68	49,26	38	27,16
КГ (107 осіб)	6	3,73	7	6,54	46	42,05	60	56,07	55	49,53	40	37,3 8
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%

Так, позитивна динаміка прояву мотиваційно-ціннісного критерію була зафіксована у студентів ЕГ і відображала стійкий інтерес та потребу до позанавчальної музично-просвітницької діяльності як умови і засобу самореалізації.

Під час бесіди студенти 3 і 4 курсів продемонстрували думку, що виховна діяльність, пов'язана з пропагандою мистецтва музики, може

займати помітне місце у їх самореалізації, що відображено у стійкому прагненні студентів організовувати зустрічі, бути активним учасником певного музичного клубу, працювати з школярами, виступати з музичними концертами тощо.

Проведений аналіз відповідей студентів ЕГ дозволив зробити висновок про те, що рівень їх активності у позанавчальній музично-просвітницької діяльності виріс до 39,43%. При цьому значно зменшилась кількість студентів з низьким рівнем мотивації до самореалізації у практичній діяльності (із 49,26% студентів - 20,16%).

Аналіз відповідей студентів КГ, порівняно з результатами констатувального зрізу, засвідчив тенденцію до втрати інтересу до позанавчальної діяльності і вони не прагнули до підвищення рівня самореалізації. Причому не охоче зрідка включались у процес музично-просвітницької діяльності, особливо якщо цього не потребували завдання аудиторних занять.

З метою більш об'єктивної оцінки поведінки студентів в ситуації необхідності включатися в музично-просвітницьку діяльність було поставлене питання про те, як проявляють себе студенти в такій ситуації, то більшість студентів ЕГ (55 осіб - 39,43%) дали позитивну відповідь, проте 28 осіб (20,16%) погоджуються включатися в позанавчальну діяльність лише після індивідуальної бесіди. Це дозволило нам не лише виявити динаміку мотивації студентів до самореалізації завдяки музично-просвітницькій діяльності, а перейти від звичайного бажання до позитивної потреби самовдосконалюватись завдяки активному спілкуванню з різними видами діяльності, де музичне мистецтво є педагогічним механізмом впливу на особистість.

У процесі проведення експериментальної роботи досить виразно простежуються зміни за *третьім критерієм - операційно-практичним*, який дозволяє найбільш переконливо розкрити готовність студентів до

самореалізації в умовах музично-просвітницької діяльності. Слід зазначити, що низький рівень сформованості готовності студентів до самореалізації зменшився як в ЕГ так і в КГ.

Узагальнені дані відображені в таблиці 2.16.

Таблиця 2.16

Рівні сформованості самореалізації студентів за операційно-практичним критерієм (після формульовального експерименту)

Респонденти Рівні	Показники рівнів (в абсолютних числах і %)											
	Високий				Середній				Низький			
	До		Після		До		Після		До		Після	
ЕГ (139 осіб)	25	18,13	56	39,43	47	33,99	44	30,16	67	47,88	39	26,35
КГ (107 осіб)	12	11,21	18	16,82	55	51,4	64	59,82	40	37,39	25	23,37
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%

Зокрема в ЕГ на низькому рівні зменшилась кількість студентів з 67 осіб (47,88%) до 39 (26,35%), а в КГ - із 40 осіб (37,39%) до 25 осіб (23,37%).

Кількість студентів на середньому рівні в ЕГ зменшилась з 47 осіб до 44 - з 33,99% до 30,16%; незначні зміни (в межах 8,42%) відбулися в КГ.

До проведення формульовального експерименту високий рівень самореалізації у студентів в практичній діяльності спостерігалась у досить незначної кількості студентів (25 осіб – ЕГ і 12 осіб – КГ); після завершення експерименту рівень сформованості самореалізації в ЕГ помітно збільшився до 56 осіб (39,43%), в КГ також наявна зміна, але не така значна з 12 осіб зросло до 18 (16,82%).

В результаті реалізації показників операційно-практичного критерію,

На завершення формувального експерименту для більш об'єктивної оцінки готовності студентів до самореалізації у процесі музично-просвітницької діяльності та виявлення кількісних змін і здійснення якісної характеристики було проведено математичні обрахунки за чотирма критеріями.

Зіставляючи дані, отримані на підсумковому етапі після формувального експерименту за чотирма критеріями, ми дійшли до висновків про існування загальної закономірності, згідно з якою після впровадження структурно-функціональної моделі і комплексу умов в позанавчальний виховний процес вищого навчального закладу на факультеті мистецтв, спостерігається підвищення рівня самореалізації студентів.

Так, в експериментальній групі спостерігається динаміка зростання на високому рівні з 12,44% до 25,62%, водночас на низькому рівні ми побачили зворотню тенденцію зменшення з 50,09 до 42,24%.

Що стосується середнього рівня, то до проведення формувального експерименту кількість студентів, які мають даний рівень, була приблизно однаковою в обох групах. Контрольний зріз після експерименту зафіксував, що в процесі роботи в ЕГ кількість студентів низького рівня, котрі спрямовані на позитивне ставлення до самореалізації у процесі музично-просвітницької діяльності, істотно зменшилась: з 52 студентів (37,47%) до 45 (32,14%). У КГ відбулися незначні зміни і до низького рівня віднесено 48 студентів, що становило 60,06%.

Високий рівень самореалізації за першим критерієм до формувального експерименту був досить незначний відсоток в обох групах; після експерименту виявилось, що в ЕГ максимального рівня самореалізації у процесі музично-просвітницької діяльності досягли

більше половини студентів - 72 особи (51,77%), а в КГ відбулося зменшення: від 15 (14,01%) осіб до 13 (12,14%).

Таким чином, за середнім рівнем після експерименту ми виявили зміни в обох групах. Повноцінну динаміку самореалізації в обох групах до і після експерименту відображено у таблиці 2.18.

Таблиця 2.18

**Самореалізація студентів за чотирма критеріями
в умовах позанавчальної музично-просвітницької діяльності
(до і після експерименту у %)**

Критерії	Групи	Етапи	Високий	Середній	Низький
Інформаційно-орієнтаційний	Експериментальна група	Констатувальний	12,95	31,65	55,4
		Формувальний	51,77	28,07	20,16
	Динаміка змін в ЕГ		+38,82	-3,58	-35,24
	Контрольна група	Констатувальний	14,01	37,39	46,8
		Формувальний	12,14	59,98	28,0
Динаміка змін в КГ		-1,87	+22,48	-18,8	
Мотиваційно-ціннісний	Експериментальна група	Констатувальний	3,51	47,23	49,26
		Формувальний	39,43	33,41	27,16
	Динаміка змін в ЕГ		+35,92	+13,82	-22,1
	Контрольна група	Констатувальний	3,73	42,05	49,53
		Формувальний	6,54	56,07	37,38
Динаміка змін в КГ		+2,81	+14,02	-12,15	
Операційно-практичний	Експериментальна група	Констатувальний	18,13	33,99	47,88
		Формувальний	43,49	30,16	26,35
	Динаміка змін в КГ		+25,36	+3,83	-21,35
	Контрольна група	Констатувальний	11,21	51,4	37,39
		Формувальний	16,82	59,82	23,37
Динаміка змін в КГ		+5,61	+8,42	-14,02	
Рефлексивно-оцінювальний	Експериментальна група	Констатувальний	12,44	37,47	50,09
		Формувальний	25,62	32,14	42,24
	Динаміка змін в ЕГ		+23,16	-5,33	-10,97
	Контрольна група	Констатувальний	8,86	62,02	29,12
		Формувальний	15,9	60,06	24,0
Динаміка змін в КГ		+7,04	-1,96	-5,12	

На завершення формувального експерименту для більш об'єктивної оцінки готовності студентів до самореалізації у процесі музично-просвітницької діяльності та виявлення кількісних змін і здійснення якісної характеристики було проведено математичні обрахунки за чотирма критеріями.

Зіставляючи дані, отримані на підсумковому етапі після формувального експерименту за чотирма критеріями, ми дійшли до висновків про існування загальної закономірності, згідно з якою після впровадження структурно-функціональної моделі і комплексу умов в позанавчальний виховний процес вищого навчального закладу, спостерігається підвищення рівня самореалізації студентів. Так, в експериментальній групі спостерігається динаміка зростання на високому рівні з 12,95% до 51,77%, водночас на низькому рівні ми бачили зворотню тенденцію зміщення від 55,4% до 20,16%.

Щоб простежити динаміку підвищення рівня самореалізації в цілому під час пошуково-дослідницької роботи, ми використали показники динамічних рядів – середній показник (C_p), який відображає кількісну оцінку підвищення рівня самореалізації, який вираховується за формулою [110, с.160]:

$$C_p = \frac{1a+2b+3c}{100},$$

де a , b , c – кількість студентів (у відсотках), які знаходяться на високому, середньому і низькому рівнях, цифри «1», «2», «3» – значущі коефіцієнти рівня: показник абсолютного приросту (G), що відображає різницю вихідного і кінцевого рівня (чи окремого критерію) конкретної характеристики і вираховується за формулою:

$$G = P_{\text{кін.}} - P_{\text{поч.}},$$

де $P_{\text{поч.}}$ – вихідне значення показника, $P_{\text{кін.}}$ – кінцеве значення показників.

Коефіцієнт ефективності експериментальної методики вираховується за формулою: $К_{\text{еф.}} = \text{СП}(\text{поч.})/\text{СП}(\text{кін.})$, де СП (кін.) – значення середнього показника експериментальної групи студентів на констатувальному етапі, СП (кін.) – значення середнього показника після формувального етапу проведення дослідження.

В нашому педагогічному дослідженні ми використовуємо рівень значущості - $P \leq 0,05$ або $P \leq 0,01$. Це значить, що прийнята гіпотеза H_0 відображає не менше 95% і 99% відповідно [110].

Отже, зміни у рівнях самореалізації студентів не є результатом випадковості, а є наслідком реалізації структурно-функціональної моделі формування самореалізації та комплексу педагогічних умов, методів, і форм її реалізації.

Встановлено, що завдяки використанню багатоаспектної музично-просвітницької діяльності (за змістом, формами і методами) змінилася динаміка рівнів за критеріями самореалізації студентів. Порівняльний аналіз констатувального та контрольного етапів експерименту дав можливість зафіксувати позитивну динаміку сформованості самореалізації у студентів експериментальної групи.

Аналіз узагальнених даних результатів, отриманих після формувального експерименту, засвідчив помітну динаміку зростання показників рівнів самореалізації за всіма критеріями в ЕГ. Так, виявлено, що в ЕГ кількість респондентів з високим рівнем самореалізації зросла з 12,95% (18 осіб) до 51,79% (72 особи). У свою чергу, низький рівень в ЕГ зменшився від 55,4% (77 осіб) до 20,16% (28 осіб). Зміни відбулися і на середньому рівні самореалізації: в ЕГ результати зменшились на 3,45% від 31,65% (44 особи) і становлять 28,07% (39 осіб). Одержані результати в ЕГ представлено наочно на рис. 2.3.

Внаслідок реалізації форм, методів і методик виховання студентів у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності простежується, що

учасники експерименту проявляють достатньо обізнаність щодо даного напрямку роботи, позитивно ставляться як до самореалізації, так і до різних форм і видів музично-просвітницької діяльності. При виконанні різних завдань творчого спрямування студенти реально включаються у практичну діяльність в різних мікросоціумах і соціально-виховних проектах.

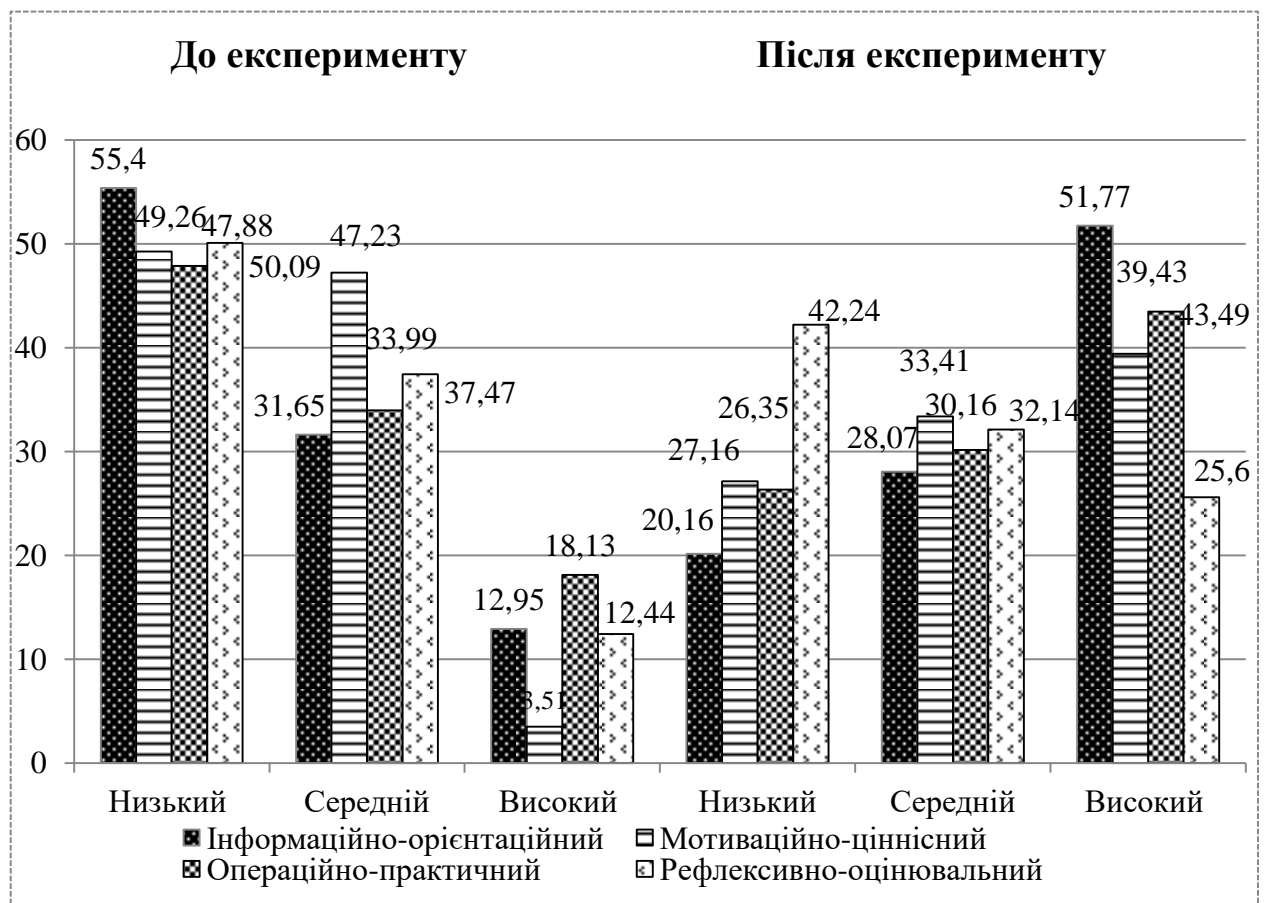

Рис. 2.3. Рівні самореалізації студентів ЕГ у процесі позанавчальної музично-просвітницької діяльності

Формувальний експеримент дав змогу апробувати ефективні форми, методи і методики та реалізувати модель формування самореалізації студентів у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності.

Порівнюючи, отримані на підсумковому етапі дослідницької роботи за чотирма критеріями, ми дійшли висновку, що існування певної закономірності після впровадження структурно-функціональної моделі та комплексу методів та методик, використання за певних педагогічних умов в освітньо-виховному процесі вищої школи, спостерігається поступове підвищення рівня самореалізації особистості студента.

Виявлено, що діапазон позанавчальних організаційних форм музично-просвітницької діяльності значно розширився, завдяки чому кожен студент навчився здійснювати раціональний вибір форм навчального процесу (спецкурс, факультатив, творчі школи, самостійна робота) та їх оптимальне поєднання. Водночас використання у процесі формувального експерименту різноманітних методів дозволило наповнити у студентів зміст навчання і позанавчальну діяльність просвітницькою діяльністю.

Висновки до другого розділу

Результати, отримані під час дослідницько-експериментальної роботи, дозволяють зробити ряд висновків.

Формування готовності студентів до самореалізації забезпечиться, якщо будуть реалізовані такі педагогічні умови: сформованість знань про самореалізацію та про суть музично-просвітницької діяльності, особистісна орієнтація на позитивну мотивацію до самореалізації у музично-просвітницькій діяльності, оволодіння методами і методиками організації позанавчальної музично-просвітницької діяльності, а також проявом позитивного ставлення до потреби самореалізації і багатоаспектної виховної діяльності.

Розроблена нами методика впровадження структурно-функціональної моделі реалізувалася в межах запропонованих педагогічних умов, що потребувало проектування, яка відображає цілі, зміст, логіку, методи і механізми реалізації цілей, що побудовані за

визначеними принципами і окремими блоками (цільовим, мотиваційним, діяльнісним, діагностичним).

У процесі реалізації форм, методів і методик формування самореалізації студента виступає суб'єктом багатоаспектного процесу. Експериментальна робота підкреслила домінуючу роль діяльнісного контексту розвитку самореалізації. У всіх видах діяльності в процесі музично-просвітницької діяльності соціально-виховний контекст має вплив на характер застосованих зразків, стиль поведінки і діяльності студентів. Серед *основних критеріїв формування самореалізації у студентів*, ми виокремили: *інформаційно-орієнтаційний* (необхідні знання про особливості й орієнтація у сфері позанавчальної діяльності), *мотиваційно-ціннісний* (позитивний інтерес до саморозвитку і музично-просвітницьку діяльність), *операційно-практичний* (володіння засобами практичної діяльності, знаннями і навичками процесуальної дії у виховному процесі), *рефлексивно-оцінювальний* (ставлення, оцінка і самооцінка готовності до самореалізації у музично-просвітницькій діяльності).

Впроваджена структурно-функціональна модель самореалізації студентів у позанавчальній музично-просвітницькій діяльності дозволила реалізувати методи і методики, які в основному мають інтегративний характер і водночас є рефлексивними (спрямованими на самопізнання, самооцінку, саморозвиток). Визначений пакет форм позанавчальних видів діяльності, які сприяють ефективному формуванню самореалізації завдяки активізації педагогічного аспекту музично-просвітницької діяльності.

Органічне поєднання практичної діяльності студентів і одночасне оволодіння ними професійними знаннями й уміннями у процесі вивчення спецкурсу, участі у факультативі, школі музичного мистецтва, музичної школи вихідного дня, музичних дискусій тощо - все це в сукупності

дозволило реалізувати цілі, закладені у структурно-функціональній моделі формування самореалізації.

Реалізація комплексу зазначених педагогічних умов (п.п.2.1.) дозволила нам розширити процес творчої діяльності студентів за рахунок організації позанавчальної музично-просвітницької діяльності. Характеризуючи результати формувального експерименту слід відзначити, що для майбутніх вчителів-музикантів необхідно звернути увагу на наступне: підвищення в них інтересу до умов самореалізації, оволодіння теоретичними знаннями й уміннями у сфері музично-просвітницької діяльності, оволодіння навичками презентації і самопрезентації у роботі з різними слухачами використання засобів музичного мистецтва як педагогічного чинника у виховній діяльності молоді.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що формування самореалізації у студентів в освітньому просторі університету буде проходити успішно за умови реалізації визначених педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення актуальної проблеми – самореалізація особистості студента в умовах позанавчальної музично-просвітницької діяльності, яка забезпечує у майбутніх вчителів музики успішне соціальне виховання завдяки педагогізації впливу змісту, форм і методів та педагогічних умов на якісний рівень сформованості показників, критеріїв самореалізації. Основні результати дослідження можуть бути представлені наступними положеннями.

1. Зміст і особливості самореалізації враховують виховну спрямованість позанавчальної музично-просвітницької діяльності, а також дозволяють процесуально і змістовно співвідносити майбутню діяльність вчителя музики з майбутньою діяльністю в ролі педагога виховного процесу: формування самореалізації здійснюється завдяки включенню студентів (як майбутніх вчителів і вихователів) у позанавчальну музично-просвітницьку діяльність; сформованість самореалізації студентів забезпечується володінням соціально-виховним інструментарієм у музично-просвітницькій діяльності; окреслено сутність і функції самореалізації (самоорганізаційна, інформаційна, художньо-творча, соціально-педагогічна, профілактична, організаційно-управлінська).

2. Визначено суть поняття «*музично-просвітницька діяльність*», в якому акцентується увага на тому, що це процес свідомої, активної й цілеспрямованої взаємодії між просвітником як суб'єктом просвітництва й аудиторією як об'єктом просвітництва, котрий зумовлюється самостійною позицією індивіда у виборі музичних цінностей, і спрямований на поширення музично-естетичних знань з метою активізації духовного розвитку особистості. Зміст і особливості позанавчальної музично-просвітницької діяльності враховують виховну спрямованість і дозволяють процесуально і

змістовно співвідносити майбутню діяльність вчителя музики з майбутньою діяльністю в ролі педагога – організатора виховного процесу: а) завдяки включенню студентів (як майбутніх вчителів і вихователів) у позанавчальну музично-просвітницьку діяльність відбувається формування самореалізації; б) музично-просвітницька діяльність володіє соціально-виховним інструментарієм, який забезпечує успішну самореалізацію студентів – майбутніх учителів музики; в) сутність і функції самореалізації (самоорганізаційна, інформаційна, художньо-творча, соціально-педагогічна, профілактична, організаційно-управлінська) виступають показником результативності.

Доведено, що музично-просвітницька діяльність у позанавчальній виховній роботі дає можливість організувати неформальний освітній процес, де пріоритетом є передача досвіду творчості, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу, досвіду спілкування засобами музики зі студентами й учасниками виховного процесу в школі, клубі, студії, гуртку. Поняття «Музична діяльність» органічно пов'язане з поняттям «виконавська діяльність», тобто – уміння виконувати музичний твір.

Розкрито органічний зв'язок музично-просвітницької діяльності з позанавчальним виховним процесом, який дозволяє студентів планувати свою життєдіяльність і творчий розвиток в умовах «вільного часу», широкого формату різних видів діяльності і різних соціально-виховних структур (творчі школи, факультативи, лекторії, клуби, творчі групи тощо).

Встановлено, що організація музично-просвітницької діяльності і формування самореалізації у процесі позанавчальної виховної роботи будуть більш ефективними при здійсненні практичних дій студентів у різних формах соціально й особистісно-орієнтованого плану, які розглядаються нами як соціально-виховні умови.

3. Розкрито наукові підходи і позиції та обґрунтовано *сутність і структуру самореалізації студента*, яку ми розуміємо як прагнення особистості реалізувати себе, як самовдосконалення духу і тіла, як мету духу, як призначення себе до «чогось», як «становлення» самим себе, як самоактуалізацію особистості; а також як «повну реалізацію істинних можливостей» (за К.Хорні). Самореалізація проявляється у різних *формах*: соціально-ціннісній, соціально-корисній, соціально-прийнятній та асоціальної чи антисоціальної.

З метою обґрунтування процесу самореалізації в структурі музично-просвітницької діяльності визначено *особистісний, діяльнісний і соціальний підходи*, які відображають єдність особистісного і соціального у виховному процесі.

4. Враховуючи необхідність оцінки музично-просвітницької діяльності (її методів, форм і методик) як педагогічного чинника впливу на формування самореалізації студентів вищого навчального закладу, було обґрунтовано зміст критеріїв та їх показників при формуванні самореалізації: *інформаційно-орієнтаційний* (знання про суть самореалізації особистості; самопізнання цілей, форм і методів самореалізації в процесі музично-просвітницької діяльності, знання про музично-просвітницьку діяльність, міру впливу музично-просвітницької діяльності студентів на їх самореалізацію); *мотиваційно-ціннісний критерій* (стійкість позитивного ставлення до самореалізації у структурі музично-просвітницької діяльності, прояв особистісних і соціальних потреб у самореалізації; установка на самореалізацію шляхом включення в музично-просвітницьку діяльність); *операційно-практичний* (володіння змістом музично-практичної діяльності як засобом самореалізації; володіння умінням змістовно наповнювати музично-практичну діяльність, спрямовану на самореалізацію особистості; доносити власну думку про музичне мистецтво, інтерпритувати твори мистецтва; спілкуватися з

різними слухачами й учасниками позанавчальної роботи); *рефлексивно-оцінювальний* (творча активність і винахідливість при самореалізації; почуття відповідальності за виконання музично-просвітницької діяльності і за власний розвиток, прояв самостійності і впевненості в досягненні цілей; самопізнання й оцінка особистісних якостей у процесі позанавчальної виховної роботи).

Визначені критерії і показники дозволили виявити рівні самореалізації студентів в умовах музично-просвітницької діяльності – *високий, середній, низький*.

Високий рівень характеризує студентів, які володіють знаннями про зміст і особливості музично-просвітницької діяльності, які сприяють самореалізації особистості; можуть вмотивувати інтерес і потреби у самореалізації і мають чітку установку на позанавчальну діяльність з різними групами учасників; проявляють творчу активність і винахідливість у музично-просвітницькій діяльності та самостійність і впевненість у досягненні цілей; володіють основними операційними складовими та вміннями здійснювати змістове наповнення музично-просвітницької діяльності; прояв самопізнання і самооцінки власної діяльності.

Середній рівень охоплює студентів, котрі усвідомлюють роль музично-просвітницької діяльності як можливої умови успішної самореалізації особистості; проявляють особистісний мотив самореалізації хоча не завжди яскраво виражений; вміють проектувати позанавчальну діяльність, але недостатньо ініціативні у виборі видів і форм діяльності; уміють переконувати слухачів, якщо мають власну думку.

Низький рівень охоплює студентів, які слабо або зовсім не володіють знаннями про зміст і особливості музично-просвітницької діяльності та її вплив на самореалізацію особистості; вони неспроможні вмотивувати суть самореалізації, неохоче добирають змістове наповнення для самореалізації та здійснюють самоаналіз і самооцінку власної діяльності.

Виявлено, що до високого рівня самореалізації на констатувальному етапі до кожного із критеріїв із 246 осіб можна віднести незначну кількість студентів: за першим критерієм - 12,95%, за другим - 3,51%, за третім 18,13% і за четвертим критерієм - 12,44%.

5. Розроблено структурно-функціональну модель музично-просвітницької діяльності, що впливає на рівні самореалізації студентів, яка є своєрідним алгоритмом логіки дослідження і його змістового наповнення. В ній зафіксовано мету (реалізувати педагогічні умови позанавчальної діяльності задля самореалізації студентів), окреслено функції (само організаційна, інформаційна, художньо-творча, соціально-педагогічна, профілактично-корекційна, організаційно-управлінська), педагогічні умови, форми і методи, розкрито підходи (особистісний, соціальний, діяльнісний) до музично-просвітницької діяльності як умови формування самореалізації.

Визначено необхідність музично-просвітницької діяльності (її методів, форм і методик) як педагогічного чинника впливу на рівні самореалізації студентів – майбутніх учителів музики. Обґрунтовано зміст критеріїв та показників самореалізації студентів: інформаційно-орієнтаційний, мотиваційно-ціннісний, операційно-практичний критерій, рефлексивно-оцінювальний. На їх основі представлено змістову характеристику та виявлено рівні самореалізації студентів в умовах музично-просвітницької діяльності – високий, середній, низький. На констатувальному етапі дослідження встановлено, що до високого рівня самореалізації в умовах музично-просвітницької діяльності віднесено незначну кількість студентів: за першим критерієм – 12,95% (5 осіб), за другим – 3,51% (4 особи), за третім – 18,13% (25 осіб) і за четвертим критерієм – 12,44% (17 осіб).

6. **Доведено**, що результативність самореалізації студентів залежить від забезпечення на практиці чотирьох педагогічних умов музично-просвітницької діяльності: 1) формування знань і умінь музично-просвітницької діяльності, необхідних для самореалізації; 2) формування

мотиваційно-ціннісної установки на самореалізацію у просвітницькій діяльності; 3) оволодіння функціями самореалізації; 4) формування позитивного ставлення студентів до музично-просвітницької діяльності та прояв ініціативності, самостійності, відповідальності і самоконтролю.

Перша педагогічна умова – формування знань і умінь музично-просвітницької діяльності, необхідних для самореалізації – потребує розширення світогляду та музичної ерудиції майбутнього спеціаліста, розвитку професійного мислення і творчого підходу до вирішення творчих завдань, формуванню навичок самостійної роботи.

Другою педагогічною умовою ми визначили «формування мотиваційно-ціннісної установки на самореалізацію у просвітницькій діяльності». Вона акцентує увагу на соціальній установці (соціальна пореба, соціальний успіх), на цінностях, пов'язаних із реалізацією «самості» (цілеспрямована на самовдосконаленість, самовираження, самоактуалізацію, самореалізацію).

Третя педагогічна умова – володіння механізмами самореалізації – відображає соціальний аспект потреб соціуму. Дозволяє уточнити і розширити суть і роль можливих педагогічних механізмів (засобів, прийомів, методів), які відіграють помітну роль у розвитку певних якостей особистості, котре прагне самореалізуватись.

Четверта педагогічна умова – необхідність формування позитивного ставлення студентів до музично-просвітницької діяльності та прояв ініціативності, самостійності, відповідальності і самоконтролю – сприяє розвитку рефлексивно-оцінювального критерію, який вміщує в основному особистісні якості. Дана умова сприяє усвідомленню себе в конкретних діях, засвоєнню способів організації власної дії, уявленню й оцінці власного «Я» в музично-просвітницькій діяльності. Саме в оцінці власного ставлення до музично-просвітницької діяльності та в самореалізації проявляється рефлексія як механізм самооцінки, самокорекції, яка організовує

самоусвідомлення студентом своїх творчих якостей: самостійності, відповідальності, оцінки соціально-виховної дії.

7. Експериментально перевірено та виявлено найбільш дієві форми і методи реалізації педагогічних умов успішної музично-просвітницької діяльності. Щодо першої педагогічної умови, то це була участь студентів у факультативі «Я і музика», вивчення спецкурсу «Позаурочна музично-просвітницька діяльність учителя музики загальноосвітньої школи». Друга педагогічна умова сприяла включенню студентів у творчі групи («Любителі оперного мистецтва», «Народники»), у клубну діяльність («Трубадури», «Лірики»), у соціально-спрямовану програму «Дію і творю для інших». Третя педагогічна умова дозволила включити учасників експерименту у позанавчальну виховну роботу із студентами різних курсів: бесіда «Культура «своя» і «чужа» (2 курс), дискусія «Наші плани – наші дії» (3 курс), творча зустріч «Музика в душі у тебе» (4 курс); а також конкурс-вечір української музики «Зірковий ринг» тощо. Четверта педагогічна умова спонукала студентів до таких видів діяльності, у процесі яких вони здійснювали аналіз програм, виконували роль учителя у дитячій аудиторії, брали участь з дітьми у фестивалі, у соціальному проекті «Вітер з України», в організації Школи знавців музики тощо.

Доведено, що апробовані і впроваджені різні педагогічні чинники, форми і методи формування самореалізації студентів сприяли підвищенню рівнів самореалізації студентів експериментальної групи. Так, за узагальненими результатами, отриманими після формувального експерименту, засвідчено помітну динаміку зростання показників рівнів самореалізації за всіма критеріями в ЕГ. Виявлено, що в ЕГ кількість респондентів з високим рівнем самореалізації зросла з 12,95% (18 осіб) до 51,79% (72 особи). У свою чергу, низький рівень в ЕГ зменшився від 55,4% (77 осіб) до 20,16% (28 осіб). Зміни відбулися і на середньому рівні самореалізації: в ЕГ результати зменшились на 3,45% від 31,65% (44 особи) і

становлять 28,07% (39 осіб).

8. Результати формувального експерименту дозволили підтвердити ефективність запропонованого алгоритму позанавчальної музично-просвітницької діяльності, спрямованої на самореалізацію студентів. На основі результатів педагогічного експерименту розроблено низку програм, творчих завдань і тренінгів для роботи зі студентами – майбутніми вчителями музики як у вищій школі, та і в інших соціально-виховних інституціях. Отримані дані засвідчують результативність запропонованих педагогічних умов щодо підвищення рівня самореалізації в умовах музично-просвітницької діяльності.

Однак отримані висновки не вичерпують багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. *Перспективними напрямками дослідження* можуть стати: удосконалення методів виховної роботи, спрямованих на самореалізації та самовиховання у процесі музично-просвітницької діяльності студентів; вивчення та розробка надійного інструментарію діагностики і методичного забезпечення процесу музично-просвітницької діяльності; розробка механізму взаємодії закладів вищої освіти з іншими організаціями, установами, освітніми закладами у процесі музично-просвітницької діяльності у позанавчальний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. Москва: Наука, 1980. 336 с.
2. Актуальные проблемы психолого-педагогического обеспечения процесса самореализации учащихся в образовательных учреждениях российской провинции / Под ред. Н. Г. Крыловой. Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2002. 64 с.
3. Анцыферова Л. Развитие личности и проблемы геронтологии. URL: https://bookz.ru/authors/ludmila-anciferova/razvitie_664/1-razvitie_664.html. (дата звернення 20.02.2018).
4. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания в школе : учебн. пособие для студ. пед. ин-тов. Москва : Просвещение, 1983. 222 с.
5. Аронов В. А. Творчество в контексте социализации личности. *Вестник МГУКИ*. 2004. №4. С. 54-62.
6. Аронова Е. Ю. Ценностно-смысловой аспект самореализации учащихся средствами музыкального искусства : дисс. ... канд. пед. наук. Краснодар, 2000. 242 с.
7. Арчажникова Л. Г., Рапацкая Л. А. Развитие теории высшего муз.-пед. образования. *Сов. педагогика* . 1985. №5. С. 65-70.
8. Арюткин В. Б. Формирование способности к самоорганизации, самоуправлению и саморегуляции у будущего музыканта-педагога : дисс. ... канд. пед. наук. Казань, 1998. 264 с.
9. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. Изд. 2-е. Москва : Музыка, 1973. 142 с.
10. Аушева И. У. Формирование просветительской направленности учебного процесса в фортепианном классе музыкально-педагогического факультета : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва 1990. 16 с.

11. Базаева Ф. У. Дидактические условия самореализации будущего учителя в процессе его подготовки в вузе : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Волгоград, 2004. 24 с.
12. Бакшеева Э. П. Педагогическая поддержка самоактуализации студентов в педвузе. дисс. ... канд. пед. наук. Сургут, 2002. 224 с.
13. Баранова Е. В. К вопросу о самореализации личности. *Личность и общество*. Москва, 1990. С. 39-47.
14. Барановська І. Г. Методичні засади художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики : дис... канд. пед. наук. Вінниця, 2007. 241 с.
15. Баренбойм Л.А. За полвека: Очерки, статьи, материалы. Л.: Сов. композ., 1989. 365с.
16. Баришева О. І. Самовизначення та самореалізація як мотив участі старшокласників у гуртковій роботі : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2001. 20 с.
17. Батыршина Г. И. Педагогические условия творческой самореализации будущего учителя музыки : дис. ... канд. пед. наук. Казань, 2003. 145 с.
18. Беспалько В.П. Слагаемые педагогические технологии. М.:Педагогика, 1989.192 с.
19. Бережная М. С. Творческая самореализация студентов вузов в художественно-творческой деятельности. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/tvorcheskaya-samorealizatsiya-studentov-vuzov-v-hudozhestvenno-tvorcheskoj-deyatelnosti> (дата звернення 20.02.2018).
20. Бех І. Самореалізація особистості як визначальний чинник її життєдіяльності. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7947/1/10.pdf>. (дата звернення 20.02.2018).
21. Блощинский А. И. Организационно-педагогические условия личностной самореализации студентов средней профессиональной школы : автореф. ... канд. пед. наук. Казань, 2002. 22 с.

22. Боброва Э. В. Педагогическое сопровождение самореализации студента вуза в музыкально-исполнительской деятельности : дис. ... кандидата педагогических наук. Кострома, 2006. 238 с.
23. Божович Л. И. Проблемы формирования личности. Москва: Международная педагогическая академия, 1995. 183 с.
24. Болдырев Н. И. Основы подготовки студентов педагогического вуза к воспитательной работе. *Подготовка студентов к воспитательной работе*. Минск, 1999. С. 5-23.
25. Бордюк О. М. Методичні засади застосування інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій підготовці вчителя мистецьких дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2013. 20 с.
26. Борисова А. А. Развитие творческой самореализации студентов в образовательных учреждениях культуры и искусств : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2007. 26 с.
27. Борисова Н. В. Педагогические условия развития функции самореализации личности старшеклассников в учебно-деловой игре : дис. ... канд. пед. наук. Волгоград, 2001. 187 с.
28. Борытко Н. М. Пространство воспитания: образ бытия : монография / Науч. ред. Н. К. Сергеев. Волгоград : Перемена, 2000. 225 с.
29. Борытко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности : монография. Волгоград, 2001. 181 с.
30. Булатова Л. О. Проблема творчої самореалізації особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва. URL: C:\Yoga%20900\Downloads\pednauk_2015_9_21.pdf. (дата звернення 20.02.2018).
31. Бялик О.В. Вплив комунікативних здібностей майбутнього керівника на характер міжособистісних стосунків у колективі. URL: <http://studcon.org/vplyv-komunikatyvnyh-zdibnostey-maybutnogo->

- kerivnyka-na-harakter-mizhosobystisnyh-stosunkiv-u. (дата звернення 20.02.2018).
32. Ватковська М. Г. Самореалізація особистості в освітньому просторі : автореф. дис. ... канд. філос. наук. Одеса, 2010. 20 с.
 33. Вахромов Е. Е. Понятия «самоактуализация» и «самореализация» в психологии. *Потенциал личности : комплексный подход* / Отв. ред. Е .А. Уваров. Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002. С. 129-133.
 34. Вахтеров В. П. Внешкольное образование народа. Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1896. 380 с.
 35. Вербець В. В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді : дис... д-ра пед. наук. Рівне, 2005. 495 с.
 36. Выготский Л.С. Психология искусства /Общ. ред. и коммент. В.В.Иванова; Вступ.ст. А.Н.Леонтьева. – М.: Искусство, 1965. – 379с.
 37. Винтин И. А. Организация воспитательной работы в вузе во внеучебное время // Педагогика. 2004. №9. С. 58-64.
 38. Витаньи И. Общество, культура, социология [Текст] / И. Витаньи. М.: «Прогресс», 1984. 288 с.
 39. Волженцева І. В. Оптимізація психічних станів студентів у навчальній діяльності засобами музичного впливу : автореф. дис... канд. психол. наук. Київ, 2006. 20 с.
 40. Ворович Р. В. Творческая самореализация студенческой молодежи в процессе социальной адаптации : дисс. ... канд. пед. наук. Москва, 2002. 28 с.
 41. Воротников В. Л. Информационно-просветительская деятельность центров досуга в профилактике асоциальных явлений в молодежной среде : дис. ... канд. пед. наук. Тамбов, 2012. 209 с.

42. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В. В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
43. Гадалова І. М. Музика та співи : методика викладання : навчальний посібник. Ч.1. Київ, 1996. 237 с.
44. Газман О. С. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века. *Классный руководитель*, 2000. №3. С. 6-33.
45. Гандзілевська Г. Б. Психологічна самореалізація молодшого школяра засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
46. Гатанов Ю. Б. Развитие личности, способной к творческой самореализации. *Психологическая наука и образование*. 1998. № 1. С. 93-102.
47. Генварева Ю. А. Самореализация подростка в системе взаимодействия школы и семьи. *Вестник Томского государственного университета*. 2009. № 323. С. 312-315.
48. Гершунский Б. С. Концепция самореализации личности в системе обоснования ценностей и целей образования. *Педагогика*. 2003. №10. С. 3-7.
49. Глебова С. Л. Музыкальное просвещение подростков в Музыкальном обществе : дис. ... канд. пед наук. Тамбов, 2002. 181 с.
50. Гостева Д. Р. Свободная музыкально-исполнительская практика как специфическая форма учебной работы на музыкальных факультетах педвузов : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Москва, 2001. 19 с.
51. Гречаник Н. І. Методична підготовка студентів педагогічних університетів до творчої самореалізації в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2012. 20 с.
52. Гречаник Н. І. Методична підготовка студентів педагогічних університетів до творчої самореалізації в процесі вивчення

- диригентсько-хорових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2012. 20 с.
53. Гришко Ю. А. Формування цінності самореалізації майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Запоріжжя, 2009. 20 с.
54. Гупаловська В.А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки : дис... канд. психол. наук; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Л., 2005. 264 с.
55. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Москва : ТЕРРА, 1995. Т. 2. 1995. 784 с.
56. Дедюхина О. В. Творческая самореализация музыканта-педагога в процессе профессиональной адаптации : дис. ... канд. пед. наук. Нижний Новгород, 2005. 177 с.
57. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХ століття»). URL: http://www.uazakon.com/documents/date_5x/pg_irwjos/index.htm. (дата звернення 20.02.2018).
58. Дзвінка Р. І. Естетичне виховання студентів педвузу засобами українського музичного фольклору : дис. ... канд. пед. наук. Бердянськ, 1995. 182 с.
59. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. Москва, 1956. 374 с.
60. Дитина і світ музики. Програма і методичні рекомендації / Упор. С. І. Науменко ; МОН України ; Інститут системних досліджень. Київ, 1993. 94 с.
61. Дмитренко С. М. Громадсько-просвітницька діяльність української інтелігенції в Лівобережній Україні другої половини ХІХ століття : дис... канд. пед. наук. Вінниця, 2000. 200 с.

62. Долгая Н. В. Виховання духовності страшокласників засобами молодіжної музичної субкультури : автореф. дис... канд. пед. наук. Херсон, 2006. 20 с.
63. Дряпіка В. І. Соціально-педагогічні основи формування орієнтацій студентської молоді на цінності музичної культури : дис. ... док. пед. наук. Київ, 1997. 399 с.
64. Ду Лян. Самореалізація особистості студента у процесі позанавчальної музично-просвітницької діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка* : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова. 2017. Вип. 23. С. 25-30.
65. Ду Лян, Карпенко О. Г. Музично-просвітницька діяльність як складова самореалізації особистості = Musically-elucidative activity as a part of self-realization of the personality / Karpenko O.G, Du Liang. *Intellectual Archive*. 2016. Volume 5. No. 3 (May-June). Toronto : Shiny Word Corp., Canada. P. 103–94.
66. Ду Лян, Карпенко О. Г. Деякі аспекти музично-просвітницької діяльності із студентами в умовах вищого навчального закладу = Some aspects of musically-elucidative activity with students in the conditions of higher educational establishment / O.G.Karpenko, Du Ljan. *Economics, management, law : realities and perspectives* : Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. Les Editions L'Originale, Paris, France, 2017. P. 448-451.
67. Ду Лян. Самореалізація особистості студента в умовах музично-просвітницької діяльності : методичні рекомендації для організаторів соціально-виховної роботи з дітьми та молоддю / За заг. ред. О. Карпенко. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 87 с.
68. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психология высшей школы : пособие для вузов. Минск : БГУ, 1981. 338 с.

69. Дюков М. Л. Технологии социально-культурной деятельности как фактор развития творческих способностей участников самодеятельного театрального коллектива : дис. ... канд. пед. наук. Тамбов, 2009. 239 с.
70. Евсеева Т. И. Вопросы просветительства в вузовском музыкально-педагогическом образовании. Москва, 1993. 12 с.
71. Емельянец С. Л. Исследования самореализации как актуальной проблемы в системе наук о человеке. Понятие самореализации в педагогической науке. *Педагогика на рубеже веков* : сборник научных трудов. Санкт-Петербург, 1999. С. 154-166.
72. Ерошенков И. Н. Музыкально-просветительская деятельность учреждений культуры : лекция. Москва : МГУК, 1988. 39 с.
73. Жданова Т. Игровой метод в развитии музыкально-просветительских интересов младших школьников. *Музыкальное воспитание в школе* : сборник статей / Сост. О. Апраксина. Москва : Музыка, 1978. Вып. 13. 104 с.
74. Жигінас Т. В. Методичні засади підготовки майбутніх учителів музики до концертно-освітньої діяльності серед дітей та юнацтва : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2007. 220 с.
75. Жукова О. А. Соціалізація особистості в системі просвітницько-педагогічної діяльності Х. Д. Алчевської : дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2001. 205 с.
76. Жураковская В. М. Технологии самореализации личности учащегося. *Мир науки, культуры, образования*. 2009. № 1 (13). С. 226-231.
77. Завалко К. В. Формування готовності майбутнього вчителя музики до інноваційної діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2013. 39 с.
78. Зайцева А. В. Педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх учителів музики у процесі виконавської діяльності : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2007. 281 с.

79. Закон України «Про освіту» від 5.09.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення 20.02.2018).
80. Закон України «Про вищу освіту» від 1.07.2014 р. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/65715.html>. (дата звернення 20.02.2018).
81. Закон України «Про культуру» від 24.10.2016 р. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult_old/uk/publish/article/136808. (дата звернення 20.02.2018).
82. Засуха Ю. И. Педагогические основы непрерывного музыкального просвещения масс средствами культурно-просветительной работы : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Ленинград, 1986. 16 с.
83. Ісаєвич Я. Д. Братська і українська музична культура XVI – XVIII ст. *Українське музикознавство*. Київ : Муз.Україна, 1971. Вип. 6. С. 48-57.
84. Кабалевский Д.Б. Как рассказывать детям о музыке. М.: Просвещение, 1989. 191с.
85. Кабалевский Д. Б. Сила искусства. Москва : Молодая гвардия. 1984. 142 с.
86. Калашникова Н. Ю. Актуализация воспитательного потенциала образовательной среды вуза. *Вестник Бурятского университета*. Серия 8. Улан-удэ, 2006. Вып. 3. С. 52-61.
87. Калініченко А. І. Педагогічні умови організації самовиховання студентської молоді: дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2001. 180 с.
88. Каньоса Н. Г. Мотиви навчально-професійної самореалізації студентів вищих педагогічних навчальних закладів : монографія / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г. [вид.], 2013. 190 с.
89. Каньоса Н. Г. Мотиви учбово-професійної самореалізації студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011. 20 с.

90. Каньоса Н. Г. Мотиви навчально-професійної самореалізації студентів вищих педагогічних навчальних закладів / М-во освіти та науки, молоді і спорту України ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г. [вид.], 2013. 190 с.
91. Капська А. Й. Основні закономірності художньо-естетичного виховання учнівської молоді. *Нові технології виховання* : збірник наукових статей / Відп. ред. С. В. Кириленко. Київ : ІСДО. 1995. С. 96-104.
92. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навчальний посібник / ред. Н. А. Симоненко. Київ : Вища школа, 1997. 304 с.
93. Карпова І. Г. Соціально-педагогічні умови розвитку творчої обдарованості студентської молоді у позанавчальній діяльності вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2010. 20 с.
94. Карпова І. Г. Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості у музичній культурі Чернігівщини в Х-другій половині XVIII століття. *Topical issues of education: Collective monograph*. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. P.199-221.
95. Квитков М. Г. Педагогические условия самореализации молодежи в общественных организациях : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Омск, 2000. 19 с.
96. Кобозева И. С., Жданов И. В., Егорова С. В., Белкина М. А. Организационно-методические основы музыкально-просветительской деятельности учителя (с содержанием национально-регионального критеріа) : учебное пособие / Мордов. гос. пед. ин-т. Саранск, 2004. 116 с.
97. Ковальова А. В. Педагогічні умови самореалізації старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2005. 20 с.

98. Коган Л.Н. Теория культуры : Учеб. пособие / Л. Н. Коган. — Екатеринбург : УрГУ, 1993. — 160 с.
99. Кожевнікова Л.В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів і музики до музично-просвітницької діяльності: дис... канд. пед. наук. Київський національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 2003. – 194 с.
100. Кон И. С. В поисках себя: личность и ее самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.
101. Концепція національного виховання студентської молоді від 25.06.2009. URL: <https://studfiles.net/preview/5319065/>. (дата звернення 20.02.2018).
102. Коробко В. Н. Воспитание художественного вкуса будущего учителя (на материале муз. искусства) : дисс. ... канд. пед. наук. Київ, 1989. 184 с.
103. Коростылева Л. А. Проблема самореализации личности в системе наук о человеке. *Психологические проблемы самореализации личности*. Санкт-Петербург, 1997. 240 с.
104. Коростылева Л. Л. Психология самореализации личности: основы сферы жизнедеятельности : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Санкт-Петербург, 2001. 39 с.
105. Костюк Г. С. Сприймання музики і художня культура слухача. Київ : Наукова думка, 1965. 117 с.
106. Краснощок І. П. Особистісна самореалізація майбутнього вчителя в навчально-виховному середовищі педагогічного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2003. 20 с.
107. Крюкова В. В. Музыкальная педагогика. Ростов н/Дону : Феникс, 2002. 288 с.

108. Кудинов С. И. Самореализация как системное психологическое образование. URL: www.relga.ru/EnvironAV'ebObjects/tgu-www.woa/ (дата звернення 20.02.2018).
109. Кузнецова О. Мотиваційне спрямування підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до продуктивної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Kuznetsova.pdf>. (дата звернення 20.02.2018).
110. Кузнецов А.Н. Социокультурная саморелизация будущих рководителей коллективов народной художественной культуры в вузе: дисс. ... канд. пед. наук. Челябинск, 2010. 199 с.
111. Лебедик І. В. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до професійної самореалізації у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... канд. пед. наук. Кіровоград, 2007. 220 с.
112. Леонтьев Д. А. Развитие идеи самоактуализации в работах А. Маслоу. *Вопросы психологии*. 1987. №3. С. 150-158.
113. Леонтьев Д. А. Самореализация и сущностные силы человека. *Психология с человеческим лицом*. Москва, 1997. С. 156-176.
114. Лісниченко А. П. Підготовка майбутнього вчителя до творчої самореалізації в професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2011. 20 с.
115. Лисенко Ю. О. Соціально-педагогічні чинники впливу сучасної естрадної музики на молодіжну субкультуру : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2011. 20 с.
116. Личность: внутренний мир и самореализация. Идеи, концепции, взгляды / Сост. Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. Санкт-Петербург : Тускарора, 1996. 174 с.

117. Ліхицька Л. М. Формування готовності майбутнього вчителя музики до мистецької інноваційної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2011. 20 с.
118. Лосєва Н. М. Самореалізація викладача: теоретичний аспект / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2004. 387 с. (Освітні обрії).
119. Лучанінова О. Організація процесу виховання сучасного студента ВТНЗ. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2538>. (дата звернення 20.02.2018).
120. Лысенко В. Г. Формирование музыкально-просветительских умений учителей начальных классов : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Москва, 1989. 16 с.
121. Макаренко А. С. Мета виховання Вибрані педагогічні твори : в 7-ми т. Київ : Рад. школа, 1954. Т.4. С. 209-230.
122. Маринець Н. В. Організаційно-педагогічні умови активізації процесу самовиховання студентів гуманітарних факультетів університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Херсон, 2005. 21 с.
123. Маринець Н. В. Життєвий потенціал особистості: формування та реалізація у трансформаційному суспільстві : дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2010. 172 с.
124. Маслова Т. Ф. Условия профессиональной самореализации учителей : дис. ... канд. пед. наук. Ставрополь, 1996. 175 с.
125. Маслоу А. Самоактуализация. *Психология личности* : тексты. Москва, 1982. 110 с.
126. Масол Л. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій. *Мистецтво та освіта*. Київ : Вид-во «Пед. думка», 2001. №1. С. 2-5.
127. Мельник О. П. Формування досвіду музично-просвітницької діяльності майбутнього вчителя музики в процесі фортепіанної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2012. 20 с.

128. Милицина О.В. Формирование готовности студентов педвуза к музыкально-просветительской деятельности в условиях дополнительного образования : дисс. ... канд. пед. Саранск, 2008. 152 с.
129. Митус И. В. Психолого-педагогические основы подготовки будущего учителя к музыкальному просветительству : дис. ... канд. пед. наук. Майкоп, 2004. 188 с.
130. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект) / Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка. 2. вид., доп. і перероб. Суми : СДПУ, 2007. 356 с.
131. Михайлов Н. Н. О потребности личности в самореализации. *Философские науки*. 1982. №4. С. 24-32.
132. Михейченкова Е. Н. Формирование готовности студентов педколледжа к музыкально-лекторской деятельности: дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2002. 174 с.
133. Міщенко Н. І. Студентська субкультура як фактор професійної соціалізації майбутніх соціальних педагогів: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2011. 20 с.
134. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ : Знання, 1989. 48 с. (Сер.7. «Педагогічна», №9).
135. Морозова М.А. Формирование готовности студентов к самореализации в образовательном процессе вуза: дисс. ...канд. пед. наук. Ульяновск, 2009. 214 с.
136. Мудрик А. В. Социализация человека : учебное пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. 050711 (031300) Социальная педагогика. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Академия, 2006. 304 с.
137. Музична інтерпретація : завдання комплексного підсумкового контролю : метод. рек. для студ. напряму 0202 «Мистецтво» спец.

- 7.020207 «Музична педагогіка і виховання» (денна форма навчання)
/ укл.: А. Г. Єфіменко ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки.
Інститут мистецтв. Кафедра музично-теоретичних дисциплін. Луцьк
: РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Л. Українки, 2006. 35 с.
138. Муляр В. И. Самореализация личности как социальный процесс
(методолого-социологический аспект) : дис. канд. филос. наук.
Киев, 1990. 170 с.
139. Мясенко В. В. Психологія професійної самореалізації молоді
/ НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ : Міленіум,
2016. 102 с.
140. Недашковская М. А. Самореализация личности как феномен
культуры : дис. ... канд. филос. наук. Киев, 1990. 167 с.
141. Никифорова Л. А. Особистість і форми її самореалізації : автореф.
дис. ... канд. філос. наук. Донецьк, 2007. 19 с.
142. Овчаренко Г. Е. Педагогічні умови соціалізації студентів мистецько-
педагогічних спеціальностей у позанавчальній діяльності : дис. ...
канд. пед. наук. Луганськ, 2005. 257 с.
143. Оленич С. Р. Молодь як об'єкт і суб'єкт суспільних відносин в
сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. філософ. наук. Київ, 2009.
20 с.
144. Олійник С. В. Формування музично-творчого потенціалу
майбутнього вчителя початкових класів : дис. ... канд. пед. наук.
Житомир, 2004. 230 с.
145. Основи викладання мистецьких дисциплін : навчальний посібник / за
заг. ред. О. П. Рудницької, Київ, 1988. 182 с.
146. Очерки истории русской культуры II половины XIX века. Москва :
Просвещение, 1976. 430 с.
147. Павлова Е. В. Педагогические условия совершенствования
подготовки будущего учителя музыки к внеурочной музыкально-

- просветительской деятельности : дис. ... канд. пед. наук. Чебоксары, 2003. 212 с.
148. Падалка Г. М. Естетична культура майбутніх вчителів та умови її формування. Вища і середня педагогічна освіта. Київ : Освіта, 1993. 73 с.
149. Палагина Т. А. Профессиональная подготовка учителя музыки к индивидуализированному музыкально-эстетическому воспитанию школьников : дис. ... канд. пед. наук. Москва, 1999. 200 с.
150. Пальцева О. П. Организационно-педагогические условия формирования навыков самоорганизации досуга студенческой молодежи : дис. ... канд. пед. наук. Тамбов, 2006. 219 с.
151. Пасічник Н. Ф. Самореалізація студента як особистості в художньо-творчій діяльності. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104/18580-samorealizaciya-studenta-yak-osobistosti-v-xudozhno-tvorchij-diyalnosti.html>. (дата звернення 20.02.2018).
152. Підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя до музично-самоосвітньої діяльності : методичні рекомендації для викладачів і студ. спец. 6.020200 «Музична педагогіка і виховання» / авт.-уклад. С. А. Барановська ; Кам'янець-Подільський держ. ун-т. - Кам'янець-Подільський : ІВВ Кам'янець-Подільського держ. ун-ту, 2005. 31 с.
153. Плеханова Е. М. Музыкально-просветительская деятельность как важнейшая часть образовательного процесса высшей педагогической школы. *Социализация личности в условиях образовательного процесса* : материалы педагогических чтений г. Лесосибирск, 4-5 мая 2006 г. / Под ред. А. И. Шилова, В. И. Семенова ; Сибирск. федеральный ун-т. Красноярск, 2007. С. 175-178.
154. Подготовка студентов музыкально-педагогического факультета к воспитательной работе в школе во внеурочное время : методические

- рекомендации / Сост. С. С. Горбенко, Г. В. Ковалюк. Киев, КГПИ, 1990. 32 с.
155. Подрезов В. А. Формування духовної культури майбутнього вчителя засобами музичного мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2003. 20 с.
156. Полубоярина І. І. Особливості організації концертно-просвітницької роботи студентів-музикантів. URL: naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/download/721/879 (дата звернення 20.02.2018).
157. Полякова И. А. Повышение эффективности подготовки студентов пед. институтов к музыкально-пропагандистской деятельности : дис. ... канд. пед. наук. Киев, 1991. 305 с.
158. Попова В. И. Внеаудиторная деятельность студентов: теория и социально-педагогическая практика : автореф. дис. ... докт. пед. наук. Оренбург, 2003. 47 с.
159. Проблеми музичної культури : збірник статей. Вип. 2. / Під ред. І. Ф. Ляшенко, О. Г. Костюка, М. М. Гордійчука [та ін.]. Київ, 1989. 175 с.
160. Просецкий П. А. Формирование психологической готовности будущего учителя к проведению воспитательной работы в школе. *Совершенствование подготовки студентов педвузов к воспитательной работе*. Москва, 1980. С. 62-68.
161. Психологія. Підручник для пед. вузів. Ред Г.С. Костюк. К., 1968. 572с.
162. Психологические проблемы самореализации личности. Вып. 4. / Под ред. Е. Ф. Рыбалко, Л. А. Коростылевой. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. 252 с.

163. Психология с человеческим лицом : гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / Под ред. А. В. Леонтьева, Г. Щурковой. Москва : Смысл. 1997. 336 с.
164. Радул В. В., Краснощок І. П., Лебедик І. В. Дослідження особливостей самореалізації особистості. Київ : Імекс-ЛТД, 2009. 350 с.
165. Ражников В. Г. Резервы музыкальной педагогики. Москва, 1980. 96 с.
166. Рапацкая Л. А. Музыкальное образование в педагогическом университете. *Музыкальная деятельность и музыкальная культура* : межвузовский сборник научных трудов. Владимир : ВГПИ, 1990. С. 5-22.
167. Рейзенкинд Т. И. Взаимодействие искусств в подготовке педагогических кадров к художественно-просветительской деятельности : дис. ... докт. пед. наук. Москва, 1998. 539 с.
168. Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) / М-во освіти і науки України, Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. 443 с.
169. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека/ Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1994. - 480 с.
170. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. М.:Педагогіка, 1976. 416с.
171. Руденко Н. В. Самореалізація особистості студентів у позанавчальній виховній роботі вищих технічних навчальних закладів. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/53.pdf.pdf (дата звернення 20.02.2018).
172. Рудницька О. П. Музыка і культура особистості : проблеми сучасної пед. освіти : навчальний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 248 с.

173. Садова М. А. Психологічні складові потенціалу самореалізації особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Луцьк, 2010. 16 с.
174. Садовая В. В. Творческая самореализация учащихся в познавательной деятельности в условиях индивидуализации обучения : дис. ... канд. пед. наук. Казань, 1999. 177 с.
175. Самореалізація пізнавально-творчого і професійного потенціалу особистості в інноваційній освіті / [Бикова М. М. та ін.; за ред. М. О. Лазарєва]. Суми : Цьома С. П., 2016. 296 с.
176. Самохіна Н. М. Професійно-творча самореалізація майбутніх учителів музики в освітньо-виховному середовищі вишу / М-во науки і освіти України, Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». Луганськ : ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2013. 369 с.
177. Сапожнік О. В. Музично-естетичне виховання старшокласників (на матеріалі сучасної популярної естрадної музики) : дис... канд. пед. наук. Київ, 2001. 255 с.
178. Сапрыкин В. П. Просветительская деятельность национально-культурных объединений как средство формирования культуры межнациональных отношений : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Санкт-Петербург, 1992. 18 с.
179. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: *Учеб. пособие*. М., 1998. 256 с.
180. Сергєєва К. М. Методичні засади професійної самореалізації магістрів музично-педагогічної освіти в процесі інструментальної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2012. 20 с.
181. Середюк О. С. Соціальне виховання учнів засобами музики в школах нового типу (на прикладі школи мистецтв) : дис. ... канд. пед. наук. Умань, 2003. 195 с.

182. Серёгин С. В. Психолого-педагогические аспекты подготовки студентов вузов культуры к художественно-просветительской деятельности : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Москва, 1990. 17 с.
183. Серёгин С.В. Психолого-педагогические аспекты подготовки студентов вузов культуры к художественно-просветительской деятельности: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. М., 1990. 17с.
184. Сипченко І. В. Формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1997. 178 с.
185. Скуратова Э. Н. Формирование готовности студентов консерватории к музыкально-пропагандистской деятельности : автореф. дис. ... канд. пед наук. Минск. 1990. 15 с.
186. Словник української мови. Ред. В.О.Винник та інш., Видав. «Наукова думка». Т.8. 1997. 927 с.
187. Слухання музики в загальноосвітній школі : методичні рекомендації для студентів муз.- пед. ф-тів вищих навчальних закладів, учителів музики / Укл. Н. М. Зелінська. Київ, 1996. 72 с.
188. Слюсар В. М. Феномен свободи в культурній самореалізації особистості : дис. ... канд. філос. наук. Житомир, 2007. 196 с.
189. Сохор А. Н. Воспитывающая роль музыки. 2-е изд., доп. Ленинград : Музыка. 64 с.
190. Сохор А. Н. Музыка как вид искусства. 2-е изд., перер. и доп. Москва : Музыка. 1970 с.
191. Соціально-психологічні особливості самореалізації особистості в сучасному суспільстві / за ред. В. Й. Бочелюка ; Клас. приват. ун-т. Запоріжжя : КПУ, 2009. 279 с.
192. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики / За заг. ред. В. Андрущенко. Київ : К.І.С., 2003. 296 с.

193. Строков В. И. Формирование музыкальной культуры молодежи в условиях деятельности концертно-зрелищных учреждений : дис. ... канд. пед. наук. Тамбов, 2006. 191 с.
194. Сухомлинський В. О. Зовнішнє середовище – визначальний фактор духовного життя школярів. *Вибрані твори* : в 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1976. Т.1. С. 233-240.
195. Сучасна вища школа і психолого-педагогічний аспект / За ред. Н. Г. Ничкало. Київ : ВІПОЛ, 1999. 450 с.
196. Творча самореалізація майбутніх фахівців : матеріали регіон. студ. наук.-практ. конф. 3 квіт. 2013 р., м. Брянка / М-во освіти і науки, молоді та спорту України ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка» ; ВП «Брянк. коледж Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка» ; [редкол.: Сапіжак М. С., Пономарьова О. М.]. Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2013. 255 с.
197. Творческая самореализация личности в контексте профессионально-педагогической культуры : материалы Всероссийской научно-практической конференции / Под ред. И. Ф. Исаева, М. И. Ситниковой. Белгород : Изд-во БелГУ, 2001. 444 с.
198. Теплова О. Ю. Формування готовності до творчої самореалізації майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2005. 20 с.
199. Теплова О. Ю. Формування готовності до творчої самореалізації майбутнього вчителя музики : дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2005. 314 с.
200. Тюска В. Б. Творча самореалізація майбутнього педагога в процесі діяльності студентського клубу : дис. ... канд. пед. наук. Рівне, 2006. 259 с.
201. Указ Президента «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року». URL:

- <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. (дата звернення 20.02.2018).
202. Утяганова З. З. Педагогическое проектирование как средство самореализации студента в вузе : дис. ... кан. пед. наук. Оренбург, 2009. 194 с.
203. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник : пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева ; вст. ст. Д. А. Леонтьева. Москва : Прогресс, 1990. 368с. URL: http://imwerden.de/pdf/frankl_chelovekvpoiskakh_smysla_1990.pdf. (дата звернення 20.02.2018).
204. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер ; Москва : Смысл, 2003. 860 с.
205. Хрущ О. В. Музичне виховання в галузі педагогічної освіти : (аналіз вихідних понять). Київ : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. 23 с.
206. Цурикова Л. В. Самореализация студентов в учебно-профессиональной деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Белгород, 2005. 17 с.
207. Чарнолуцкий В. И. Частная инициатива в деле народного образования. Санкт-Петербург. 1910. 216 с.
208. Черкасов В. Музично-просвітницька діяльність Б.Асаф'єва, В.Шацької, Б.Яворського. URL: https://www.cuspu.edu.ua/download/conf2013/section4_6/article_cherkasov.pdf. (дата звернення 20.02.2018).
209. Чернявская Г. К. Самопознание и самореализация личности : методологические проблемы : дис. ... д-ра. фил. наук. Екатеринбург, 1994. 263 с.

210. Чугунова Є. В. Формування готовності майбутнього вчителя музики до організації музично-дозвіллевої діяльності учнівської молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2015. 20 с.
211. Чумак А. Л. Етичні кодекси в контексті соціокультурної динаміки : автореф. дис. ... канд. філософ. наук. Київ, 2008. 16 с.
212. Чхеайло І. І. Самореалізація особи (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук.. Харків, 2000. 20 с.
213. Шацкая В. Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества. Москва : Педагогика, 1975. 200 с.
214. Швирка В. М. Естетичне виховання майбутнього вчителя-філолога засобами мистецтва : дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2003. 276 с.
215. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе : учебно-методическое пособие. Київ : Рад. школа. 1985. 144с.
216. Шевченко И. И. Фольклор в педагогической и музыкально-просветительской деятельности Е. Э.Линевой : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Санкт-Петербург, 1993. 16 с.
217. Шилова М. И. Теория и методика воспитания : традиции и новации : избранные педагогические труды. Красноярск : Универс, 2003. 712 с.
218. Шостром Е. Тест самоактуализации (САТ). URL: <http://psylist.net/praktikum/00116.htm>. (дата звернення 20.02.2018).
219. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю : [монографія] / Ін-т вищ. освіти АПН України. Вінниця : Діло : СПД Данилюк В. Г., 2007. 568 с.
220. Щербань О. К. Формирование культуры личности в процессе музыкально-просветительской деятельности : дис. ... канд. пед. наук. Москва, 1998. 225 с.
221. Щуркова Н. Е. Сущность Нового воспитания / Н. Е. Щуркова // Классный руководитель. - 2015. - № 3. URL:

- <https://mcrkpo.ru/personal-page.html?page=296> (дата звернення 20.02.2018).
222. Яківчук Г. В. Виховання творчої особистості майбутнього вчителя музики в процесі вивчення українського музичного фольклору : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2009. 20 с.
 223. Ярошенко І. В. Музично-просвітницька діяльність А. Кушніренка в контексті розвитку професійно-хорового виконавства на Буковині : дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2005. 196 с.
 224. Burton W. H. *Guidance of Learning Activities*. Ed. 3d. N.Y. : Appleton, Century-Crofts, Inc., 1969.
 225. Dent P. L., Lewis DJ. Relationship between Teaching Effectiveness and Measures of Research Quality. *Educational Research Quarterly*, 1976. Fall. N1.
 226. Doyle K. O. *Student Evaluation of Institution*. Lexington, Mass.: D.C, Heath & Co., 1975.
 227. Langford G. *Teaching as a Profession*. Manchester : Univ. of Manchester Press, 1979.
 228. Maslow A. 1970. *Motivation and personality*. Rev. ed. New York : Harperand Row. 259.
 229. Shertzer B., Stoune S. *C Fundamentals of counseling* (3-rd ed). Boston : Houghton Mifflin, 1980.
 230. 夏征农 大辞海：中国文学卷 Ся Чжэннун. Энциклопедия китайской культуры. 上海: 上海辞书出版社, 2005. 788页
Шанхай: Шанхайское лексикографическое изд-во, 2005. 788 с.
 231. 佛教道教传播与中国文化 [Text] / 刘晓英 编著. - [北京] : 学苑出版社, [2012]. - 249 页. - Библиогр. в конце глав. - Пер. изд. : Поширення буддизму і даосизму та китайська культура / уклад. Лю Сяо'ін. Пекін, 2012. ISBN 978-7-5077-3995-4

232. 中国文化研究30年 [Text] / 邵汉明 主编 ; 副主编 陈一虹 [et al.]. - [北京] : 人民出版社, [2009].
233. 中卷 : 中国文化专题研究. - [2009]. - 506 页. - Пер. изд. : Тридцять років досліджень китайської культури. Том 2: дослідження специфічних питань китайської культури / голов. ред. Шао Ханьмін ; ред.: Чень Іхун, Сун Лімін, Лю Хуей, Ван Юнпін. Пекін, 2009.
234. 褐色 文化 姜師囀 /施瓦德, 胡徵蓬. -昆明: 雲南出版社, 2008. - 266頁. (Теория построения гармоничной культуры) / под ред. Ши Вэйда, Ху Чжэнпэн. Куньмин : Юньнань Народно-Издательский дом, 2008.
235. 殷海光. 中国文化的展望 [Text] / 殷海光. - 北京 : 商务印书馆, 2011. - X、719 页 : 图. - (中华现代学术名著丛书). Пер. изд. : Перспективи китайської культури / Інь Хайгуан. Пекін, 2011.张艳国. 思想文化与近代以来中国社会变迁 [Text] / 张艳国 等著. - [北京] : 中国社会科学出版社, [2010]. - 368 页 : 表. - (江西师范大学史学文丛). - Пер. изд. : Культура мислення і зміни у китайському суспільстві з початку періоду нової історії / Чжан Яньго та ін. Пекін, 2010.
236. 冯天瑜. 中国文化近代转型管窥 [Text] / 冯天瑜. - 北京 : 商务印书馆, 2010. - 432, [1] 页. - (珞珈史学文库). - 参考文献 : 430-432. - Пер. изд. : Сучасні перетворення китайської культури / Фен Тянь'юй. - Пекін, 2010. - ISBN 978-7-100-06968-7
237. 陈瑛. 中国传统伦理与社会主义先进文化 [Text] / 陈瑛. - [北京] : 中国社会科学出版社, [2012]. - 625 页. - Пер. изд. : Традиційна китайська етика та соціалістична культура розвитку / Чень Ін. Пекін, 2012.

238. 刘立夫. 佛教与中国伦理文化的冲突与融合 [Text] / 刘立夫. - [北京] : 中国社会科学出版社, [2009]. - 2, 243 页 : 图, 表. - Пер. изд. : Конфлікт та переплетіння буддійської культури і китайських законів моральності / Лю Ліфу. Пекін, 2009.
239. 曾红. 儒道佛理想人格的融合——中国文化心理结构 [Text] / 曾红. - [济南] : 山东教育出版社, [2010]. - 6, 5, 267 页 : 图, 表. - (文化·诠释·转换 中国传统心理学思想探新系列). Пер. изд. : Поєднання моральних якостей ідеальної людини у конфуціанстві, даосизмі та буддизмі: психологічна структура китайської культури / Цзен Хун. Цзінань, 2010.
240. 梁国楹. 中国传统文化精要 [Text] / 梁国楹、王守栋. - [北京] : 人民出版社, [2011]. - 3, 334 页 : 图, 表. - 参考文献 : 330-332. - Пер. изд. : Хрестоматія традиційної китайської культури / Лян Го'ін, Ван Шоудун. Пекін, 2011.
241. 中国文化概论 [Text] / 黄高才 主编 ; 刘会芹、张英 副主编. - [北京] : 北京大学出版社, [2011]. - 3, 265, [1] 页 : 图. - 参考文献 : 266. - Пер. изд. : Основи китайської культури / голов. ред. Хуан Гаоцай ; ред.: Лю Хуейцінь, Чжан Ін. Пекін, 2011.
242. 中华民族传统节日文化读本 [Text] / 丁睿 编著. - [北京] : 中国书籍出版社, [2012]. - 2, 3, 3, 266 页 : 图. - Пер. изд. : Традиційні свята китайського народу: підручник-хрестоматія з культури / уклад. Дін Жуй. Пекін, 2012

Опитувальник для педагогів

1. Вкажіть, будь ласка, Ваша музична освіта, стаж музично-педагогічної роботи в цілому і стаж роботи в ДО.
2. Чи вважаєте Ви за необхідне для освітніх установ реалізацію просвітницької функції? Чому?
3. Що треба нині педагогам для успішного здійснення музично-просвітницької діяльності в закладах освіти? Обґрунтуйте відповідь.
4. Як Ви вирішуєте завдання музичної просвіти учнів на заняттях з дисциплін і в позакласній роботі?
5. Які організаційні форми музично-просвітницької діяльності Ви використовуєте у своїй роботі?
6. Чи залучаєте своїх учнів до виступів за виконавцями, доповідачами, помічниками організатора просвітницького заходу?
7. Які професійно важливі знання, уміння і способи діяльності для здійснення музично-просвітницької діяльності Ви вважаєте необхідними?
8. Оцінити свою педагогічну діяльність у сфері музичної просвіти за схемою:
 - виконується без утруднень;
 - виконується з утрудненнями;
 - не виконується;
 - глибоке знання і розуміння музичної літератури, хороше орієнтування в жанрах і стилях;
 - уміння написати сценарій заходу з урахуванням логіки і часу виступу, віку слухачів і учасників;
 - швидке знаходження манери спілкування з окремими школярами і з колективом;
 - доступний, повний виклад матеріалу, який базується на достатньому об'ємі, уміння перетворювати складне в доступне;
 - уміння виконувати музичний твір на хорошому професійному рівні, доносити музичний образ до слухача.

9. Які творчі якості особистості потрібні учителю для ефективного здійснення МПД в умовах позанавчальної роботи?
- 10.Що сприяє розвитку творчих якостей особи учителя-просвітника?
- 11.Чи потрібно соціально готувати студентів до музично-просвітницької діяльності?
- 12.В чому Ви вбачаєте особливості підготовки студентв до здійснення музично-просвітницької діяльнсті?
- 13.Що заважає вдосконаленню процесу підготовки студентів до МПД в умовах вищої школи?
- 14.Чи беруть участь студенти у позанавчальній МПД?

Анкета для викладачів ВУЗу

1. У чому, на Ваш погляд, полягає специфіка музично-просвітницької діяльності (МПД)?
2. Чи необхідно спеціально займатися підготовкою студентів до музично-просвітницької діяльності?
3. В чому можуть проявлятися особливості підготовки студентів до здійснення МПД?
4. Які дисципліни, на Ваш погляд, найбільш сприяють формуванню просвітницької спрямованості процесу підготовки студента на факультеті?
5. Що заважає вдосконаленню процесу підготовки студентів до МПД?
6. Розкрийте зміст професійно-значущих знань, умінь і способів діяльності, якими повинен володіти майбутній учитель для успішної реалізації МПД?
7. Чи беруть участь студенти у позааудиторній роботі з просвітницької тематики?

Питання-інтерв'ю для студентів

1. Як ви уявляєте собі професію педагога-музиканта на сучасному етапі розвитку суспільства?
2. Чи проявляється у вас внутрішнє прагнення бути педагогом-музикантом?
3. Чи є у Вас попередній досвід роботи у просвітницькій діяльності?
4. Що Ви знаєте про музичну просвіту, її форми, методи?
5. Яка, на Ваш погляд, основна мета музично-просвітницької діяльності учителя-музиканта?
6. Чи доводилося Вам бути організатором, слухачем або учасником музично-просвітницьких заходів?
7. Які практичні уміння і навички для здійснення МПД в умовах освітнього простору Ви вважаєте необхідними для учителя?
8. Чи приділяєте Ви увагу музично-просвітницькій роботі під час проходження будь-якого виду педпрактики?

Методика виявлення рівня самооцінки за С. Рудковою

По кожному із суджень тесту на самооцінку потрібно дати відповідь "дуже часто", "часто", "іноді", "рідко" або "ніколи" залежно від того, наскільки є Ваша схильність до тієї чи іншої думки, описаної в тексті.

1. Мені хочеться, щоб мої друзі підбадьорювали мене.
2. Постійно відчуваю свою відповідальність за навчання.
3. Я турбуюся про своє майбутнє.
4. Мене багато хто ненавидить.
5. Я маю меншу ініціативу, ніж інші.
6. Я турбуюся за свій психічний стан.
7. Я боюся виглядати безглуздим.
8. Зовнішній вигляд інших куди краще, ніж мій.
9. Я боюся виступати з промовою перед незнайомими людьми.
10. Я часто припускаюся помилки.
11. Який жаль, що я не умію правильно говорити з людьми.
12. Який жаль, що мені бракує впевненості в собі.
13. Мені б хотілося, щоб мої дії підбадьорювалися іншими частіше.
14. Я занадто скромний.
15. Моє життя даремне.
16. У багатьох неправильна думка про мене.
17. Мені ні з ким поділитися своїми думками.
18. Люди чекають від мене занадто багато чого.
19. Люди не особливо цікавляться моїми досягненнями.
20. Я злегка бентежуся.
21. Я відчуваю, що багато людей не розуміють мене.
22. Я не почуваю себе у безпеці.
23. Я часто хвилююся даремно.
24. Я почуваю себе незручно, коли входжу до кімнати, де вже знаходяться люди.
25. Я почуваю себе скутим.
26. Я відчуваю, що люди говорять про мене за моєю спиною.
27. Я впевнений, що люди майже усі приймають легше, ніж я.
28. Мені здається, що зі мною повинна статися яка-небудь неприємність.
29. Мене хвилює думка про те, як люди відносяться до мене.
30. Який жаль, що я не так товариський.
31. У спорах я висловлююся тільки тоді, коли впевнений у своїй правоті.
32. Я думаю про те, чого чекають від мене оточення.

**Методика виявлення мотивації успіху і уникнення невдач
за А.Реаном**

Методика є тестом-опитування, що містить 20 положень, з якими випробовуваний погоджується або не погоджується. Тест спрямований на виявлення рівня прояву потреби в досягненні успіху у будь-якій діяльності, спрямованої людини на успіх.

Інструкція: Відповідаючи на питання, необхідно вибрати одну із відповідей – «Так або ні». Якщо є труднощі з відповіддю, то згадаєте, що "Та" має на увазі як явне «Так», так і «швидше так, ніж немає». Теж відноситься і до відповіді «Ні».

Тест-опитувальник

1. Включаючись в роботу, нечеюсь на успіх.
2. У діяльності активний.
3. Схильний до прояву ініціативи.
4. При виконанні відповідальних завдань намагаюся по можливості знайти причини відмови від них.
5. Часто вибираю крайнощі: або занижено легкі завдання, або нереальні але важкі.
6. При зустрічі з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. При виконанні досить важких завдань в умовах обмеженого часу результативність моєї діяльності погіршується.
10. Я схильний проявляти наполегливість при досягненні мети

11. Я схильний планувати своє майбутнє на досить віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то з розумом, а не відчайдушно.
13. Я не дуже наполегливий в досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Вважаю за краще ставити перед собою середні або злегка завищені досяжні цілі.
15. У разі невдачі при виконанні завдання його привабливість для мене знижується.
16. При чергуванні успіхів і невдач я більше схильний до переоцінки своїх невдач.
17. Вважаю за краще планувати своє майбутнє лише на найближчий час.
18. При роботі в умовах обмеженого часу результативність діяльності у мене покращується, навіть якщо завдання досить важке.
19. У разі невдачі я, як правило, не відмовляюся від поставленої мети.
20. Якщо я сам вибрав для себе завдання, то у разі невдачі зацікавленість у ньому тільки зростає.

Додаток Є

Методика експрес-діагностики емпатії (І.Юсупов)

Інструкція: прочитайте кожне твердження в завданні, напишіть тільки його номер на листок і оцініть, наскільки це твердження вірне для Вас.

Оцінку проводите за наступною шкалою:

- 0 балів - не знаю.
- 1 бал - ні, ніколи.
- 2 бали - іноді.
- 3 бали - часто.
- 4 бали - майже завжди.
- 5 балів - так, завжди.

1. Мені більше подобаються книги про подорожі, чим книги про знаменитих людей.

2. Мене дратує турбота батьків.

3. Мені подобається роздумувати про причини успіхів і невдач інших людей.

4. Серед усіх музичних передач віддаю перевагу передачам про сучасну музику.

5. Якщо людина захворіла, то усі його капризи треба терпіти.

6. Хворій людині можна допомогти навіть словом.

7. Стороннім не слід втручатися в конфлікт між двома людьми.

8. Старі люди, як правило, образливі без причини.

9. Коли я слухаю сумну історію, на мої очі самі по собі на-ворачуються

сльози.

10. Роздратований стан моїх батьків впливає на мій настрій.

11. Я байдужий до критики в мою адресу.

12. Мені більше подобається розглядати портрети, чим картини з пейзажами.

13. Я завжди прощаю все батькам, навіть якщо вони не праві.

14. Якщо кінь погано тягне, його треба хлистати.

15. Коли я читаю про драматичні події в житті людей, то відчуваю, ніби це відбувається зі мною.

16. Батьки завжди відносяться до своїх дітей справедливо.

17. Бачачи тих, що сваряться, я втручаюся.

18. Я не звертаю уваги на погані настрої моїх батьків.

19. Я довго спостерігаю за поведінкою птахів і тварин, відкладаючи інші справи.

20. Фільми і книги можуть викликати сльози тільки у несерйозних людей.

21. Мені подобається спостерігати за вираженням осіб і поведінкою незнайомих людей.

22. У дитинстві я приводив додому бездомних кішок і собак.

23. Усі люди необгрунтовано озлоблені.

24. Дивлячись на сторонню людину, мені хочеться вгадати, як складе́ця у нього життя.

25. Я люблю возитися з малюками.

26. Побачивши покалічену тварину я стараюся їй чим-небудь допомогти.

27. Людині стане легше, якщо уважно вислухати всі її скарги.

28. Я не люблю дивитися вуличні аварії.

29. Молодшим хлопцям подобається, коли я пропоную їм свою ідею, діло або розвагу.

30.Люди перебільшують здатність тварин відчувати настрій свого хазяїна.

31.Із скрутної, конфліктної ситуації людина повинна виходити самотійно.

32.Якщо дитина плаче, на те є свої причини.

33.Молодь повинна завжди виконувати будь-які прохання і дивацтва людей похилого віку.

34.Мені хотілося розібратися, чому деякі мої однокласники іноді задумливі.

35.Безпритульних домашніх тварин слід знищувати.

36.Якщо мої друзі починають обговорювати зі мною свої особисті проблеми, я намагаюся перекласти розмову на іншу тему.

Обробка результатів

Перш, ніж підраховувати отримані результати, перевірте рівень якості результатів, які Ви отримали. Чи не відповіли Ви "не знаю" на деякі з тверджень під номерами: 3, 9, 11, 13, 28? Чи не відповіли Ви "завжди" на пункти 11, 13, 15, 27? Якщо це так, то Ви не побажали бути відвертими самі з собою. Результатам тестування можна довіряти, якщо по усіх перерахованих ут-вердженням Ви дали не більше трьох нещирих відповідей.

Тепер складіть усі бали, записані до тверджень : 2, 5, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 32. Сума набраних балів буде показником рівня емпатійності.

Аналіз результатів

82-90 балів - дуже високий рівень емпатійності. У Вас хворобливе розвито співпереживання. У спілкуванні Ви, як барометр, тонко реагуєте на настрій співрозмовника, що ще не встиг сказати ні слова. Вам важко через те, що окру-жающие використовують Вас як громовідвід, обрушивши на Вас свій емоцио-нальное стан. Погано відчуваєте себе у присутності "важких" людей. Дорослі і діти охоче довіряють Вам свої таємниці і йдуть за порадою.

Нерідко ис-пытываєте комплекс провини, побоюючись заподіяти людям клопіт; не лише словом, але навіть поглядом боїтеся зачепити їх. Занепокоєння за рідних і близьких не покида-єт Вас. В той же час Ви самі дуже імпульсивні. Ваша вразливість не дає інколи заснути.

63-81 - висока емпатійність. Ви чутливі до потреб і проблем оточення, великодушні, схильні багато що їм прощати. З непідробним інтересом відноситеся до людей. Вам подобається "читати" їх особистість і "заглядати" в їх майбутнє. Ви емоційно чуйні, товариські, швидко встановлюєте контакти і знаходите спільну мову. Мабуть, і діти тягнуться до Вас. Оточення цінує Вас за душевність. Ви намагаєтеся не допускати конфлікти і знаходити ком-промисные рішення. Добре переносите критику у свою адресу. У оцінці подій більше довіряєте своїм почуттям і інтуїції, чим аналітичним виведенням. Пред-почитаєте працювати з людьми, ніж самотійно. Постійно потребуєте соци-альному схвалення своїх дій. При усіх перерахованих якостях Ви не все-гда акуратні в точній і копіткій роботі. Вивести Вас з рівноваги не варто особливої праці.

37-62 бали -средний рівень емпатійності. Властивий тому, що пригнічує більшість людей. Оточення не може назвати Вас "товстошкірим", але в той же час Ви не належите людей особливо чутливих. У міжособистісних стосунках судити про інших більше схильні по вчинках, чим довіряти своїм особистим враженням. Вам не чужі емоційні прояви, але у більшин-стве своєму вони знаходяться під самоконтролем. У спілкуванні уважні, намагаєтеся зрозуміти більше, ніж сказано словами, але при зайвому виявленні почуттів собесед-ніку втрачаєте терпіння. Вважаєте за краще делікатно не висловлювати свою точку зре-ння, не будучи упевненим, що вона будуть прийнята. При читанні художніх творів і перегляді фільмів, частіше стежите за дією, чим за пережива-нием героїв. Утруднюєтеся прогнозувати розвиток стосунків між людьми, тому трапляється, їх вчинки виявляються для Вас несподіваними. У Вас немає розкутості почуттів, і це

заважає Вашому повноцінному сприйняттю людей.

12-36 балів - низький рівень емпатійності. Ви відчуваєте труднощі у встановленні контактів з людьми, відчуваєте себе незатишно в шумній компанії. Емоційні прояви у вчинках оточення часом здаються Вам непонятними і позбавленими сенсу. Віддаєте перевагу відокремленому зайняттю конкретним справою, а не роботі з людьми. Ви - прибічник точних формулювань і раціональних рішень. Ймовірно, у Вас мало друзів, а тих, хто є, цінуєте більше за ділові якості і ясний розум, чим за чуйність і чуйність. Люди платять Вам тим же : трапляються моменти, коли Ви відчуваєте свою відчуженість, оточуючі не занадто балують Вас своєю увагою. Але це поправно, якщо Ви раскриєте свій панцир і станете пильніше вдивлятися в поведінку своїх біляких і приймати їх потреби як свої.

11 і менше - дуже низький рівень. Емпатійні тенденції не розвинені. За-трудняєтесь першим почати розмову, тримаєтесь осібно серед товаришів по службі. Особливо важкі контакти з дітьми і особами, які набагато старше Вас. У міжособистісних стосунках нерідко опиняєтесь в незграбному положенні. Багато в чому не знаходите взаєморозуміння з оточенням. Любите гострі відчуття, спортивні змагання віддаєте перевазі над мистецтвом. У діяльності Ви занадто центровані на собі. Ви можете бути дуже продуктивні в індивідуальній ра-боте, у взаємодії ж з іншими не завжди виглядаєте в кращому світлі. З іронією відноситеся до сентиментальних проявів. Хворобливо переносите критику у свою адресу, хоча можете на неї бурхливо не реагувати.

Додаток Ж

Анкета на виявлення когнітивного критерію

1. У чому, по-вашому, полягає суть музичної просвіти?
2. Які цілі і завдання музичної просвіти?
3. Охарактеризуйте зміст МПД педагога.
4. Чи дозволяє Ваш рівень знань по історії і теорії музики ефективно здійснювати МПД?
5. Перерахуйте основні форми здійснення музичної просвіти.
6. Які методи і засоби можуть використовуватися педагогом для успішній реалізації МПД?
7. Які знання з області психолого-педагогічних наук потрібні для педагога-просвітника? Чому?
8. Чи є присутнім у Вас бажання поповнити бракуючі знання в області музичної просвіти?

Додаток 3

**Емоційно-ціннісне ставлення студентів
до музично-просвітницької діяльності**

1.	Професія вчителя музики подобається мені не тільки через викладацьку діяльність, але і можливістю виконувати позааудиторну музично-просвітницьку діяльність	Так
2.	Вивчаючи музичні твори, я намагаюсь вивчити про них спеціальну літературу	Так
3.	Мені подобається читати книжки про музику	Так
4.	Пічас педагогічної практики у школ мене не особливо цікавить проведення позаначальних заходів	Ні
5.	Для того, щоб сати хорошим музикантом, необов'язково знати культуру минулих століть	Ні
6.	Вдома у мене багато книжок про музику та музикантів	Так
7.	Я ходжу на різні концерти частіше ніж інші	Так
8.	Я вважаю, що вчитель музики не може змінити музичних вподобань сучасної молоді	Ні
9.	Мені подобається бути в центрі уваги колективу	Так
10.	Я сильно переживаю під час публічного виступу, тому виступ забирає у мене багато зусиль	

11.	Я люблю читати пізнавальну літературу	Так
12.	Під час педагогічної практики у школі я переважно представляю музичний твір у записаному вигляді, а не у власному виконанні	Ні
13.	Я купую книги про виконавців та записи їх виступів частіше ніж інші	Так
14.	Мені не подобається проводити позанавчальні заходи під час проходження педагогічної практики	Ні
15.	Звичайно я вивчаю більше музичних творів, ніж ми вивчаємо у класі	Так
16.	Я вважаю, що у позанавчальні заходи потрібно залучати всіх учнів без виключення	Так
17.	Мені важко організувати учнів для загальних заходів	Ні
18.	Мені не подобається самому створювати сценарій якого-небудь заходу, а беру його з літератури	Ні
19.	Я розглядаю свою майбутню професію педагога як можливість залучити дітей до музичної діяльності	Так
20.	Мені дуже подобається процес виконання музичного твору перед аудиторією	Так
21.	Аналіз музичних творів не особливо цікавить мене	Ні
22.	Часто, прослухавши музичний твір, я намагаюсь передати його зміст словами	Так
23.	Мені подобається показувати своїм друзям різні історії про музичну та виконавців. Вони уважно мене слухають	Так
24.	Під час педагогічної практики у школі я часто задумуюсь, що одного музиканта в школі недостатньо для виховання музичної культури у школі	Так
25.	Організуючи позанавчальні заняття, я намагаюсь залучити учнів, їх батьків, педагогів	Так
26.	Я читаю багато літератури з методики музичного виховання	Так
27.	Для того, щоб стати хорошим вчителем музики, необов'язково бути хорошим організатором	Ні
28.	Я беру участь майже у всіх колективних студентських справах на факультеті	Так
29.	Під час педагогічної практики, в дитячому таборі я користуюсь можливістю для організації колективного прослуховування музичних творів	Так
30.	У мене достатньо велика фонотека, яку я постійно поповнюю	Так

Обробка даних:

- 8 балів - низький рівень;
- 9 –16 балів - середній рівень;

- 17 – 23 балів - вище середнього;

- 24 – 30 балів – високий рівень;

Бали нараховуються у випадку співпаданя відповідей із ключем.

Додаток И

Анкета для студентів факультету мистецтв

1. Назвіть відомі Вам види діяльності вчителя музики загальноосвітньої школи. Які з них Ви вважаєте важливими?
2. Яке значення, на Ваш погляд, має позаурочна музично-просвітницька діяльність, яка її мета?
3. Чи існує на Вашому факультеті систематична підготовка студентів до позаурочної музично-просвітницької діяльності в загальноосвітній школі?
4. Які дисципліни дають необхідні знання і практичний матеріал для проведення позаурочної музично-просвітницької діяльності у школі?

5. Яка частина виконуваних Вами творів у процесі навчання могла б знайти своє місце у навчально-виховному процесі у ході педагогічної практики?
6. Чи вільно Ви виконуєте музичний твір перед аудиторією?
7. Чи легко Ви можете розповісти про музичний твір, який виконуєте?
8. Яку позаурочну роботу з питань музично-просвітницької діяльності Ви проводили?
9. Чи вважаєте Ви, що учитель музики повинен проводити музично-просвітницьку діяльність не тільки з учнями, але й з вчителями, а також з батьками учнів?
10. Які роль грає вчитель у проведенні музично-просвітницької діяльності?

Додаток I

Анкета оцінки якості проведеного позанавчального заходу

Прізвище, ім'я по-батькові. _____

Назва _____ проведеного заходу _____

1. Визначити мету заходу.
2. Визначити завдання.
3. Які види музичної діяльності учнів були задіяні у ході заходу?
4. Наскільки активно були зайняті учні в підготовці і проведенні заходу?

5. Чи приймали участь у Вашому заході батьки учнів, викладачі інших предметів, студенти?
6. Який наглядний матеріал використовувався?
7. Сценарій був розроблений:
 - самостійно;
 - групою студентів;
8. Як захід було оцінено:
 - Вами;
 - методистом;
 - учнями;
 - студентами.

Додаток К

**Ставлення студентів факультету мистецтв до позанавчальної музично-просвітницької діяльності в загальноосвітній школі
(за В.Сазоновим)**

1. Назва виховного заходу.
2. Визначення форми, жанру.
3. Конкретні педагогічна мета і виховні завдання які реалізуються у ході даного заходу.
4. Наявність плану заходу та його підготовки, продуманність.
5. Участь колективу у розробці мети, плану проведення у мотивації учасників.

6. Опис та аналіз змісту підготовки, розподіл доручень відношення учасників до їх виконання.
7. Педагогічна позиція вчителя, стимулювання ініціативи, активності, самостійності учнів, залучення їх для допомоги.
8. Врахування вікових особливостей, індивідуальних та колективних інтересів.
9. Позиція учнів при проведенні заходу (активність, пасивність).
10. Позитивні, найбільш позитивні моменти при проведенні заходу, наявність виховної ситуації. Недоліки і труднощі в роботі, шляхи їх усунення.
11. Рівень досягнення поставленої мети.
12. Наявність перспективи, розвиток проблеми у наступних виховних заходах, системність роботи з класом.

Додаток Л

**Діагностична карта творчого потенціалу особистості студента
(для експертів)**

Застосування є інструментом психолого-педагогічного супроводу студента в умовах моделі педагогічної системи розвитку творчої самореалізації в освітньо-культурних установах культури і мистецтва. Вона дозволяє зафіксувати результати, виявлені різними методами психолого-педагогічної діагностики, оцінки знань, умінь, навичок і досягнень студента. Карта заповнювалася педагогом і психологом впродовж усього курсу навчання у міру проведення діагностичних зрізів, контрольного тестування, підсумкових заходів. Періодичність і методи діагностики визначалися залежно від категорії

очікуваних результатів.

Шкала спостереження.

I. Інтереси та мотиви.

1. Проявляє пізнавальну потребу до занять даного виду діяльності.
2. Інтерес до практичної діяльності стає слабши.
3. В практичній діяльності часто проявляється вплив настрою.
4. Пропускає заняття без причин.
5. Позитвне відношення та інтерес до професії.

II. Навички до самоорганізації.

1. Вміє підготувати матеріал.
2. Активний та акуратний в практичній діяльності.
3. Не вміє організувати робоче місце, відсутня активність.
4. Запізнюєтьс на заняття.
5. Не додримується зобов'язань.

III. Самооцінка.

IV. Взаємодія в групі.

У. Воля.

1. Самоконтроль.

УІ. Орієнтація.

1. Знання про особливості професії.

УІІ. Професійні дії.

1. Володіння способами і прийомами професійної діяльності.
2. Володіння необхідними знаннями і навичками
3. Володіння процесами аналізу, синтезу, порівняння і узагальнення.

УІІІ. Творча індивідуальність.

1. Саморозвток, самовдосконалення.
2. Креативний досвід як результат самореалізації.
3. Творча ініціативність.
4. Пшук нових технологій творчої діяльності.
5. Схильність до творчості.

Додаток М

**Аналіз сценарію музично-просвітницької діяльності
критерії та показники якісної оцінки робіт
(сформованість практичних умінь та навичок)**

1. Самостійність в роботі

- самостійне виконання творчого завдання;
- виконання роботи з невеликою допомогою викладача;
- виконання роботи під контролем педагога.

2. Трудоемність

- складно, тривалий процес реалізації;

-досить складно;

-досить просто;

-дуже просто.

3. Творче рішення

-вдале (критерії залежно від виду творчої діяльності);

-невдале рішення.

4. Якість виконання

-робота виконана з дотриманням технологій;

-робота виконана без дотримання основних методичних вимог до цього виду робіт.

5. Креативність

-оптимальний вибір, конструювання;

-самостійний вибір і складання майбутньої роботи (наприклад, план дій);

-виконання різних видів і способів діяльності;

-робота виконана на основі зразка.

